

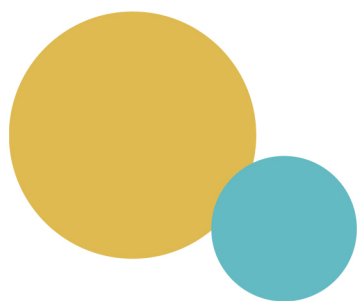
SLOVENŠČINA na DLANI

3

Natalija ULČNIK
UREDNIKA

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Univerza v Mariboru

Pedagoška fakulteta

Slovenščina na dlani 3

Urednica
Natalija Ulčnik

Marec 2021

Naslov <i>Title</i>	Slovenščina na dlani 3 <i>Slovene in the Palm of Your Hand 3</i>
Urednica <i>Editor</i>	Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Avtorji <i>Authors</i>	Špela Antloga, Tanja Brčić Petek, Marko Ferme, Vida Jesenšek, Mira Krajnc Ivič, Sandi Majninger, Matej Meterc, Simona Pulko, Polonca Šek Mertük, Natalija Ulčnik, Alenka Valh Lopert, Darinka Verdonik in Ines Voršič
Recenzija <i>Review</i>	Vesna Mikolič (Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za jezikoslovne študije)
Lektoriranje <i>Language editing</i>	Natalija Ulčnik in Simona Majhenič (prevod povzetka)
Tehnični urednik <i>Technical editor</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designer</i>	Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Grafika na ovitku <i>Cover graphics</i>	Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
Grafične priloge <i>Graphics material</i>	Urednica in avtorji
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdajatelj <i>Co-published by</i>	Univerza v Mariboru Pedagoška fakulteta Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija https://www.pef.um.si , pef@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacija <i>Publication type</i>	E-knjiga
Dostopno na <i>Available at</i>	https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/545
Izdano <i>Published</i>	Maribor, marec 2021

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
/ University of Maribor, University Press

Besedilo/ Text © Ulčnik in avtorji, 2021

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva – Nekomercialno 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.*

Uporabnikom se s to licenco dovoli nekomercialno reproducirati, distribuirati, dati v najem, priobčiti javnosti in predelovati avtorsko delo in njegove predelave, morajo pa navesti avtorja.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.63.6:37(075.8)(0.034.2)

SLOVENŠČINA na dlani 3 [Elektronski vir] / urednica Natalija Ulčnik. - 1. izd. - E-publikacija. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2021

Način dostopa (URL):

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/545>

ISBN 978-961-286-438-5

doi: 10.18690/978-961-286-438-5

1. Ulčnik, Natalija

COBISS.SI-ID 52985603

Publikacija je izšla v okviru projekta *Slovenščina na dlani* (JR-ESS-PROŽNE OBLIKE UČENJA). Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SKLAD
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

Projekt *Slovenščina na dlani* sofinancirata Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Projekt poteka na Univerzi v Mariboru v sodelovanju Filozofske fakultete, Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko ter Pedagoške fakultete. Sodeluje 15 vzgojno-izobraževalnih zavodov iz vzhodne in zahodne kohezijske regije (Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Gimnazija Ormož, Prva gimnazija Maribor, OŠ Pesnica pri Mariboru, Šolski center Rogaska Slatina, OŠ Primoža Trubarja Laško, OŠ Sava Kladnika Sevnica, Šolski center Postojna, Gimnazija Tolmin, OŠ Danila Lokarja Ajdovščina, OŠ Naklo, OŠ Draga Bajca Vipava, Zavod sv. Frančiška Saleškega, OE Gimnazija Želimlje, OŠ Vižmarje - Brod Ljubljana, OŠ Ivana Cankarja Vrhnika).

ISBN 978-961-286-438-5 (pdf)

DOI <https://doi.org/10.18690/978-961-286-438-5>

Cena Brezplačni izvod
Price

Odgovorna oseba založnika prof. dr. Zdravko Kačič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Citiranje Ulčnik, N. (2021). *Slovenščina na dlani 3*. Maribor:
Attribution Univerzitetna založba. doi:
<https://www.doi.org/10.18690/978-961-286-438-5>

Kazalo

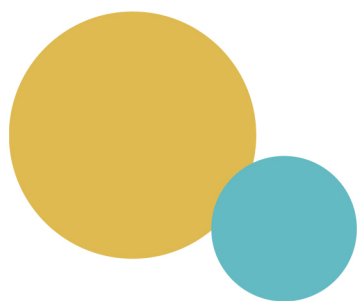
PRAVOPIS IN SLOVNICA – Ko vejico stresem iz rokava in imam slovnico v malem prstu ...	1
Oblikovanje vaj in nalog za vsebinska sklopa slovnica in pravopis s pomočjo korpusa in drugih (jezikovnih) virov Špela Antloga	3
Ročno pregledovanje zgledov za pravopisne vaje Polonca Šek Mertük	11
Izdelava razlag za pravopisni in slovnični vsebinski sklop Alenka Valh Lopert in Špela Antloga	23
FRAZEMI IN PREGOVORI – Ko modrosti poznam do obisti ...	31
Razumevanje frazemov in načini njihovega pomenskega pojasnjevanja – rezultati ankete Natalija Ulčnik	33
Frazemi v FRIDI in tuji jeziki Vida Jesenšek	51
Paremiologija v bazi znanja: o pregovorih in sorodnih izrazih Matej Meterc	57
BESEDILA – Ko berem med vrsticami ...	63
Oblikovanje nalog in vaj za področje besedil Mira Krajnc Ivič, Ines Voršič in Tanja Brčić Petek	65
Primeri nalog in vaj ob besedilni skupini novica zbirke P-BERTA Mira Krajnc Ivič in Ines Voršič	85

PODOBA IN FUNKCIONALNOSTI UČNEGA E-OKOLJA – Ko imam slovenščino na dlani ...	107
Zunanja podoba učnega e-okolja Slovenščina na dlani in njegove funkcionalnosti Natalija Ulčnik, Sandi Majninger, Marko Ferme in Darinka Verdonik	109
UČNO E-OKOLJE V PRAKSI – Ko uporabljam Slovenščino na dlani ...	117
Učno e-okolje Slovenščina na dlani v kontekstu prožnih oblik učenja in poučevanja Simona Pulko in Natalija Ulčnik	119
Strategije za izvajanje prožnih oblik učenja in poučevanja s pomočjo učnega e-okolja Slovenščina na dlani Simona Pulko in Natalija Ulčnik	137
Testiranje in notranja procesna evalvacija učnega e-okolja Slovenščina na dlani Natalija Ulčnik, Simona Pulko in Tanja Brčić Petek	143

PRAVOPIS IN SLOVNICA

Ko vejico stresem iz rokava in
imam slovnico v malem prstu ...

OBLIKOVANJE VAJ IN NALOG ZA VSEBINSKA SKLOPA SLOVNICA IN PRAVOPIS S POMOČJO KORPUSA IN DRUGIH (JEZIKOVNIH) VIROV

ŠPELA ANTLOGA

Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko,
Maribor, Slovenija.
E-pošta: s.antloga@um.si

Povzetek Temeljni vodili pri oblikovanju vaj in nalog za vsebinska sklopa slovnica in pravopis sta poleg avtomatizacije predvsem izbira avtentičnih primerov jezikovne rabe in dodajanje številnih raznovrstnih primerov k posameznim nalogam, zato je bilo v proces oblikovanja in generiranja nalog poleg samodejnega priklicevanja primerov nujno vključiti tudi pripravo seznamov ustreznih besednih kandidatov, tj. besed, besednih oblik ali besednih zvez, na podlagi katerih so priklicani primeri k posameznim nalogam. V prispevku predstavljam postopek oblikovanja tovrstnih seznamov s pomočjo korpusov MAKS in Gigafida ter drugih (jezikovnih) virov.

Ključne besede:

besedni
seznam,
korpusni
pristop,
učno
e-okolje,
pravopis,
slovnica.

1 Uvod

V projektu *Slovenščina na dlani*, katerega cilj je izdelava interaktivnega učnega e-okolja za učenje slovenščine, sta nastala dva specializirana korpusa besedil slovenskega jezika: korpus besedil, namenjen tvorjenju vaj iz pravopisa in slovnice (MAKS),¹ ter korpus oz. zbirka besedil praktičnega sporazumevanja (BERTA). Besedila korpusa MAKS so torej glavni vir primerov za slovnično-pravopisne vaje. Primeri so bili glede na obravnavano problematiko priklicani samodejno z računalniškim orodjem, ki deluje v ozadju (prim. Majninger 2018), če pa to ni bilo mogoče, je bilo treba za njihov priklic pripraviti dodatne sezname ustreznih besednih kandidatov.² Za namen samodejnega priklica primerov in za pripravo seznamov je bil korpus MAKS označen na več ravneh. Poleg podatka o lemi, besedni vrsti in drugih oblikoslovnih lastnostih pojavnic so besedila razčlenjena še skladenjsko, v njih pa so eksplicitno označena tudi lastna imena in druge kategorije, vezane na posamezne tipe vaj (Majninger 2018: 74). Ročna izdelava seznamov besednih kandidatov s pomočjo korpusa je smiselna predvsem zato, ker primeri k nalogam, priklicani s pomočjo seznamov, učencem (in učiteljem) ponujajo številne zanimive primere in odražajo avtentično jezikovno rabo.

2 Oblikovanje seznamov besednih kandidatov

Za naloge pri vsebinskih sklopih slovnica in pravopis je bilo pripravljenih 99 seznamov (13 za naloge, ki preverjajo poznavanje slovnice, in 86 za naloge, ki preverjajo pravopis). Pri slovničnih nalogah prevladujejo sezname iz vsebinskega sklopa Samostalnik in sklanjanje (npr. tuja imena, ki se končajo z *-y* ali *-e*, pri katerih preverjamo sklanjanje s podaljšavo, izpad nemega končnega glasu, preglas; domača moška imena na *-a* in *-o*, moška imena, pri katerih pride v orodniku do preglasa, itd.). Pri pravopisnih nalogah je bilo največ seznamov oblikovanih pri vsebinskih sklopih: a) Lastna imena (sezname izlastnoimenskih pridevnikov, eno- in večbesednih naselbinskih in nenaselbinskih imen, stvarnih lastnih imen, različnih kategorij lastnih imen itd.); b) Besedotvorje (samostalniške, glagolske in pridevniške podredne in priredne zloženke, sestavljenke, samostalniški, vezniški in prislovni sklopi, stalne prislovne zveze itd.); c) Prevzete besede (besede z različnimi samoglasniškimi sklopi,

¹ Korpus MAKS obsega približno deset milijonov besed lektoriranih besedil iz publicistike, leposlovja in spletnih portalov, ki so zanimiva za mlade med 12. in 19. letom starosti.

² Za namen tega prispevka sem se odločila za poimenovanje *seznam besednih kandidatov*, čeprav lahko sezname vključujejo tudi besedne zveze ali daljše kolokacijske nize.

npr. *-ia-*, *-io-*, *-eo-* itd., lastne in občne prevzete besede); č) Težji primeri (izpeljanke s priponskim obrazilom, pri katerih se neobstojni samoglasniki vrivajo po istih načelih kot v imenovalniku ednine, npr. *bolezenski*, *kiselkast*, ali roditelju množine, npr. *ladijski*, *sabelj*, izpeljanke s predponskim obrazilom iz podstav, ki se končujejo na *-r*, npr. *metrski*, *sestrski*, itd.).

Načeloma so besedni kandidati na seznamih v lematizirani obliki (torej v imenovalniku ednine oziroma v nedoločniku), razen kadar je za priklic ustreznega primera potrebna točno določena skladenjska oblika, npr. *tekem*, *dekel*, *oken* pri preverjanju zapisa neobstojnega samoglasnika.

Oblikovanje seznamov besednih kandidatov za priklic primerov je potekalo na štiri načine:

1. oblikovanje seznamov na podlagi nekorpusnih virov,
2. oblikovanje seznamov na podlagi korpusa MAKS in drugih jezikovnih korpusov,
3. oblikovanje seznamov z združevanjem nekorpusnih virov in korpusa MAKS,
4. oblikovanje seznamov s paberkovanjem.

2.1 Oblikovanje seznamov na podlagi nekorpusnih virov

Pri določenih nalogah so pripadajoči primeri zahtevni z vidika samodejnega priklica, z jezikoslovnega vidika pa gre za zaključen nabor besed ali besednih zvez, ki so relevantne za preverjanje določene vsebine pri nalogi in so že popisane v jezikovnih priročnikih. V takih primerih je bila za oblikovanje seznamov v največji meri uporabljena *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000), po potrebi pa tudi drugi relevantni pisni jezik(slo)vni priročniki in razprave. Tako je bilo na primer pri nalogi, s katero preverjamo sklanjanje zaimkov *kaj*, *malokaj*, *marsikaj*, *mnogokaj* in *nekaj* oziroma rabo njihove tožilniške oblike, za priklic ustreznih primerov najbolj smiselno pripraviti nabor parov vseh iskanih zaimkov v imenovalniški in tožilniški obliki, ki so kot napaka vstavljeni v priklicane primere z zaimkom v tožilniški obliki s seznama (*česa*, *maločesa* ...).

Na podlagi drugih virov so bili narejeni sezname tudi, kadar bi bila korpusna analiza zahtevnejša oziroma bi do enakih rezultatov z njo prišli težje kot z iskanjem primernih kandidatov za priklic v drugih, že obstoječih pisnih ali spletnih virih. Besedne kandidate za priklic primerov pri preverjanju začetnice imen praznikov bi najverjetneje s korpusno analizo iskali veliko dlje, kot če preprosto uporabimo relevantne spletne strani z informacijami javnega značaja, Wikipedijo ipd.

2.2 Oblikovanje seznamov na podlagi korpusa MAKS in drugih jezikovnih korpusov

Besedilni korpusi zaradi svoje raznovrstnosti in aktualnosti v jezikoslovje vnašajo številne nove možnosti empiričnih raziskav in aplikacij. Če so zasnovani premišljeno, tj. če zajemajo čim širši in ustrezno uravnotežen nabor relevantnih besedil, jih lahko kot reprezentativne vzorce dejanske jezikovne rabe uporabljamo za različne namene (Krek, Arhar 2010), tudi pri pouku. Ker so bila besedila za korpus MAKS izbrana z mislijo na ciljno publiko, je ta služil kot primarni vir tudi za izdelavo seznamov za priklic primerov. Zgolj v primeru, da v tem korpusu ni bilo mogoče dobiti dovolj relevantnih kandidatov ali z dobljenimi zadetki nismo pokrili celotne obravnavane tematike, smo uporabili tudi korpus Gigafida. Pri oblikovanju seznamov smo si namreč prizadevali, da bi poiskali kandidate, s katerimi bi čim bolj nazorno in realno predstavili dejansko jezikovno rabo.

Za oblikovanje nekaterih seznamov besednih kandidatov je bilo torej smiselno uporabiti samo korpusni pristop. Sezname smo oblikovali z brskanjem po korpusu preko posebnega spletnega vmesnika (konkordančnika) NoSketch Engine, ki uporabniku omogoča hitro iskanje, razvrščanje, filtriranje, štetje in druge načine obdelave korpusnih podatkov. Najprej je bilo treba definirati ukaz, ki iz korpusa označenih besedil poišče ustrezne dele besedila ali besede, ki bodo potencialno uvrščene na seznam besednih kandidatov. Nekateri iskalni ukazi so bili enostavni in smo z njimi hitro izluščili ustrezne kandidate, ki smo jih po pregledu lahko uvrstili na seznam, npr. analiza pojavnice z ukazom `[tag="P.*" & lemma="*(ski|ški)"]` v korpusu MAKS za priklic izlastnoimenskih pridevnikov na *-ski/-ški* ali z ukazom `[tag="[SPGR].*" & lemma="iz.*"]` za priklic samostalniških, pridevniških, prislovnih in glagolskih sestavljenk s predpono *iz-*. Z nekaterimi iskalnimi ukazi pa je bilo bistveno več dela, saj je bilo ali težje natančno določiti iskalne pogoje za iskanje primernih kandidatov ali pa je bilo zahtevnejše nadaljnje pregledovanje zadetkov.

Zahtevno je bilo npr. iskanje pojavnic z neobstojnimi samoglasnikom s sklopom nezvočnika in zvočnika (tip *pesem – pesmi*), ki smo jih v korpusu poiskali z ukazom [lemma=".*[bdzžgptsščkfhc][aeiou][mlnrjv]" & word=".*[bdzžgptsščkfhc][mlnrjv].*"]. Z vidika obsežnega pregledovanja zadetkov pa so bili zahtevni za pripravo zlasti seznama lastnih in občnih imen, predvsem nekoliko bolj specifična imena, kot so npr. imena hišnih ljubljencev, latinska poimenovanja rastlin in živali, imena vozil, plovil in drugih prevoznih sredstev ipd.

2.3 Oblikovanje seznamov z združevanjem nekorpusnih virov in korpusa MAKS

Pri nekaterih nalogah je bilo za pripravo seznamov smiselno združevanje nekorpusnega in korpusnega pristopa. V prvi fazi je bil na podlagi že obstoječih virov in razprav pripravljen model, ki je nato v drugi fazi služil za luščenje relevantnih zadetkov v korpusu MAKS. S pregledom obstoječih jezikovnih virov in razprav je bil na primer narejen model za iskanje samostalniških (po podobnem principu tudi glagolskih, pridevniških) sestavljenk (in tudi nekaterih drugih besedotvornih vrst). Tako smo najprej oblikovali seznam potencialnih predponskih obrazil, npr. *nad-*, *pod-*, *anti-*, *pra-*, *raz-*, *super-*, *eks-*, *ultra-*, *ne-*, *a-*, *proti-*, in v korpusu MAKS poiskati tiste leme, ki so sestavljene iz take predpone in nekega drugega znanega samostalnika (npr. po seznamu iz Sloleksa): *nad + kuhar*, *pod + odbor*, *anti + oksidant* itd. Eden od kompleksnejših vsebinskih sklopov za iskanje so bile besede z neobstojnimi samoglasniki. Zanje smo v korpusu MAKS poiskali vse besede z lemo, ki se konča na priponsko obrazilo, ki se začne s soglasnikom (-*skei/-škei*, -*ček*, -*ni*, -*ka*, -*kast*), niz znakov pred to končnico pa se konča z nizom soglasnika, samoglasnika -*e*- in zvočnika, tj. "[bdzžgptsščkfhcmlnrjv]e(m|r|j|v|lj|nj?)", ki ustreza neki drugi znani lemi (v korpusu MAKS ali v Sloleksu), npr. *vogel*, *kisel*. Vsi zadetki v korpusu so bili pregledani in nato ustrezni uvrščeni na seznam.

2.4 Oblikovanje seznamov s paberkovanjem

Nekaterih seznamov nismo mogli oblikovati na podlagi razprav ali s pomočjo korpusov (ponekod je bil sicer v pomoč korpus šolskih besedil Šolar, npr. za iskanje napačno zapisanih glagolov ipd.), zato smo jih oblikovali sami, s paberkovanjem. Takih seznamov sicer ni veliko, so pa naloge, ki temeljijo na teh seznamih, še kako pomembne. Eden takih seznamov je npr. seznam parov glagolov s predponama *u-*

in *v-*, npr. *ustaviti – vstaviti, utreti – vtreti, uliti – vliti, uleči – vleči, uročiti – vročiti, ustaviti – vstaviti, ušteti – všteti* itd., pri katerih preverjamo poznavanje pomena in zapisa.

3 Relevantnost jezikovnega korpusa pri preverjanju znanja

Ob pripravi seznamov smo s korpusno analizo med drugim pridobili tudi podatke o pogostnosti rabe posameznih izrazov in prevladujočih kolokacijah. Ker smo težili k temu, da učenci znanje pridobijo in utrjujejo z avtentičnimi primeri besed in besednih zvez, smo na seznam vključili besedne kandidate, ki so splošno znani, pogostejši, aktualni ter pomensko in oblikovno nedvoumni. Na posebne in manj številčne zadetke v korpusu, ki pa so zanimivi zaradi aktualnosti, zapisa ali drugih lastnosti, smo opozorili v spremljajočih sprotnih razlagah k nalogam.

Izbira korpusa kot primarnega vira za priklic primerov in izdelavo seznamov za preverjanje znanja pri nalogah iz slovnice in pravopisa je torej smiselna predvsem zato, ker učencem (in učiteljem) ponuja avtentične primere rabe, ki odražajo aktualno jezikovno stanje, poleg tega pa nas namesto intuitivnega navajanja (včasih že izrabljenih in zaradi ponavljanja nezanimivih) primerov opremi z besedami ali zvezami, na katere morda sploh ne bi pomislili, a so s pomenskega, oblikovnega ali katerega drugega vidika za učence in učitelje še kako zanimivi.

4 Sklep

Ročna priprava seznamov je torej zapleten in dolgotrajen proces, ki vključuje: 1) interpretacijo naloge in razmislek o primernih kandidatih za priklic primera, ki bodo najbolje zastopali preverjano problematiko; 2) razmislek, ali seznam pripraviti na podlagi obstoječega pisnega gradiva, kombinacije pisnega gradiva in uporabe korpusa, samo uporabe korpusa ali pa bo (izjemoma) seznam temeljil na jezikovnem znanju skupine, ki pripravlja sezname; 3) načrt, kako najučinkoviteje poiskati čim več relevantnih in čim boljših besednih kandidatov za priklic primerov; 4) proces izdelave seznama z luščenjem primernih kandidatov; 5) preverjanje besednih kandidatov na seznamu in morebitno popravljanje seznama. Šele po tem je seznam uporaben za priklic primerov pri posamezni nalogi. Ob tem je nezanemarljivo dejstvo, da nekateri sezname vključujejo tudi tisoč ali več primernih besednih kandidatov.

Literatura

- Jeziikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostop 6. 11. 2020 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>.
- Korpus mladinske književnosti MAKS. Dostop 6. 11. 2020 na https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=maks&struct_attr_stats=1.
- Korpus šolskih besedil Šolar. Dostop 9. 11. 2020 na <http://viri.trojina.si/v/solar/>.
- Simon KREK, Špela ARHAR, 2010: Slovenski besedilni korpusi: kako v razred? *Sodobna pedagogika* 1, 224–241.
- Sandi MAJNINGER, 2018: Priprava učnega e-okolja – programerski vidik. *Slovensčina na dlani* 1. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. Dostop 6. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/341/302/543-1>.
- Slovenski referenčni korpus Gigafida-*proto*, nededupliciran, v2.0 (1990–2018). Dostop 6. 11. 2020 na https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=gfida20&struct_attr_stats=1.
- Spletni konkordančnik NoSketch Engine. Dostop 9. 11. 2020 na <https://www.clarin.si/noske/>.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

ROČNO PREGLEDOVANJE ZGLEDov

ZA PRAVOPISNE VAJE

POLONCA ŠEK MERTÜK

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor, Slovenija.
E-pošta: polonca.sek@um.si

Povzetek V okviru projekta Slovenščina na dlani nastaja inovativno interaktivno učno e-okolje, kakršno v slovenskem prostoru za pouk slovenščine še ne obstaja. Med drugim je njegova velika prednost, da pri posameznih pravopisno-slovničnih vajah ponuja številne avtentične in aktualne zglede, ki se s pomočjo računalniškega orodja za avtomatski priklic zajemajo iz vnaprej pripravljenega korpusa mladinskih besedil MAKS. V množici avtomatsko priklicanih zgledov pa se pojavijo tudi taki, ki z vidika rabe v e-okolju niso ustrezni oz. niso sprejemljivi, saj so na primer predolgi, vsebinsko manj primerni ali pa vsebujejo kakšno tipkarsko napako. Prav zaradi tega je nujno tudi njihovo ročno pregledovanje.

Ključne besede:

učno
e-okolje,
e-orodje,
avtomatski
priklic,
pravopis,
slovenščina.

1 Uvod

Namen projekta *Slovenščina na dlani* je izdelava inovativnega interaktivnega učnega e-okolja za učenje slovenskega jezika, s pomočjo katerega se bo lahko obogatil pouk slovenščine v osnovni in srednji šoli. Pri večini obstoječih e-okolij za slovenščino gre za prenos zasnove delovnega zvezka v elektronsko obliko (Pulko idr. 2017), e-okolje *Slovenščina na dlani* pa želi z uporabo najsodobnejših jezikovnih tehnologij tako zasnovo preseči. Med drugim ob visoki avtomatizaciji »za določene sklope omogoča skoraj neomejeno število primerov za posamezne vaje« (Ulčnik idr. 2017).¹ Ključna prednost e-okolja je, da lahko učeči se na enem mestu rešujejo vaje, zasnovane kot izziv za problemski, kritičen in aktiven pristop k učenju, dostopajo do sistematično prikazanih, povezanih in k aktivnemu učenju usmerjenih raznovrstnih slovničnih opisov, ki so usklajeni z učnimi načrti (Ulčnik idr. 2017). E-okolje omogoča avtomatsko tvorjenje in pregledovanje pravopisnih in slovničnih vaj, za kar pa je najprej nujno potreben korpus besedil. Zato smo v prvi projektni fazi izdelali specializiran korpus besedil, ki temelji na aktualnih in z interesi ciljne skupine povezanih besedilih. Ta so morala biti tudi pravopisno in slovnično ustrezna, zato smo jih ob nastajanju korpusa tudi pregledovali ter po potrebi pravopisno in slovnično popravili. Korpus, na podlagi katerega nastajajo pravopisno-slovnične vaje, smo poimenovali MAKS (MlAdinski KorpuS). Nanj je torej vezana izdelava samostojno delujočih e-orodij, namenjenih avtomatskemu tvorjenju in pregledovanju vaj.

2 Korpusi in e-orodja za avtomatski priklic in tvorjenje vaj

Izraz korpus v najsplošnejšem pomenu označuje kakršnokoli zbirko besedil, predvsem pa obsežno zbirko avtentičnih besedil v elektronski obliki, ki jih lahko procesirajo tudi računalniki. Korpusi služijo za pridobivanje informacij, npr. kako pogosto in v kakšnih okoliščinah se pojavljajo besede v jeziku. V uporabnem jezikoslovju se uporabljajo kot glavni vir podatkov pri izdelavi slovarjev, pa tudi slovnice in drugih jezikovnih priročnikov, ki sledijo realističnemu opisu dejanske rabe jezika. Besedilni korpusi se uporabljajo tudi pri razvoju orodij za strojno oz. računalniško procesiranje slovenščine, kot so črkovalniki, slovnični pregledovalniki, strojni prevajalniki ali aplikacije za razpoznavo in sintezo govora. (Dobrovoljc 2018)

¹ Sodelujočim učiteljicam in učiteljem slovenščine je bila zasnova e-okolja zelo všeč že na prvi predstavitvi (prim. Voršič 2018), med drugim so bili navdušeni prav nad številčnostjo zgledov pri posameznih vajah.

Korpus MAKS služi predvsem avtomatskemu priklicu zgledov za tvorbo vaj iz pravopisa in slovnice. Obsega približno 10 milijonov besed lektoriranih besedil iz publicistike, leposlovja in spletnih portalov, ki so zanimiva za mlade med 11. in 19. letom starosti. Računalniško orodje na podlagi definiranih računalniških algoritmov – glede na obravnavano slovnico ali pravopisno temo – samodejno poišče ustrezne zglede in jih »pokvari« (preoblikuje v napačen zapis) ter uporabniku ponudi v reševanje. Za ta namen je korpus označen skladiščno, s podatki »o lemi, besedni vrsti in drugih oblikoslovnih lastnostih pojavnic«, v njem pa so označena tudi »lastna imena in druge kategorije, vezane na posamezne tipe vaj« (Dobrovoljc 2018: 63–64).

Pri pripravi e-okolja je nujno, da korpus besedil, iz katerega se črpajo zglede, čim bolj opremimo z metapodatki. Kot poudarja Majninger (2018: 74), je računalnik »stroj, ki se ravna po naših navodilih. Pri vsakem računalniškem programu je ključnega pomena zasnova. V zasnovi se definirajo pravila, po katerih deluje program. Pri zasnovi učnega e-okolja imajo pomembno vlogo pedagogi in didaktiki. Naloga programerjev je, da zasnovana navodila za delovanje programa predstavijo na računalniku razumljiv način.« Ob tem pa izpostavlja, da računalniški programi, temelječi na strojnem učenju, niso povsem zanesljivi; prav zaradi tega ima še zmeraj pomembno vlogo človek, ki preveri in po potrebi popravi napake (Majninger 2018).

3 Ročno pregledovanje avtomatsko priklicanih zgledov

V e-okolju *Slovenščina na dlani* računalniško orodje za vsako vajo iz pravopisa in slovnice na podlagi zasnovanih pravil avtomatsko izbere zglede. Predpostavka, da bo orodje kljub natančnim navodilom in definiranim računalniškim algoritmom izbralo zgolj ustrezne zglede, ki bi jih lahko brez zadržkov ponudili uporabnikom e-okolja, bi bila nerealna. Izkazalo se je, da je to skorajda nemogoče, zaradi česar moramo določen čas nameniti tudi ročnemu pregledovanju avtomatsko priklicanih zgledov. Pomen avtomatiziranih postopkov pa je kljub temu neprecenljiv. Nihče si namreč ne bi mogel izmisliti (ali najti) toliko različnih primerov, kot jih je računalniško orodje v nekem trenutku sposobno priklicati iz zalednega korpusa. Kljub še tako dodelanim in skrbno zasnovanim algoritmom pa orodje poleg množice ustreznih primerov prikliče tudi posamezne zglede, ki iz različnih razlogov, predstavljenih v nadaljevanju, ne morejo biti vključeni v vaje. Iz tega sledi, da je avtomatsko priklicane zglede treba ročno pregledovati in potrjevati njihovo ustreznost.

Že pred začetkom pregledovanja zgledov za posamezne vaje se je v okviru projekta oblikoval dokument z navodili, katerim zgledom se je treba izogibati. Predpostavke o neustreznosti so bile vezane na primer na sledeče (Verdonik 2019: 8):

- Priklicani primer je vsebinsko neprimeren (npr. ideološko neprimerne vsebine).
- Priklicani primer vsebuje pravopisno in/ali slovnično napako oz. elemente pogovornega jezika (npr. vezaj namesto pomišljaja).
- Priklicani primer je po oceni pregledovalca neustrezen iz drugega razloga, npr. je predolg, nerazumljiv, dvoumen.

Izkazalo se je, da so bile naše predpostavke o nujnosti ročnega pregledovanja upravičene. Po pregledu obsežnega dela zgledov za vaje iz pravopisa se je namreč izkazalo, da je nekatere zglede dejansko treba izločiti. V nadaljevanju predstavljam svoje ugotovitve glede neustreznih priklicev.

3.1 Neustrezni zglede

Pogosto se zgodi, da priklicani zgled sicer ustreza navodilu, a kljub temu ni ustrezen. Računalniško orodje prepozna zahtevo (npr. tri pike, vezaj), a ne prikliče dovolj dolge povedi ali poved ni v slovenskem jeziku ali zgled kako drugače ni ustrezen. Take zglede je sorazmerno hitro in lahko odkriti ter izločiti. Nekaj primerov:

- a) Naloga 9.1 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 pojavitvijo treh pik na koncu.)
 - In ...
 - Have I the pleasure ...(Tri pike na koncu so ustrezne, priklicani zglede pa niso primerni za vajo.)

- b) Naloga 18.07 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 osamosvojeno zloženko.)
 - Diamantno ploščo sta dobili skupini Siddharta za Rh- in Game Over za Igra za 2.(V zgledu ni zapisana osamosvojena zloženka; ustreza pa zahtevi po levostičnem vezaju.)

- c) Naloga 14.78 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 pojavitvijo vezniškega sklopa (gradnik [VEZNIŠKI SKLOP])).
- Čepprav ...
(Priklicani vezniški sklop je ustrezen, ni pa priklicana ustrezna poved.)

Na videz ustrezní zglede včasih ne zadošča kriteriju števila pojavitev iskanega elementa.

- d) Naloga 18.07 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 osamosvojeno zloženko.)
- Motorji bodo 0,8-, 1,0- in 1,2-litrski bencinski, mali Chevrolet pa bo sprva na voljo v petvratni, kasneje pa še v trivratni različici.
(V zgledeu sta dve osamosvojeni zloženkí, zahtevana je ena.)
- e) Naloga 9.4 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 pojavitvijo treh pik sredi povedi.)
- Dokler traja dominanta, ti bo krupje po vsakem metu dodajal še enkrat toliko, kolikor je že tvojega na mizi, in to se samo ponavlja in ponavlja, iz 1.000 šilingov nastane 2.000, iz tega 4.000, pa potem 8.000 in potem 16.000, ti samo uživaš in čakaš in na koncu zmagovite sekvence si zaslužila ... moment ... čakaj, bom s kalkulatorčkom ... cnk cnk cnk, cnk cnk cnk ... evo, 512.000 šilingov, to je, to je ...
(V zgledeu so štiri pojavitve treh pik sredi povedi namesto ene.)

Precej zahtevneje je preveriti in potrditi zglede, ki zgolj navidezno ustrezajo zahtevanemu pravilu. To je pogosto pri primerih za različne odvisnike, ko priklicani zglede ne ustreza zahtevani vrsti odvisnika.

- f) Naloga 1.2.1 (naloga za osebkov odvisnik, glavni stavek pred odvisnim)
- Kako je slastno, kako je dobro!
 - Kmalu je bil že tako bogat, da so daleč naokoli z glasnim spoštovanjem in prikrito zavistjo pravili o njegovi sreči.
 - Predvsem pa: šele na takem robu se res zaveš, da se sovraštva silno razlikujejo med sabo.
 - Tako hitro se je vse to zgodilo, da Alica ni mogla verjeti svojim očem.

- g) Naloga 1.2.2 (naloga za osebkov odvisnik, glavni stavek za odvisnim)
- Kamorkoli danes prideva, sva lahko tam srečna.
 - Kako pa lahko razrešiš bližajoče se težave, ti bodo izdale naslednje vrstice.
 - Kdo ve, morda vsebuje sporočilo?
 - Kar se tiče prisvajanja nacionalne substance, predlagam zakonsko ločitev menežerske funkcije od lastništva.
 - Morda si je tisto zgodbo preprosto izmislila, ni mi bilo mar.
- h) Naloga 1.3.1.1 (naloga za krajevni odvisnik)
- Slavne bi postale gostilne, kamor ni nikoli vstopil.
 - Posvetil je v kot, kjer je bilo najtemneje.
 - In kjer te gledajo mrko in sumničavo, kakor da si vnaprej kriv!
 - Tam je močan in najmočnejši, kjer je nor in najbolj nepredvidljiv.
 - Ob koncu poletja se Ursli s starši seli v vas, kamor na vozu s konjsko vprego peljejo tudi svoje pridelke.

Včasih priklicani zgled ni skladen z navodilom in je torej neustrezen.

Naloga 18.07 (Navodilo se glasi: Poiščemo povedi z natanko 1 osamosvojeno zloženko.)

- Tako lahko spremljamo gibanje padavin v drugih državah in iz tega ugotovimo, kdaj -- in ali sploh -- bo deževalo tudi pri nas.
- Da bi prispeli tja, seveda potrebujemo nekakšen pogon -- in v zvezi s tem se omenja več eksotičnih tehnologij, od ionskih do jedrskih motorjev.

– Slika 6- ali 6--:

(Noben zgled ne vsebuje osamosvojene zloženke.)

Pojavljajo se tudi pravopisne napake v zgledih, predvsem pri zapisu končnih ločil in vezaja oz. pomišljaja, nekaj manj pri vejici. Včasih najdemo ustrezen primer, a ga ne moremo vključiti, ker je v njem pravopisna napaka.² Nekaj zgledov:

- Nato pa se je ves nasršen odmaknil, brez palice nekako na pol vstal, se zagledal v Bumbaša...

² Opaženih napak namreč na programskem vmesniku ne moremo več popravljati.

- Z izbuljenimi očmi in zgornjim telesom, krčevito stegnjenim proti njemu (ali ve, da mu gledam prek ramena? ...
- Aha! ...
- Najsi ga je točil iz strahu, ali pač zato, ker je bila prilika, očitno je pil na veliko.
- Čeprav sta ponavadi izmenjala le par besed o počutju in vremenu, sta se sčasoma navadila drug na drugega, tako da jo je že lahko poslal po časopis, ali pa jo naprosil, da mu je prinesla v sobo čaj ali kekse.
- In so povedali, da je Tunjuš – tri sto besov je v njegovi čapki – požgal Hilbudijev most čez Donavo in se napotil k Antom.

Včasih so prisotne tipkarske napake, pri čemer gre pogosto za zamenjani črki ali izpust črke.

- Če bi – je pojecljala – če bi to zmogla, gotovo že takrat nebi pristala na njgovo ponudbo!
- Vse, na kar sem lahko pomislila, je bilo, kaj bo rekla ama, če bo ugotovila: saj sem ti rekla ...
- Prvzaprav – je potehtal – le včasih še kje kaj vzamem.
- Kadar jo je tako žalil – in ko res ni in ni odenhal – je Tereza poklicala babo Fikale.
- Boš videl, boš videl, boš videl – je kljuvalu v Halgatu, kajti zdaj so mu vsi povrsti pravili samo – boš videl, boš videl, boš videl.
- In ko se je bril – bril pa se je redno vsak dan – se je mazal še z žganjem, namesto da bi ga pil..

Priklicani zgledi lahko vsebujejo tudi neprimerne besede ali pa so vsebinsko neustrezni. Ob nastajanju korpusa smo besedila izhodiščnega korpusa MAKS sicer pregledovali, a bi lahko bila poved, ki je tokrat izvzeta iz konteksta, med učečimi se tudi drugače razumljena oz. interpretirana ali pa bi celo odvrčala pozornost od reševanja vaje. Vse take priklice smo izločili. Nekaj zgledov:

- Dotakni se me, objemi me, ljubi se z mano ...
- Čutila sem, kako me pritiska ob tla njegov vroči dih, njegovo poželenje in popoln prezir do tega, kaj mi počne ...
- »Kdorkoli pride zdaj pred tablo, bo zaradi tebe scal kri.«

- Se podelam, kjer hočem.

Ob vsebinsko neustreznih zgledih, ki so lahko povezani na primer s spolnostjo, nasilno smrtjo in nestrpnostjo, ki lahko vsebujejo vulgarizme in sovražni govor, pa se pojavljajo tudi taki, ki nakazujejo morebitno podobnost z uporabniki e-okolja; tudi ti zgledi bi lahko odvrčali pozornost od reševanja vaje, na primer:

- Blond kodrčki, sive oči, ovalen obraz, popolno telo ... angel na videz, hudič na znotraj.
- Ireno so vrstnice doslej često prezirale, dasi jih je po lepoti prekašala; že to edino bi bilo zadosten vzrok, da bi jo sovražile.

Izločeni so tudi zgledi, ki so zapisani v obliki alinej (predstavljam v avtentičnem zapisu):

- Jaz bom ... jaz bom pomivala krožnike.
- , po drugi strani pa je dogodek vseeno malo preveč ... grozen in zraven prismojen, neverjeten, kot da bi ga kdo potegnil iz kakšne hude pravljice.
- Kdor pozna pravilen odgovor, lahko dobi nagrado.
- Ostaneš, kjer si.

Nekatere povedi v korpusu, iz katerega se priklicujejo primeri, so lahko tudi del širšega citiranega besedila, zato so pogosti zgledi, v katerih je narekovaj le na začetku ali na koncu povedi (to pomeni, da je citat v izvirnem besedilu širši od priklicanega zgleda). Taki primeri ne morejo biti vključeni v naloge. Nekaj zgledov:

- Imenuje se ... no, kako se imenuje?»
- Zate je dom, za sina staroste, zame – godca – potepanje križem sveta.«
- Se mi je zdelo, da sem slišala motor.«
- »Zdaj bo najbolje, da jih začne iskati Hani.

V povedih najdemo tudi elemente neknjižnega jezika. Tovrstni zgledi so prav tako neuporabni za vajo pravopisa ali slovnice, zato jih je treba izločiti.

- Da jih je treba ... odpret in noter pogledat.
- Ampak kako ji pomagat ... to sploh ni lahko.

- Nato pa se je v preblisku zazrl v Halgata in je rekel: če je tako – če bi to res tako radi – pa naj vam potem mali zašpila.

Izločamo tudi predolge zglede. Pri izbiri moramo namreč imeti v mislih ekonomičnost (da se uporabnik ne ustavlja predolgo pri posameznem zgledu) in omogočiti ohranitev pozornosti na bistvo vaje (da se uporabnik ne izgublja v predolgem zgledu, da se izognemo potrebi po večkratnem branju ipd.). Primeri predolghih zgledov pa lahko imajo pridruženo še kakšno že omenjeno pomanjkljivost:

- Tako je ostal Evropejec -- in to dejstvo je nedavno preminuli kalifornijski profesor zgodovine Roger Hahn ob odprtju Boškoviću posvečenega simpozija hudomušno komentiral takole: »Hrvati so prepričani, da je Bošković Hrvat, saj je bil rojen v danes hrvaškem Dubrovniku; Srbi ne dvomijo, da je Bošković Srb, saj naj bi bil njegov oče sprva pravoslavni trgovec iz okolice Novega Pazarja; Italijani trdijo, da je Bošković Italijan, saj je bila njegova mati napol italijanskega rodu, šole je končal v Rimu, predaval pa je tudi v Pavii in Milanu; Francozi nas prepričujejo, da je bil Bošković Francoz, saj je po prepovedi jezuitov sprejel francosko državljanstvo in užival lepote božanskega Pariza; toda nikar se ne bojte: Američani ne bomo zahtevali Boškovića zase, saj mu ni uspelo prijadrati do Kalifornije!«
- Leto za letom, več kot pet desetletij, so majhni ljudje z bridko osebno zgodbo o zapuščenosti, zanemarjenosti in vsakršnem trpinčenju prihajali v Selnico ob Dravi, v dom, kjer sta Marija in njen mož Janko dajala vse tisto, česar jim njihovi starši niso hoteli, znali ali mogli ponuditi, najsi je bil pod Zakuškovo streho en sam otrok ali pa kar štirinajsterica, Mariji materinske ljubezni ni zmanjkalo, pa tudi ona ni, čeprav so sčasoma drug za drugim odšli in se razkropili na vse konce sveta, nikdar ostala sama.

3.2 Postopek pregledovanja in potrjevanja zgledov

Ročno pregledovanje zgledov za pravopisne (in tudi slovnične) vaje je torej nujno potrebno. Gre za počasno delo, ki zahteva izredno natančnost in doslednost. V nadaljevanju opisujem postopek pregledovanja in potrjevanja posameznih avtomatsko priklicanih zgledov pri vajah iz pravopisa.

Najprej je treba razumeti, kako je posamezna vaja zasnovana oz. kaj zahteva. Le na podlagi tega lahko ugotovimo, kateri zgledi so ustrezni. Najprej natančno preberemo navodilo, ki je bilo osnova za priklic primerov in je v pomoč pregledovalcu, npr.:

- Poiščemo povedi z natanko 1 glavnim stavkom (gradnik [G]), natanko 1 vejico in natanko 1 odvisnim stavkom (gradnik [O]) tipa ccomp (gradnik [O-tip]). Glavni stavek se nahaja pred odvisnikom.
- Poiščemo povedi, ki so unija dveh iskalnih pogojev: 1. Poiščemo povedi z natanko 1 glavnim stavkom (gradnik [G]), natanko 1 odvisnim stavkom (gradnik [O]), natanko 1 priredno zloženim odvisnim stavkom (gradnik [O-PRIR]) in natanko 1 vejico. 2. Poiščemo povedi z natanko 1 glavnim stavkom (gradnik [G]), natanko 2 odvisnikoma prvega reda (gradnik [O1]) in natanko 2 vejicama. Glavni stavek [G] se nahaja za prvim odvisnikom [O1] in pred drugim odvisnikom [O2].
- Poiščemo povedi z natanko 3 povedki (gradnik [P]), natanko 1 primerjalnim veznikom brez osebne glagolske oblike (gradnik [PV-brez]) in z najmanj 1 vejico. Pred veznikom [PV-brez] se mora nahajati vsaj 1 povedek [P].
- Poiščemo povedi z natanko 1 sklopom prislovov, povedkovnikov in zvez z njimi [gradnik [SKLOPI-PRISLOVI-POVEDK]].

Pred pregledom zgledov za posamezno vajo moramo preveriti tudi razpredelnico s seznamom in opisom vaj. Najbolje je, če pregled priklicanih zgledov za vse vaje iste pravopisne teme opravi isti pregledovalec. Če to ni mogoče, pa vsak pregleda zahteve oziroma navodila vseh drugih vaj, da se prepriča, katere priklice zahteva njegova vaja. Ko razumemo, kaj vaja zahteva oziroma kateri zgledi pridejo v poštev, začnemo z branjem posameznih avtomatsko priklicanih zgledov pri posamezni vaji. Če zgled ustreza navodilu oziroma zahtevi, ga preberemo še enkrat in preverimo, ali je tudi pravopisno, vsebinsko, oblikovno ... ustrezen. Včasih je potek potrjevanja obraten; če se v zgledu pojavi očitna nedoslednost (npr. narekovaji samo v enem delu povedi, zgled v obliki alineje, napačen zapis ali raba pomišljaja, napačen zapis treh pik ...), se ob njem ne ustavljamo in ga preskočimo (ga ne potrdimo).

Pri nekaterih vajah so opisi priklicanih zgledov enostavni in lahko razumljivi. Pri nekaterih pa je treba preveriti tudi navodilo za programerja, npr.:

- Poiščemo povedi z geslom (E78). Vsi primeri ostanejo nespremenjeni. Vsi so pravilni. Uporabnik izbira med gumboma DA in NE.
- Poiščemo povedi z dvodelnimi tremi pikami, ki ločujejo vrinjeni stavek ali zvezo vrinjenih stavkov (§ 408). Prvo poved pustimo nespremenjeno. V drugi povedi 1) tri pike zamenjamo z desnostičnimi tremi pikami (izbrišemo desni presledek), 2) tri pike zamenjamo z levostičnimi tremi pikami (izbrišemo levi presledek). V tretji povedi tri pike zamenjamo z nestičnim pomišljajem. Uporabnik mora IZBRATI ČRKE pred VSEMI pravilnimi zapisi. Nato izbere POTRDI. Pravilni odgovor je nespremenjena poved in »tretja« poved (glej F).
- Poiščemo povedi z eno- ali večbesednim geslom v smislu § 150. Geslo ne sme biti 1. beseda povedi. Prva beseda gesla mora biti zapisana z malo. Pri polovici pustimo nespremenjeno. Pri drugi polovici 1. besedo gesla zapišemo z veliko. Uporabnik izbira med gumboma PRAVILNO in NEPRAVILNO.

Za potrjevanje zgledov v takih vajah je torej treba še dodatno preveriti, na kaj se nanaša zapisano geslo in/ali posamezni paragraf v Slovenskem pravopisu (2001).

Za vaje iz pravopisa je priklicanih različno število zgledov. Za kakšno vajo le nekaj, največje število priklicanih zgledov pa je 134.803 (vaja 1.8.1 Podredja in priredja). Pri nekaterih ustrezne zglede najdemo dokaj hitro, ponekod pa je med priklicanimi lahko tudi veliko neustreznih. Tako smo imeli na primer pri vaji 4.9 (težji primeri s *kot*, *kakor*) priklicanih 30 zgledov, ustrezni so bili le 4. Podobno je bilo pri predmetnem odvisniku (vaja 1.1.2) – priklicanih 491 zgledov, ustreznih pa le 195. Ker pri pregledovanju velja dogovor, da pri vajah z do 500 zgledi pregledamo vsak zgled, pomeni, da pregledovalec natančno prebere in preveri vse zglede, tudi tistih 296, ki niso zadoščali kriterijem za uvrstitev v vajo. Pri posameznih vajah torej pregledamo in potrdimo različno število primerov, praviloma okrog 500. Če pa ima isti priklic povedi še katera druga vaja, potem izberemo in potrdimo 1000 primerov. Ko to dosežemo, pregledovanje primerov pri taki vaji zaključimo.

Iz zapisanega je razvidno, da pregledovanje avtomatsko priklicanih zgledov zahteva poglobljeno in natančno delo ter veliko strokovnega znanja, obenem pa mora biti tudi ustrezno časovno načrtovano.

4 Sklep

Avtomatiziran priklic zgledov za pravopisne (in slovnične) vaje, ki ga uporabljamo v okviru projekta *Slovenščina na dlani*, je velika prednost in omogoča inovativno zasnovano e-okolje. Računalniško orodje namreč iz zalednega korpusa mladinskih besedil (MAKS) za posamezno vajo prikliče število zgledov, ki ga človek sam nikoli ne bi zmoget. Ob ogromnem številu priklicanih zgledov pa nam odstira tudi značilnosti rabe slovenskega jezika v besedilih zalednega korpusa. Iz priklicanih zgledov lahko na primer razberemo, katere vezniške besede se pogosteje pojavljajo, kateri odvisniki in priredja so rabljeni v kolikšni meri, kakšna je postavitev glavnega in odvisnega stavka v povedi in podobno (priklicani zgledi kažejo bistveno več odvisnikov rabljenih za glavnim stavkom kot pred njim). Kljub dodelanim računalniškim algoritmom pa se zgodi, da sistem izbere prekratko ali predolgo ali pa pravopisno, vsebinsko, oblikovno, ideološko ... neustrezno poved. Prav zaradi tega avtomatski priklic terjaja tudi natančen ročni pregled priklicanih zgledov, čemur v projektu namenjamo veliko pozornost – vse v želji, da bi bili zgledi v vajah ustrezni in tudi čim bolj približani primarnim uporabnikom.

Literatura

- Kaja DOBROVOLJC, 2018: Kako nastajajo korpusi. *Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 61–64.
- Sandi MAJNINGER, 2018: Priprava učnega e-okolja – programerski vidik. *Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 73–77.
- Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, Mihaela KOLETNIK, Polonca ŠEK MERTÜK, Alenka VALH LOPERT, 2017: *Analiza trenutno aktualnih e-okolij za poučevanje jezikov (primarno e-okolij za slovenščino)*. Gradivo projekta Slovenščina na dlani. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Slovenščina na dlani. Predstavitvena stran*. Dostop 20. 11. 2020 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/>.
- Natalija ULČNIK, Mira KRAJNC IVIČ, Simona PULKO, Polonca ŠEK MERTÜK, Milan, OJSTERŠEK, Darinka VERDONIK, 2017: Prijavni obrazec projekta *Slovenščina na dlani*. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Darinka VERDONIK, 2019: *Navodila za uporabo vmesnika za pregledovanje vaj na podlagi korpusa MAKS (pravopis, slovnica)*. Gradivo projekta Slovenščina na dlani. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Ines VORŠIČ, 2018: Prvi odzivi učiteljev in učiteljic. *Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 89–91.

IZDELAVA RAZLAG ZA PRAVOPISNI IN SLOVNIČNI VSEBINSKI SKLOP

ALENKA VALH LOPERT¹ IN ŠPELA ANTLOGA²

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: alenka.valh@um.si

² Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko, Maribor, Slovenija.

E-pošta: s.antloga@um.si

Povzetek V prispevku predstavljamo aktivnost projekta Slovenščina na dlani, vezano na pripravo t. i. baze znanja, in sicer izdelavo razlag za sklopa pravopis in slovnica. Izdelali bomo več kot šestdeset razlag za vsakega od omenjenih sklopov, nekaj tem pa bo namenjenih tudi izdelavi razlag s strani uporabnikov. Možnost vpogleda v sprotne razlage in dostop do celotne baze znanja bosta doprinesla k uspešnejšemu reševanju nalog, omogočala pa bosta tudi teoretično podprto usvajanje snovi.

Ključne besede:

slovenščina,
učno
e-okolje,
razlage,
pravopis,
slovnica.

1 Uvod

V projektu *Slovenščina na dlani* pripravljamo učno e-okolje za učenje slovenščine, ki bo vsebovalo številne vaje in naloge s področja pravopisa in slovnice, pri čemer bodo te temeljile na avtentičnem gradivu, ki se bo z avtomatskimi postopki zajemalo iz obsežnih zalednih korpusov (Verdonik 2019: 3–7). Pri nalogah bodo uporabnikom na voljo tudi sprotne razlage, ki bodo omogočale, da se zaradi nepoznavanja konkretnega pravopisnega ali slovničnega problema – ali zgolj iz vedoželjnosti – seznanijo z jasno in razumljivo razlago vsebine oz. problematike, zajete v konkretni nalogi. Vse razlage bodo zbrane tudi v posebnem zavihku Znanje, ki bo služil kot jezikovni priročnik, do katerega lahko uporabniki dostopajo kadarkoli, torej neodvisno od reševanja nalog.

V prispevku se osredinjamo na pripravo razlag za dva vsebinska sklopa – pravopis in slovnico. Aktivnost je bila zasnovana tako, da smo najprej specifikirali vključevanje razlag k posameznim nalogam, pri čemer smo izbrali takšne naloge, pri katerih je dodajanje razlag smiselno,¹ ter zasnovali način vnašanja dodatnih razlag s strani uporabnikov. Sledila je izdelava seznama razlag in priprava splošnih navodil za pripravo razlag.

2 Zasnova vključevanja razlag k nalogam

Za izdelavo razlag je bil oblikovan poseben programski vmesnik (prim. sliko 1), v katerega se vnašajo razlage in podatki o njih. Osnovni podatki o razlagi vključujejo naslov razlage, številko naloge (ali več nalog), pri kateri se razlaga priključuje, in besedilo kratke ter dolge razlage. Temu so dodana vnosna polja za dodajanje zgledov k razlagi, vnosna polja za dodajanje povezav k drugim obstoječim relevantnim jezikovnim virom, možnost oblikovanja tabel in polje za vstavljanje miselnih vzorcev, grafov, slik ipd.

¹ Izbor nalog, ob katerih bodo učencem na voljo razlage, temelji na analizi najpogostejših odstopov od knjižne norme, ki jih učeči se delajo pri pisanju, in vsebin, ki jim povzročajo največ težav (Verdonik idr. 2020: 107).

Urejanje zapisa z ID 67

Naslov **Imena bitij**

Osnovni podatki Primeri Sklici Naloge

Naslov **Imena bitij**

Kratka razlaga

B *I* @ :: := ☰ ☲ ☱ ☳

Imena bitij prištevamo med **lastna imena**, zato jih pišemo z **veliko** začetnico.

Navodila za oblikovanje razlag

Dolga razlaga

B *I* @ :: := ☰ ☲ ☱ ☳

Slika 1: Polja za vnašanje razlage (zaslonska slika programskega vmesnika)

2.1 Načela oblikovanja razlag

Razlage so oblikovane z mislijo na ciljno publiko, tj. na učence in dijake, stare med 11 in 19 let. Zapisane so v razumljivem in nazornem slogu. Izhajali smo iz obstoječega *Slovenskega pravopisa* (2001), pri čemer pa smo opozorili tudi na morebitne spremembe ali mejne primere in v tem primeru vključili povezave na relevantne vire, kot so Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, spletni pregibnik Besana, Spletna aplikacija za pomoč uporabnikom pri izražanju svojine za prevzete moške priimke (SPiPP), Kolokacijski slovar sodobne slovenščine, portal Franček² ipd. Za ponazoritev so uporabljeni verodostojni zgledi iz različnih jezikovnih korpusov: Korpusa mladinske književnosti MAKS in Gigafide v2.0. Razlage so tudi oblikovno pregledne, razdeljene na podpoglavja, pomembno in poudarjeno je zapisano s krepkim tiskom, primeri z ležečim. Naštevaje je razvidno iz oštevilčevanja ali alinej.

² Trenutno je še v nastajanju.

Uporabnik ima ob reševanju nalog možnost, da zgolj na hitro poišče ključne informacije o obravnavanem problemu, ki so pomembne za uspešno reševanje naloge, čemur služijo kratke razlage, ki se odprejo na desni strani zaslona ali da si podrobneje in obširneje prebere vsebino obravnavanega problema in se po potrebi preusmeri tudi k drugim relevantnim jezikovnim virom, čemur služijo dolge razlage ob nalogah.³

Kratke razlage so navedene v povedi ali dveh in so samo pisne, kar pomeni, da ne vključujejo slikovnih elementov in tabel. Po potrebi je razlaga podkrepjena z zgledom, npr.:

Pri **večbesednih naselbinskih imenih** so vse besede zapisane z **veliko** začetnico (*Škofja Loka, Volčji Potok*), razen samostalnikov trg, mesto, vas, selo, naselje in predlogov, ki jih pišemo z **malo**, če niso na prvem mestu večbesednega imena (*Most na Soči, Gorenja vas*).

Pri **večbesednih nenaselbinskih imenih** je z veliko zapisana samo prva beseda imena (*Prešernova ulica, Jadransko morje*), razen kadar je druga ali tretja beseda sama lastno ime (*Južna Koreja*).

S klikom na gumb *Preberi več* se kratke razlage nadaljujejo v daljše razlage, ki se prikažejo čez celoten zaslon; zajemajo izhodiščna pravila in ponazarjalno gradivo ter celostno predstavijo izbrano vsebino, npr.

³ V slovenskem prostoru je podoben princip že uporabljen v Pedagoškem slovniciem portalu.

Zemljepisna imena

Zemljepisna imena poimenujejo kraje, države, vzpetine, morja, ulice, nebesna telesa ipd. Če o njih govorimo na splošno in nimamo v mislih točno določenega kraja, države ipd., so to **občna imena**, ki jih pišemo z **malo** začetnico (*mesto, gora, jama, planet*). Če poimenujemo točno določen kraj, državo ipd., je to **lastno ime**, ki ga pišemo z **veliko** začetnico (*Piran, Triglav, Postojnska jama, Jupiter*). Lastna zemljepisna imena so lahko **naselbinska** ali **nenaselbinska**.

Lastna zemljepisna imena

Naselbinska imena

Naselbinska imena so imena **mest, vasi, trgov** in **zaselkov**. Pišemo jih z **veliko** začetnico.

Primer 1

Po turnirju bo nogometna ekipa ostala na pripravah v **Kranju**.

Če so sestavljena iz več besed, pišemo z veliko vse besede.

Primer 2

Premier se je v **Škofji Loki** mudil v okviru predvolilne kampanje kot kandidat za letošnje državnozborske volitve.

Izjema so samostalniki **trg, mesto, vas, selo, naselje** in **predlogi**, ki ji pišemo z malo, če niso na prvem mestu imena.

Nenaselbinska imena

Zemljepisna imena, ki poimenujejo **ulice, države, jezera, morja, puščave, gore** ipd., so **nenaselbinska imena**. Zapisujemo jih z **veliko** začetnico. Če je nenaselbinsko ime sestavljeno iz več besed, pišemo z veliko samo prvo besedo v imenu.

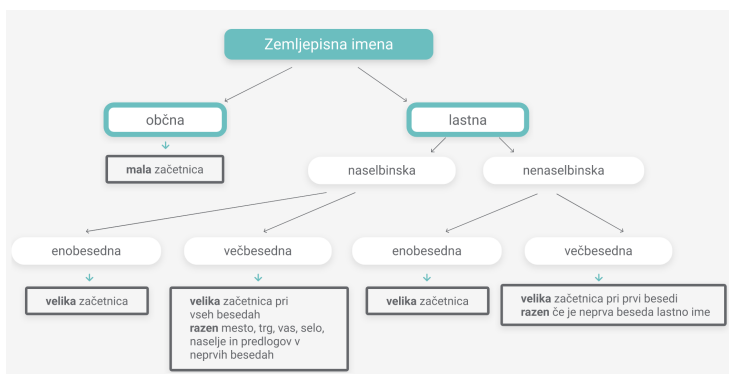
Primer 3

Ameriško zvezno državo Kalifornijo so zajele močne nevihte s **Tihega oceana**, zaradi katerih že od ponedeljka dežuje, pada toča, grmi in sneži.

Izjema so večbesedna nenaselbinska imena, kadar je neprva beseda lastno ime. Največkrat je ob taki že znani besedi na levi strani pridevnik (*Amerika – Severna Amerika*).

Slika 2: Primer dolge razlage za zapis zemljepisnih imen

Daljše razlage lahko vključujejo tabele, miselne vzorce, grafe in slike, kot npr. razlaga za zapisovanje zemljepisnih imen (prim. slika 3).

Slika 3: Primer miselnega vzorca ob razlagi za zapis zemljepisnih imen

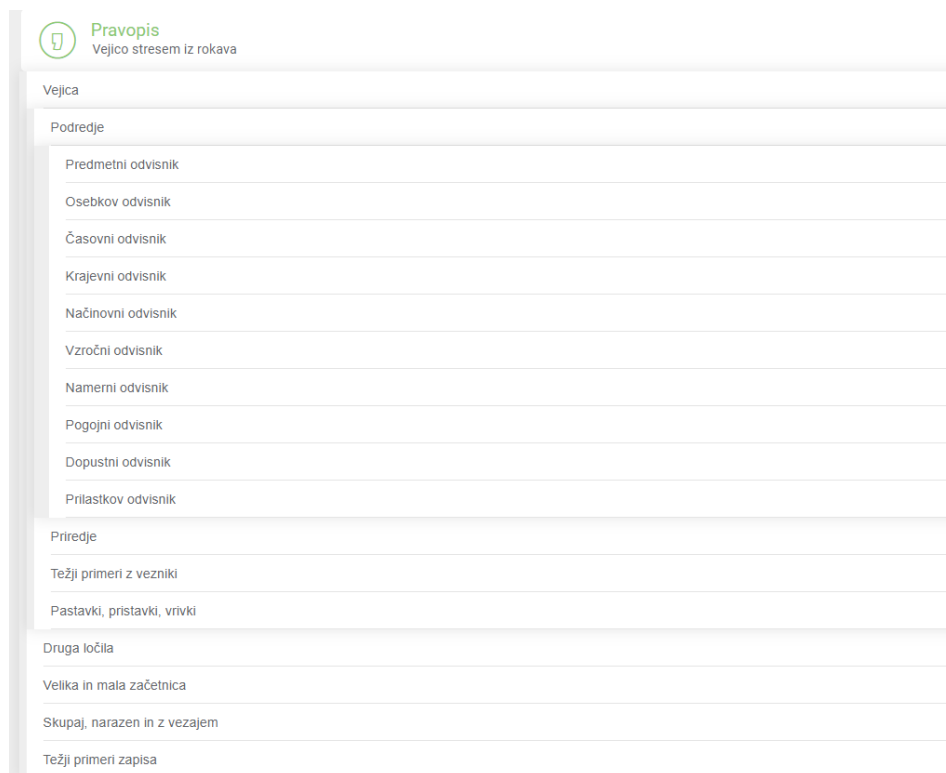
Če želi uporabnik o obravnavani temi izvedeti še več, je s klikom na gumb *Preberi še* preusmerjen k drugim virom (v predstavljenem primeru na Spletno aplikacijo za pomoč uporabnikom pri izražanju svojine za prevzete moške priimke – SPiPP).

Uporabnik se lahko kadarkoli med reševanjem s klikom na zavihek Znanje premakne tudi v celotno bazo znanja, ki mu v obliki spletnega jezikovnega priročnika ponuja razlage in druge relevantne teme, povezane z reševanjem nalog ter s splošno pravopisno in slovnično problematiko.

Poleg razlag, ki jih bomo pripravili sodelujoči v projektu, bodo lahko za nekaj vnaprej predvidenih tem razlage v bazo vnašali tudi uporabniki sami. Uporabniki, ki bodo uspešno reševali naloge, bodo lahko v vnosno okno vpisovali lastne razlage na obravnavano temo. Drugim uporabnikom bodo te razlage z opombo, da je razlago pripravil uporabnik, vidne šele po tem, ko jih bo potrdil in jezikovno pregledal učitelj ali član projektne skupine *Slovenščina na dlani*. Razlage uporabnikov ne bodo del primarne baze znanja.

2.2 Vsebinska zasnova razlag v e-okolju *Slovenščina na dlani*

Naloge, ki preverjajo znanje iz vsebinskih sklopov pravopis in slovnica, omogočajo urjenje zlasti tistih znanj, ki se pri učencih in dijakih kažejo kot šibke točke pri pisanju besedil v slovenskem knjižnem jeziku in zaradi katerih učenci delajo največ napak. Problematična mesta smo nakazali tudi v seznamu razlag. Pri pripravi tega seznama smo izhajali iz vsebin, ob reševanju katerih bi se uporabnikom e-okolja utegnili porajati vprašanja, prav tako pa smo v seznam razlag vključili nekatere sklope, ki pri rabi povzročajo nejasnosti. Seznam razlag za področje slovnice obsega sedem širših tematskih sklopov, ki so nadalje podrobneje hierarhično razčlenjeni, medtem ko seznam razlag za področje pravopisa obsega kar sedemnajst širših tematskih sklopov, ki so prav tako še hierarhično razčlenjeni. Vsebinska zasnova razlag za pravopisni vsebinski sklop je razvidna iz kazala v zavihku Znanje (prim. sliko 4).

Slika 4: Kazalo v zavihku Znanje (zaslonski posnetek beta verzije e-okolja *Slovenščina na dlani*)

Za razliko od obstoječih jezikovnih priročnikov bodo razlage vsebovale vse ključne informacije obravnavanega primera, a bodo razumljive tudi mlajšim učencem. Zapisane razlage bodo namreč enostavne in podkrepljene z raznolikim gradivom. Poleg tega bodo primeri avtentični, pridobljeni iz jezikovnih korpusov, aktualizirani in izbrani z mislijo na ciljno publiko. Težko si je namreč predstavljati, da danes učenci in dijaki še poznajo pisalni stroj Olivetti (zglede za pisanje imenovalnih prilastkov k vrstnim imenom tehničnih izdelkov in trgovskih znamk v SP 2001, § 107), po drugi strani pa z neaktualnimi in nepoznanimi zgledi težko poiščejo analogijo za zapisovanje aktualnejših primerov, kot so npr. družbeno omrežje Facebook, prenosni računalnik Dell, tablica iPad ipd. Prednost razlag v e-okolju je tudi, da so združene na enem mestu in uporabniku dostopne s klikom ali dvema. Z daljšimi razlagami in povezavami na druge vire bodo učenci in dijaki lahko usvojili tudi teme, povezane z obravnavnim problemom v nalogi, ne da bi morali te teme sami iskati v različnih priročnikih.

3 Sklep

Razlage so torej eden ključnih elementov učnega e-okolja za slovenščino, saj nudijo takojšnjo podporo pri reševanju nalog in s tem povezano doseganje nemotenega uporabnikovega napredovanja ter usvajanje znanja. Ob nalogah bodo uporabnikom na voljo sprotne kratke in dolge razlage, ki bodo jasno razložile vsebino oz. problematiko v konkretni nalogi. Vse razlage bodo zbrane tudi v posebnem zavihku Znanje, do katerega bodo lahko uporabniki dostopali kadarkoli.

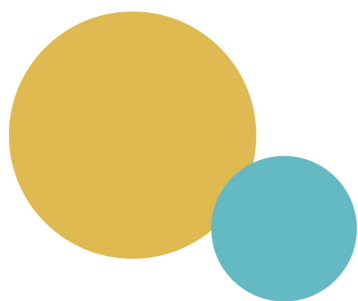
Literatura

- Jezikovna svetovalnica* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU. Dostop 6. 11. 2020 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>.
- Kolokacije 1.0, Kolokacijski slovar sodobne slovenščine*. Dostop 6. 11. 2020 na <https://viri.cjvt.si/kolokacije/slv/>.
- Korpus besedil s slovenskih družbenih omrežij Janes v1.0*. Dostop 6. 11. 2020 na https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=janes&struct_attr_stats=1.
- Korpus mladinske književnosti MAKŠ*. Dostop 6. 11. 2020 na https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=maks&struct_attr_stats=1.
- Pedagoški slovnični portal*. Dostop 6. 11. 2020 na <http://slovnica.slovenscina.eu/>.
- Portal Franček*. Dostop 6. 11. 2020 na www.francek.si.
- Slovenski referenčni korpus Gigafida-protó, nededupliciran, v2.0 (1990–2018)*. Dostop 6. 11. 2020 na https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=gfida20&struct_attr_stats=1.
- SP 2001: *Slovenski pravopis*. Spletna izdaja 2014. Dostop 6. 11. 2020 na www.fran.si.
- Spletna verzija pregibnika Amebis Besana 4.22*. Dostop 6. 11. 2020 na <https://besana.amebis.si/pregibanje/>.
- SPiPP – *svojilni pridevniki iz prevzetih priimkov, Spletna aplikacija za pomoč uporabnikom pri izražanju svojine za prevzete moške priimke*. Dostop 6. 11. 2020 na <http://spipp.ff.um.si/>.
- Darinka VERDONIK idr., 2020: Uporaba jezikovnotehnoloških virov in postopkov pri razvoju učnega e-okolja Slovenščina na dlani. *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika (Zbornik konferenčne: 24.–25. september 2020, Ljubljana, Slovenija)*. 101–108. Dostop 22. 10. 2020 na http://nl.ijs.si/jtdh20/pdf/JT-DH_2020_Verdonik-et-al_Uporaba-jezikovnotehnoloskih-virov-in-postopkov-pri-razvoju-ucnega-e-okolja-Slovenscina-na-dlani.pdf.
- Darinka VERDONIK, 2019: Idejna zasnova e-okolja Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani 2*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. Dostop 22. 10. 2020 na <http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.

FRAZEMI IN PREGOVORI

Ko modrosti poznam do obisti ...

RAZUMEVANJE FRAZEMOV IN NAČINI NJIHOVEGA POMENSKEGA POJASNJEVANJA – REZULTATI ANKETE

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.
E-pošta: natalija.ulcnik@um.si

Povzetek V okviru projekta Slovenščina na dlani smo pripravili slovarske opise za 100 frazemov, ki vključujejo krajšo (strnjeno) in daljšo (opisno) pomensko razlago ter ponazoritvene zglede iz avtentičnih besedil, v nekaterih primerih pa tudi medleksemska razmerja, variante ipd. Na rednih izobraževanjih so učiteljice in učitelji slovenščine, ki sodelujejo v projektu, izpostavili, da učeči se pogosto ne razumejo frazemov ter da so načini podajanja pomena pri njih pogosto nenatančni oz. manj ustrezni z vidika oblikovanja razlag. V šolskem letu 2019/20 smo pripravili anketo, s katero smo želeli preveriti razumevanje izbranih 100 frazemov in načine njihovega pomenskega pojasnjevanja. V izpolnjevanje anketnega vprašalnika so bili ob učečih se od 6. razreda do konca srednješolskega izobraževanja vključeni tudi odrasli, in sicer tako učitelji in učiteljice kot tudi tisti, ki opravljajo druge poklice. V članku je izpostavljenih nekaj splošnih ugotovitev, ki jih omogočajo odgovori na anketna vprašanja.

Ključne besede:

frazem,
pomen,
razlaga,
anketa,
Slovenščina na
dlani.

1 Uvod

V projektu *Slovenščina na dlani* smo v vsebinskem sklopu Frazemi in pregovori pripravili slovarske opise za izbranih 100 frazemov in 100 pregovorov.¹ Zbirko smo poimenovali FRIDA (Frazemi in pRegovorI na DLAni) in je predstavljala izhodišče za pripravo vaj in nalog s področja frazeologije (oz. paremiologije). Pri navajanju pomena izbranih frazemov² smo se odločili za kratko (strnjeno) in daljšo (opisno) razlago,³ ki bi bila približana ciljni publikli (učecim se med enajstim in devetnajstim letom) in ki strukturno sledi nekaterim že uporabljenim vzorcem, npr. *če rečemo, da ..., pomeni, da ...*⁴ Pomenske razlage so v FRIDI dosledno opremljene tudi z zgledi rabe iz aktualnih in avtentičnih besedil,⁵ npr.

brati med vrsticami

- *prepoznavati in razumeti, kar je skrito, prikrito, dvoumno*⁶
O politiki pa nič ali skoraj nič, razen če se ne potrudimo **brati med vrsticami** in odkrivati skrite pomene in dvoumnosti /.../
- *Če rečemo, da znamo **brati med vrsticami**, pomeni, da znamo razbrati in razumeti tudi kaj, kar ni neposredno izraženo, npr. skrite, prikerite ali dvoumne pomene napisanega ali povedanega.*
Sporočilo bo sprva dokaj nejasno, a če **boste brali med vrsticami**, bo dvom izginil.

Učiteljice in učitelji slovenščine, ki sodelujejo v projektu *Slovenščina na dlani*, so na izobraževanjih izpostavili, da učeči se pogosto ne razumejo frazemov oz. da pomen frazemov navajajo tudi na manj ustrezne načine, zato smo želeli preveriti razumevanje izbranih 100 frazemov in konkretne načine njihovega pomenskega

¹ V frazeološki skupini smo bili Vida Jesenšek, Matej Meterc in Natalija Ulčnik.

² Seznam izbranih enot je naveden v monografiji *Slovenščina na dlani 2* (prim. Ulčnik 2019, Ulčnik, Meterc 2019).

³ Pri krajši gre za parafrazo, pri daljši pa za celostavno definicijo, ki je značilna za Cobuildove slovarske projekte (Kosem 2006: 26–27).

⁴ Prim. petjezično paremiološko zbirko *SprichWort Plattform*, ki je nastala v okviru projekta, ki ga je koordinirala Vida Jesenšek. Podobno tudi na portalu *Hrvatski u školi*, zavihek Frazemi.

⁵ Uporabljen je bil korpus *Gigafida v. 2.0 Dedup*.

⁶ V frazeološkem slovarju Janeza Kebra (2015) najdemo naslednjo pomensko razlago: *ugotavljati kaj iz celote, ne da bi bilo določno izraženo*.

pojasnjevanja. Zasnovali smo anketo in jo objavili na projektni spletni strani.⁷ Aktivna je bila od 15. oktobra 2019 do 15. januarja 2020.

2 Namen, cilji in struktura ankete

Osnovni namen ankete je bil preveriti poznavanje frazemov in načine njihovega pomenskega pojasnjevanja pri šolajoči se populaciji (od 6. razreda do konca srednješolskega izobraževanja) in med odraslimi (tako učiteljicami in učitelji kot tudi tistimi, ki opravljajo druge poklice).

Cilji ankete so bili: 1) preveriti, katere izmed izbranih enot so anketirancem in anketirankam pomensko razumljive oz. pri katerih se pojavijo težave v razumevanju, 2) ugotoviti, kako razumejo izbrane frazeme, 3) dobiti vpogled v različne načine njihovega pomenskega pojasnjevanja oz. oblikovanja razlag, 4) ugotoviti, ali med različnimi skupinami (osnovnošolci oz. osnovnošolkami, srednješolci oz. srednješolkami ter odraslimi) obstajajo razlike na ravni razumevanja frazemov in oblikovanja razlag.

Anketa o pomenu frazemov je imela tridelno strukturo. V prvem delu so bila splošna vprašanja, s katerimi smo dobili osnovne podatke o anketirankah in anketirancih. Razdelili smo jih v tri osnovne skupine, glede na to, ali so: a) učenci oz. učenke, b) dijaki oz. dijakinje, c) odrasle osebe. Osnovnošolke in osnovnošolci so nadalje označili razred, ki so ga obiskovali v šolskem letu 2019/20: a) 6. razred, b) 7. razred, c) 8. razred, č) 9. razred. Srednješolke in srednješolci so označili letnik, ki so ga obiskovali v šolskem letu 2019/20: a) 1. letnik, b) 2. letnik, c) 3. letnik, č) 4. letnik. Odrasle osebe so označile, ali opravljajo poklic učitelja oz. učiteljice ali pa se ukvarjajo z drugo dejavnostjo: a) učitelj, učiteljica, b) drug poklic oz. druga dejavnost.

Drugi del ankete je bil vezan na vpisovanje pomena izbranih 100 enot, ki so bile razvrščene na skupine po 10 (prim. tabelo 1). Uvodoma so bila podana naslednja navodila: *»Zapišite pomen danih frazemov (kot bi jih npr. razložili komu, ki jih ne razume). Če niste prepričani o njihovem pomenu, lahko zapišete svoje predvidevanje (npr. verjetno ...) ali pustite prazno, če vam je frazem povsem neznan in nerazumljiv. Vpisovanje odgovorov naj poteka brez uporabe slovarjev.«*

⁷ Za tehnično izvedbo in pripravo statističnih rezultatov je poskrbel član projekta Sandi Majninger, za kar se mu ob tej priložnosti iskreno zahvaljujem.

Tabela 1: Vnašanje pomena izbranih frazemov

21. drag kot žafran	
22. držati figo v žepu	
23. dvorezen meč	
24. gordijski voz	
25. imeti dolg jezik	
26. imeti maslo na glavi	
27. imeti v krvi <i>kaj</i>	
28. imeti v malem prstu <i>kaj</i>	
29. iskati dlako v jajcu	
30. iti na roko <i>komu</i>	

Tretji del je zajemal dodatno vpisovanje frazemov po spominu: »*Se spomnite še kakšnega frazema? Zapišite ga.*« Namen tega vprašanja je bil pridobiti enote, ki jih anketiranci in anketiranke dojemajo kot frazeme in jih lahko v nekem trenutku zapišejo po spominu.

3 Rezultati anketiranja

Anketa je bila aktivna tri mesece in v tem času jo je rešilo 527 anketirancev in anketirank, od tega 179 osnovnošolcev in osnovnošolk (največ iz 9. razreda), 239 srednješolcev in srednješolk (največ iz 2. letnika) ter 109 odraslih, od tega 31 učiteljev in učiteljic. Podrobnejše podatke prikazujejo tabele 2, 3, 4, 5.

Tabela 2: Število anketirancev in anketirank glede na profil

Profil anketirancev in anketirank	Št.	Odstotek
Učenec, učenka	179	34 %
Dijak, dijakinja	239	45 %
Odrasla oseba	109	21 %
Skupaj	527	100 %

Tabela 3: Število osnovnošolcev in osnovnošolk glede na razred

Razred	Št.	Odstotek
6. razred	12	2 %
7. razred	14	3 %
8. razred	64	12 %
9. razred	89	17 %
Skupaj	179	34 %

Tabela 4: Število srednješolcev in srednješolk glede na letnik

Letnik	Št.	Odstotek
1. letnik	33	6 %
2. letnik	113	21 %
3. letnik	73	14 %
4. letnik	20	4 %
Skupaj	239	45 %

Tabela 5: Število odraslih glede na učiteljski ali drug poklic oz. drugo dejavnost

Učiteljski ali drug poklic oz. dejavnost	Št.	Odstotek
Učitelji, učiteljice	31	6 %
Drug poklic oz. druga dejavnost	78	15 %
Skupaj	109	21 %

Prvi cilj je bil preveriti, katere izmed izbranih enot so anketirancem in anketirankam pomensko razumljive oz. pri katerih se pojavljajo težave pri razumevanju. Rezultati kažejo, da je dobro (pre)poznavanje pomena prisotno pri enotah, ki imajo manj nepredvidljiv frazeološki pomen, oz. pri enotah, ki imajo dovolj visoko frekventnost v rabi; pri teh je opazen večji delež ustreznih odgovorov, npr.:

- biti desna roka: *biti v pomoč; da nekemu pomagaš; dober pomočnik;*⁸
- biti kot noč in dan: *biti zelo različen; biti zelo drugačen;*
- biti kot pes in mačka: *se ne razumeti; biti v sporu; biti sovražnik;*
- biti si podoben kot jajce jajcu: *biti si zelo podoben z nekom; biti zelo podoben, enak;*
- bogu za hrbtom: *nek oddaljen kraj; nekje v neznanem; v zelo zakitni legi; daleč od središča dogajanja;*
- kaj gre kot po maslu: *gre zelo dobro; gre po tvojih pričakovanjih; gre gladko; vse po načrtih;*
- kaj je pisano na kožo komur: *kaj ustreza nekemu; da nekdo nekaj dobro zna; da je v nečem zelo dober; nadarjen za nekaj;*
- kot strela z jasnega: *nenadoma; naenkrat; nekaj presenetljivega; povsem nepričakovano;*
- lije kot iz škafa: *zelo močno dežuje; zelo močno deževati; da zelo pada dež;*
- mačji kašelj: *da je nekaj zelo lahko; nekaj lahkega; nekaj narediš z labkoto.*

⁸ Razlage posameznih anketirancev oz. anketirank so ločene s podpičji.

Anketiranke in anketiranci so v nekaterih primerih svoja predvidevanja o pomenu oz. svojo negotovost glede pomena nakazovali s členkom *verjetno*:⁹

- bela vrana: *verjetno drugačna oseba*;
- brati med vrsticami: *verjetno biti prenatalčen*;
- čez drn in strn: *verjetno nevarna pot*;
- Sizifovo delo: *verjetno delo zaradi dela*;
- stopiti na prste *komu*: *verjetno da si nekoga užalil*.

Pri nekaterih frazemih so navajali odgovor *ne vem* ali *ne poznam*, pustili prazno vpisno okence, zapisali vprašaj ali poševnico (? /), v posameznih primerih so navedli tudi nerelevanten odgovor (npr. *gdgdjfdjfdj*). Slabše poznavanje frazemov se torej izkazuje z manj vnosi in večjim deležem neustreznih odgovorov. Prisotno je npr. pri naslednjih enotah:

- boj z mlini na veter: *biti slep; borba; da zelo piha; vetrovno; vojna*;
- čez palec: *stežka; biti malo nor*;¹⁰ *zelo labko; čez težave; imeti denar; da nekomu pogledaš čez prste*;
- imeti maslo na glavi: *imeti mastne lase; svetleči lasje; imeti lepe lase; slab dan; slab kuhar; biti neumen*;
- iz trte izvit: *da si zelo trden; biti močen; vino; biti pijan*;
- kot listja in trave: *nasprotje; različno; nepomembno; podobnost*;
- labodji spev: *nekaj lepega; petje nekoga; prelep napev; prepevanje; balet; nekaj nemogočega; nežno; veselje*;
- levji delež: *nekaj, kar ne moreš imeti; nekaj kar ti pripada*;
- na vsake kvatre: *na vse ali nič; na toliko časa; podrobno; vsem povedati vse*;
- pet minut pred dvanajsto: *pet do; kmalu; za las; prebitro; ob grozljivem času; zelo hitro*;
- posuti se s pepelom: *se zapreti v žalost; se pokončati; obupati; biti jezzen; pokora; izginiti*;
- sekira pade v med *komu*: *težave; premirje*;¹¹ *hitro obupati; se mu slabo dela; mu spodleti; doživi nesrečo; neuspeh*;

⁹ Uporabljen je 287-krat.

¹⁰ Prisotno je torej zamenjevanje z enoto *čez les*.

¹¹ Povezano s frazemom *zakopati bojno sekiro*.

- Sizifovo delo: *življensko, pomembno, veliko delo*;¹² *zadnje pomembno delo nekega avtorja pred njegovo smrtjo*;¹³
- stopiti na prste *komu: nekoga napasti; nekomu škodovati; da ga mučiš; nekomu iti na živce; nekoga zatožiti*;
- vleči dreto: *delati nekaj, kar ni pametno ali potrebno; trmariti; drgniti les; biti glavni; zavlačevati; se truditi; voditi*;
- zadeti žeblico na glavico: *biti točen; udariti; zadeni šibko točko*;
- zatresti mrežo: *dati nekomu lažno upanje; zadeni v polno; uspeti v življenju; skriti probleme; imeti srečo; se ujeti v past*.

Z vidika frazeologije so tudi ti odgovori pomembni in dragoceni, saj raziskovalcem in raziskovalkam nudijo pomemben vpogled v predpostavljane pomenov neznanih enot oz. sklepanje govorcev in govork o pomenu enot.

Drugi cilj je bil ugotoviti, kako anketiranke in anketiranci razumejo izbrane frazeme. Rezultati kažejo, da je za posamezne frazeme navedenih veliko različnih pomenskih vnosov, a so mnogi med njimi primerljivi, npr.:

- biti kot pes in mačka – 455 različnih veljavnih vnosov, od tega največkrat zabeleženih: *se ne marati* (15); *se ne razumeti* (14); *se sovražiti* (13); *se kregati* (13); druge podobne možnosti so npr. *med seboj se ne marati; slabo se razumeti; ne razumeti se; biti v stalnem prepiru; sovražiti en drugega; se ves čas kregati*;
- ločiti zrnje od plev – 213 različnih veljavnih vnosov, od tega največkrat *ločiti dobro od slabega* (43 pojavitev); druge podobne možnosti so npr. *ločiti bistveno od nebistvenega; ločiti pomembno od nepomembnega*;
- na celi črti: 268 različnih veljavnih vnosov, od tega največkrat: *popolnoma* (79 pojavitev); *v celoti* (15 pojavitev); *povsem* (13 pojavitev); druge podobne možnosti so npr. *vse; vsepovsod; totalno*.

Ob uveljavljenih pomenih posameznih enot se pojavljajo tudi drugačne pomenske interpretacije, predvidoma nastale z ugibanjem:¹⁴

¹² Odgovori so kopirani iz ankete in ohranjajo avtentičen zapis. Pogosto je prisotno opuščanje pisanja šumevcev in ločil, veliko je zatipkov pri črkah, ki so neposredno skupaj na tipkovnici, npr. *i in u* (*razbiriti* 'razburiti').

¹³ Zamenjava pomena s frazomem *labodji spen*.

¹⁴ Pri tem je treba upoštevati, da frazemi v anketi niso bili navedeni v konkretni besedilni rabi, temveč zgolj v slovarski obliki. Ta je od anketirancev in anketirank zahtevala zamišljanje potencialne rabe frazemov.

- bela vrana: *smrt; premirje; vzornik; izdajalec; da si priden; krade belo; skoraj nemogoče; poročen;*
- čez drn in strn: *zelo hitro;*
- črna ovca: *nesreča;*
- biti pisan na kožo: *tatu;*
- mačji kašelj: *buda oblika kašlja; zelo bolan;*
- Sizifovo delo: *vrhunsko delo.*

Zabeleženih je nekaj dobesednih pomenov:¹⁵

- bela vrana: *vrana, ki je bela; bel ptič; sraka; ptica;*
- črna ovca: *ovca, ki je črna; dobesedno črna ovca; ne bela; zival;*
- labodji spev: *petje labodov; da labod poje;*
- levji delež: *delček leva;*
- mačji kašelj: *da mačka kašlja;*
- pet minut pred dvanajsto: *11.55.*

Redke navedbe pomena nakazujejo razumevanje frazema kot leksema, s katerim izrazimo strokovno pojavnost (terminološke besedne zveze), npr. bela vrana: *albinizem*.

Z ozirom na tretji cilj – dobiti vpogled v konkretno oblikovanje razlag – se je izkazalo, da so razlage oblikovane zelo različno. Prevladujejo kratki, jedrnat in slogovno nezaznamovani odgovori, ki spominjajo na tradicionalne slovarske razlage leksemov. Enobesedne ali besednozvezne razlage z nestavčno zgradbo so npr.:

- Ahilova peta: *ranljivost; ranljivo mesto; opazna šibkost na sicer brežhibni osebi;*
- čez palec: *približno;*
- sedeti na dveh stolih: *varati; izkoriščati; neodločen; dvoличnez;*
- vrniti milo za drago: *maščevanje; povračilo;*

¹⁵ Tovrstne pomenske razlage zasledimo pri osnovno- in srednješolski populaciji.

Veliko je opisnih razlag s stavčno strukturo. Pri slednjih je najopaznejša da-struktura z rabo glagola v 2. osebi ednine sedanjika:

- Ahilova peta: *da si na nekaj občutljiv; da imaš slabost;*
- biti kot pes in mačka: *da se ne razumeš z nekom;*
- doživeti hladen tuš: *da se ti nekaj zgodi kar nisi pričakoval;*
- vrniti milo za drago: *da nekomu vrneš nekaj kar je on storil tebi;*
- z roko v roki: *da si pomagamo.*

Druge možnosti daljših stavčnih razlag, pri katerih je opazna raba glagola v 2. osebi ednine sedanjika:

- Ahilova peta: *slabost, področje, kjer si ranljiv;*
- brati med vrsticami: *razumeš neko stvar, čeprav ne piše dobesedno;*
- biti brez dlake na jeziku: *poves kar si misliš nic ne zadržis zase;*
- pustiti na cedilu *koga: nekomu nekaj obljubis in tega ne izpolniš.*¹⁶

V posameznih primerih je razlaga navedena v velelniški obliki (npr. v 2. osebi ednine, 1. osebi množine):

- dobiti zeleno luč: *pojdi naprej;*
- delati iz muhe slona: *ne dramazirajmo*¹⁷ *po nepotrebnem.*

Razlage frazemov lahko uvajajo nedoločni zaimki, npr. *nekdo, nekaj, neki*:

- Ahilova peta: *nekaj, kar nas labko boli* (v primeru je uporabljen osebni zaimek za 1. osebo množine v tožilniku: *nas*); *nekaj težkega, nerešljivega; edina šibkost, ki jo ima nekdo; edina šibkost nekoga; usodna slabost nekoga/šibka točka; neka šibka točka;*
- pustiti na cedilu *koga: nekoga razočarati.*

Opazno je, da so pri pojasnjevanju pomena uporabljeni tudi samostalniki *človek, posameznik* in *oseba* ter svojilni pridevniki iz teh samostalnikov (*človekov,*

¹⁶ *Ipolnis* 'izpolniš'.

¹⁷ *Dramazirajmo* 'dramatizirajmo'.

posameznikov);¹⁸ obenem so lahko prisotni osebni in svojilni zaimki za 2. osebo ednine (*tebe, tvoj*):

- Ahilova peta: *točka, ki te boli, na katero lahko nekdo drug vpliva tebe pa najbolj boli; tvoja šibka točka; šibka točka osebe; šibka točka cloveka;*
- biti si podoben kot jajce jajcu: *dva posameznika ki sta si zelo podobna;*
- črna ovca: *posameznik ki izstopa;*
- tiha voda: *človek, ki skriva svoje namene.*

Glagolski frazemi so pomensko pojasnjeni z različnimi glagolskimi oblikami, npr. nedoločnikom ali osebno glagolsko obliko za 2. ali 3. osebo ednine oz. 1. osebi množine:

- imeti dolg jezik: *nakladati; samo klepetatš; neprestano govoriti; Povemo vse, kar si mislimo in ne gledamo na posledice.*

V izjemnih primerih je pomen zapisan v obliki *frazem za ...; pomeni, da ...*:

- Ahilova peta: *frazem za nesrečo;*
- biti kot pes in mačka: *pomeni da se kregaš;*
- drag kot žafran: *pomeni, da je neka stvar zelo draga.*

Med frazemom in razlago ni vedno upoštevana skladnost na ravni besednovrstnosti (npr. samostalniški frazem – samostalniška razlaga; glagolski frazem – glagolska razlaga):

- biti si podoben kot jajce jajcu: *človek, ki je na las podoben drugemu (enojajčna dvojčka);*
- bela vrana: *biti izjema;*
- biti desna roka: *pomočnik;*
- črna ovca: *izstopati.*

¹⁸ Svojlnost je sicer pogosto izražena s predlogom *od*: Ahilova peta: *peta od grškega vojaka.*

Nekateri anketiranci in anketiranke so pomen frazema pomensko opredelili tudi z ozirom na konotacijo, ki jo ta ima:

- bela vrana: *nekdo, ki pozitivno izstopa iz množice;*
- črna ovca: *izstopati iz množice, biti drugačen, večinoma negativno.*

Na posameznih mestih so v razlago vključene tudi (domnevne) frazeološke sopomenke ali protipomenke oz. so navedene slogovno zaznamovane razlage, npr.

- Ahilova peta: *šibka točka;*
- bela vrana: *kot črna ovca - izstopa, je drugačna;*
- biti kot noč in dan: *ne biti na las podoben drugemu;*
- biti krvav pod kožo: *nihče ni popolen;¹⁹*
- čez drn in strn: *biti sredi ničesar, na nekem zaniknem kraju;*
- iz trte izvit: *za ubo privlečen;²⁰*
- mačji kašelj: *mala malica;*
- Sizifovo delo: *zelo težko delo, ki ne pelje nikamor;*
- Tantalove muke: *muke vseh muk - ne vem;*
- udariti po žepu koga: *nekoga okrog prinesiti z denarjem;*
- zadeti žebljico na glavico: *stopiti na žulj; zadati v polno.*

Nekatere daljše razlage vsebujejo tudi dodatne podatke, npr. o izvoru, ozadju nastanka frazemov:

- Ahilova peta: *del telesa - peta oz. tetiva na nogi (poimenovanje izhaja iz grškega mita o ahilu, katerega edini umrljiv del telesa je bila peta);*
- drag kot zafran: *zeeeeelo drago, včasih je bila ta začimba zelo iskana in draga.*

¹⁹ *Popolen* 'popoln'.

²⁰ Gre za kontaminirano obliko, ki nastane na podlagi frazema *za lase privlečen*; navedbo lahko pojmuje kot odstop od norme in je najverjetneje posledica tega, da se anketiranka ali anketiranec v nekem trenutku ni spomnil ustrezne oblike (prim. tudi Kržišnik 1996: 144). Z nekaj pojavitvami pa je prisotna tudi v korpusu Gigafida.

Pri pomenskem pojasnjevanju so lahko dodane tudi konkretne ponazoritve rabe, vezane na zamišljene situacije, v katerih bi lahko frazem uporabili, oz. navedba potencialne situacije, ki je lahko pomensko povezana s frazemom:

- biti pisan na kožo: *npr. imeti službo pisano na kožo bi pomenilo, da nam ta služba ustreza, da je ravno za nas;*
- biti za petami: *npr. v znanju bi to pomenilo, znati skoraj tako dobro kot nekdo drug;*
- bogu za hrbtnom: *pomeni npr. če rečemo da je neka destinacija zelo oddaljena oz. , da je ne najdemo;*
- biti krvav pod kožo: *ko nekdo reče da smo vsi krvavi pod kožo, s tem misli, da smo vsi ljudje enako vredni;*
- na celi črti: *npr. pogrniti na celi črti - celotno dejanje narediti napačno;*
- pogledati skozi prste *komu. učiteljice pri mojih testih ki so pozitivni.*²¹

Prisotno je tudi prizadevanje za navajanje vezljivostih podatkov:

- brati med vrsticami: *da nekdo ne pove nekaj direktno;*
- kaj je pisano na kožo *komu. nekdo nekaj obvlada, mu "leži", mu ugaja;*
- pokati po šivih: *nekaj gre na tesno; nečesa je preveč.*

Zadnji cilj je bil ugotoviti, ali obstajajo razlike v načinu razumevanja frazemov med osnovnošolci oz. osnovnošolkami, srednješolci oz. srednješolkami in odraslimi ter ali obstajajo razlike v načinu oblikovanja razlag. Potrdilo se je, da so v 6. razredu razumeli oz. ustrezno pomensko razložili najmanj enot in da je bilo pri šestošolcih in šestošolkah veliko praznih vpisnih polj oz. da so se pojavili le posamezni ustrezni vnosi.²² Znano je, da frazeme in sorodne enote usvajamo vse življenje, pri čemer je pričakovano, da se nabor enot, ki jih (s)poznamo, z leti večja. To se je – posplošeno gledano – izkazalo tudi pri odgovorih na anketna vprašanja, ki so jih načeloma bolje reševale srednješolke in srednješolci ter odrasli. Za dijake in dijakinje v 4. letniku se tako pokaže višji odstotek rešenih primerov, pri čemer pa se nekoliko slabše poznavanje kaže pri frazemih *čez drn in strn, čez palec, imeti maslo na glavi, iz trte izviti, kamen spotike, Tantalove muke, Sizijsko delo, zadetki žebljico na glavico*. Sicer pa se pri vseh

²¹ V zapisanem lahko prepoznamo šaljev odgovor.

²² Konkreten pregled kaže, da je pri šestošolcih in šestošolkah (anketo jih je rešilo le 12) od 0 do 43 vnosov pomenskih razlag za izhodiščnih 100 enot, pri zadnjem vprašanju pa so dopisali le dve enoti po spominu.

treh preverjanih skupinah pojavljajo tudi jezikovno-slogovno manj ustrezne razlage in manj ustrezne besedotvorne rešitve, npr. pri enoti *biti kot pes in mačka*:

- učenci in učenke: *biti v sovražanju*;
- dijaki in dijakinje: *v svaji z nekom*;
- odrasli: *se neujemati*.

Navedeni pomeni so lahko pri šolajoči se populaciji tudi precej podobni, nekaj primerljivih razlag se sicer pojavi tudi med srednješolkami, srednješolci in odraslimi, sicer pa lahko pri odraslih nekoliko odstopa izbira besedja pri formulaciji razlage.²³ To je v nadaljevanju ponazorjeno z razlagami frazema *delati iz muhe slona*:

- učenci in učenke: *delati iz majhne stvari nekaj velikega; da iz ene male stvari kopljiciras²⁴ in naredis veliko; da neko stvar napihneš; zganjati paniko; da delaš paniko za brez veze; delat štaló; da si dramatičen; biti drama queen²⁵*
- dijaki in dijakinje: *iz majhne težave narediti veliko; pretiravati; napibovati stvari; da neko stvar napihnes, se razbiris za prazen nic; zganjati paniko za brezveze; dramatižirati; zganjati dramó; paničariti brez smisla; stvar narediti hujšo kot je v resnici (dramatižiranje); si nekaj izmisliti zraven;*
- odrasli: *iz male stvari naredimo veliko (pri kreganju); pretiravati; pretiravati v nečem; pretiravatu in paničariti, napihniti problem; napibovati majhne nepomembne stvari; napihniti nepomembno, obrobno stvar; povelečevanje problema; delati nepotrebno dramó.*

Ključne besede razlage frazema *delati iz muhe slona*, ki jih lahko razpoznamo na podlagi zapisanih razlag, so: *majhen, velik, stvar, problem, nepotrebno, nepomemben, komplicirati, napibovati, paničariti, dramatižirati, pretiravati*.

Največjo zavzetost pri navajanju oz. ubesedovanju pomenov lahko opazimo med učiteljicami in učitelji.²⁶ Ti so praviloma odgovorili na večino vprašanj, njihovi odgovori so skrbneje pripravljeni in imajo večjo razlagalno moč, skušajo zajeti tudi pomenske odtenke, npr.

²³ Več je npr. glagolnikov in deležnikov.

²⁴ *Kopljiciras* 'kompliciraš'.

²⁵ Prisotno je tudi šaljivo odgovarjanje, npr. *»ujameš muho in jo z plastičnimi operacijami spreminjaš v slona«*.

²⁶ Pri tem niso bili zajeti le učitelji in učiteljice slovenščine.

- Ahilova peta: *posameznikova šibka točka, usodna slabost; posebej občutljiva, ranljiva točka osebe;*
- biti brez dlake na jeziku: *povedati naravnost, brez olepšav, včasih tudi brez občutka;*
- biti desna roka: *biti v veliko in stalno pomoč;*
- čez drn in strn: *čez vse ovire, ni važna pot, samo da pridemo do cilja;*
- držati figo v žepu: *nekaj obljubiti, potem pa tega ne izpolniti, se ne držati dogovora;*
- imeti v krvi kaj: *nekaj kar res obvladamo, kot bi to delali od rojstva;*
- Sizifovo delo: *naporno, ponavljajoče se delo brez uspeha.*

Njihovi odgovori so pomensko ustrezni tudi v primerih, ko je večina predpostavljala neustrezen pomen, npr. narediti medvedjo uslugo: *nekaj dobronamerno storiti, vendar v škodo drugega; slaba usluga; nekoristno delo, usluga, od katere tisti nima nobene koristi; želeli narediti dobro, a potem se to sprevrže v svoje nasprotje; ne narediti nekому nič koristnega; komu pomagati, a s tem stvari še poslabšati ...* Večina odgovorov je namreč bila vezana na pomen 'narediti veliko uslugo': *da nekому narediš veliko uslugo; narediti nekому veliko uslugo; da narediš nekому gromozansko uslugo; narediti nekому ogromno uslugo; velika usluga.*

Pri pisanju dodatnih frazemov po spominu (zadnje vprašanje) so bile učiteljice in učitelji ter drugi odrasli prav tako najbolj zavzeti. Med dodatnimi frazemi, ki so jih anketiranka in anketiranci navedli, je veliko primerjalnih frazemov, npr.

- *lačen kot volk; bled kot stena; dolg kot kača; oster kot britev; zvit kot lisica; tib ko miš; velik kot slon; grd kot smrt; nor kot osel; hodiš kot slon; laže kot pes teče; rasti kot smreka; jasno kot beli dan.*

Nekaj enot glede na besednovrstno klasifikacijo:

- samostalniški frazemi: *maček v žaklju; vinski brat; kratki kabli (?);*
- glagolski frazemi: v slovarski obliki: *iti rakom žvižgat; iti komu na živce; iti spat s kokoškami; delati slona iz česa; biti kot sitna muba; buljiti kot tele v nova vrata; biti trn v peti živeti; živeti na visoki nogi; biti v oblakih; naliti si čistega vina; govoriti na pamet, imeti kurjo pamet, spraviti koga k pameti, niti na kraj pameti ne pade nekому²⁷ ...; v slovarski obliki z dodanim pomenom: *zariti nož v hrbet – izdaja, iz te moke ne bo kruha – ne bo uspeha; v drugih oblikah: ta živi nad oblaki; vse mi gre na**

²⁷ Naštete frazeme s sestavino pamet je navedel en anketiravec oz. anketiranka (učitelj, učiteljica).

jetra; si iz pravega testa; pragmatični frazemi: *naj me kokla brcne; pojdi se solit* (4 pojavitve);²⁸

- pridevniški frazemi: *zabit ko noc; trden kot skala*;
- prislovni frazemi: *iz rok v usta; na vrat na nos; tibo kot cerkevna miš*.

Nekateri so navedli pregovore:

- *jabolko ne pade daleč od drevesa* (14 pojavitve);²⁹ *tiba voda bregove dere* (8 pojavitve); *kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* (7 pojavitve);³⁰ *nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuba* (5 pojavitve); *podarjenemu konju se ne gleda v zobe* (2 pojavitvi).

V sklopu navajanja dodatnih frazemov najdemo tudi ekspresivno nefrazeološko izrazje, npr. *koga oskubiti, ga zezati*. En frazem je bil naveden v tujem jeziku: *Bogu za ledima*.

Pri osnovnošolkah in osnovnošolcih je opazno, da so pri zadnjem vprašanju večinoma navajali po eno dodatno enoto. Nekaj konkretnih primerov:

- *naj me kokla brcne* (učenec, učenka, 6. razred);
- *usi za enega, eden za vse* (učenec, učenka, 6. razred);
- *buljiti kot tele v nova vrata* (učenec, učenka, 7. razred);
- *ta živi nad oblaki* (učenec, učenka, 7. razred);
- *jabolko ne pade daleč drevesa* (učenec, učenka, 7. razred);
- *vse mi gre na jetra, črna ovca* (učenec, učenka, 7. razred);
- *biti krvav pod kožo normal človek* (učenec, učenka, 8. razred);
- *pejdi se solit* (učenec, učenka, 9. razred).

Pri srednješolkah in srednješolcih je opazno, da so večinoma navajali niz enot, ki jih poznajo. Nekaj konkretnih navedb:

²⁸ V enem primeru je zapisano: *pejdi se solit*.

²⁹ V 2 primerih je *ne pade* pisano skupaj.

³⁰ Navedeni sta tudi varianti: *kdor drugim jamo koplje sam vanjo pade; drugemu jamo koplješ, sam vanjo padeš*. Vejica je zapisana le v dveh primerih od sedmih.

- *Iti rakom žvižgat. Ne vrži puške v koruzo saj, se potem lahko v kombajn zatakne. Bela kot sneg.* (dijak, dijakinja, 1. letnik);
- *Iti rakom žvižgat. Belo kot sneg. (k je lib dons sneg zapadu.) Tib kot miška. Visok kot Žirafa. Z žavbami namazano.* (dijak, dijakinja, 1. letnik);
- *Refleksi kot crknjen konj. Zvita kot kot lisica.* (dijak, dijakinja, 2. letnik);
- *Imeti slamo v glavi. Biti za luno. Najlepše česnje so na koncu veje. Biti kot mačka okoli vrele kaše.* (dijak, dijakinja, 2. letnik);
- *soditi knjige po platnicah iskati iglo v kupu sena odvaliti kamen od srca sanjati z odprtimi očmi biti v rožicah imeti veliko pod palcem živeti na veliki nogi tih voda bregove dere biti nečesa kot Rusov/Kitajcev ubijati čas peti kot slavček vstati z levo nogo zadeni terno trkati na vrata* (dijak, dijakinja, 2. letnik);
- *Rakom žvižgat Biti kot riba na subem* (dijak, dijakinja, 3. letnik);
- *Biti na zeleni veji Prenesti nekoga naokoli Smukati se kot mačka okoli vrele kaše Imeti slamo v glavi Biti rdeč kot kuban rak Piti kot žolna Dober kot krub Jestiti kot konj Zvit kot losica Kupiti mačka v žaklju Prepeljati nekoga šejnega čez vodo Spoznati princa na belem konju Zatreti nekaj v kali* (dijak, dijakinja, 3. letnik).

Niz enot je bil opazen tudi pri vnosih, ki so jih naredile učiteljice in učitelji. Nekaj konkretnih navedb:

- *obesiti šolo na klin; imeti na jeziku, roko na srce, nositi v srcu, vrteti se kot mačka okoli vrele kaše, srce mu je padlo v blače, za dežjem posije sonce, priti na zeleno vejo, zajahati val ...* (odrasla oseba, učitelj, učiteljica);
- *kot bob ob steno, na milost in nemilost, biti kot rit in srajca, zabiti žebljico na glavico, kot slon med porcelanom, leva roka desni žep, kurja pamet, kot pes in mačka* (odrasla oseba, učitelj, učiteljica);
- *skakati čez plot, živeti na koruzi, kamen se ji je odvalil od srca, biti rojen pod srečno zvezdo, nositi koga po rokav, zavihati rokave, dati besedo, besedo prelomiti* (odrasla oseba, učitelj, učiteljica);
- *prestopiti Rubikon udariti v dlan obrniti novo stran zadeni v srce iti na jetra imeti odprte oči vleči na ušesa imeti modro kerj ostati brez sape imeti cmok v grlu skočiti čez plot* (odrasla oseba, učitelj, učiteljica).

4 Sklep

V prispevku je podan splošen vpogled v reševanje ankete, pri kateri je bilo treba zapisati pomen 100 izbranih frazemov, ki so bili navedeni v slovarski obliki, npr. *Ahilova peta, bela vrana, biti kot pes in mačka, doživeti hladen tuš, pokati po živih, zadeti žebljico na glavico*. V anketiranje so bili zajeti osnovnošolci in osnovnošolke od 6. razreda, srednješolci in srednješolke ter odrasli. Anketo je v celoti rešilo 527 anketirancev in anketirank. Ugotovljeno je, da je boljše poznavanje pomena značilno za enote, ki imajo bolj predvidljiv frazeološki pomen in ki so dovolj pogoste v rabi, npr. *biti desna roka, biti kot pes in mačka, biti si podoben kot jajce jajcu, kot strela z jasnega, lije kot iz škafo in mačji kašelj*. Slabše poznavanje je opaženo npr. pri frazemih *boj z mlini na veter, čez palec, imeti maslo na glavi, iz trte izviti, kot listja in trave, labodji spev, levji delež, na vsake kvatre, pet minut pred dvanajsto, posuti se s pepelom, sekira pade v med komu, Sizijsvo delo, stopiti na prste komu, vleči dreto, zadeti žebljico na glavico in zatresti mrežo*. Z vidika oblikovanja razlag se je izkazalo, da prevladujejo kratki, jedrnat in slogovno nezaznamovani odgovori, ki spominjajo na tradicionalne (nestavčne) slovarske razlage leksemov, npr. *Ahilova peta: ranljivost; ranljivo mesto*. Veliko je tudi opisnih razlag s stavčno strukturo, ki se začneja s podrednim veznikom *da* in vsebuje glagolsko obliko v 2. osebi ednine sedanjika, npr. *doživeti hladen tuš: »da se ti nekaj zgodi kar nisi pričakoval«*. Razlage frazemov lahko uvajajo nedoločni zaimki, npr. *pustiti na cedilu koga: »nekoga razočarati«*, ali samostalniki *človek, posameznik in oseba*, npr. *tiha voda: »človek, ki skriva svoje namene«*. Glagolski frazemi so pomensko pojasnjeni z različnimi glagolskimi oblikami, npr. nedoločnikom ali osebno glagolsko obliko za 2. ali 3. osebo ednine oz. 1. osebo množine, npr. *imeti dolg jezik: »nakladati«; »samo klepetaš«; »neprestano govoriti«; »Povemo vse, kar si mislimo in ne gledamo na posledice«*. Nekatere razlage vključujejo tudi (domnevne) frazeološke sopomenke ali protipomenke, npr. *Ahilova peta: »šibka točka«; biti kot noč in dan: »ne biti na las podoben drugemu«; zadeti žebljico na glavico: »stopiti na žulj«*. Anketiranke in anketiranci so pomenske razlage v posameznih primerih vezali tudi na konkretne situacije, v katerih bi lahko frazem uporabili, npr. *biti pisan na kožo: »npr. imeti službo pisano na kožo bi pomenilo, da nam ta služba ustreza, da je ravno za nas«*. Potrdila se je predpostavka, da bodo na anketna vprašanja bolj odgovarjale srednješolke in srednješolci ter odrasli; izkazalo se je, da so njihove razlage lahko tudi precej podobne, npr. *delati iz muhe slona: »iz majhne težave narediti veliko« – »iz male stvari naredimo veliko (pri kreganju)«*. Nespregljivo je tudi, da je največja zavzetost pri ubesedovanju razlag značilna za učiteljice in učitelje – ti so praviloma odgovorili na večino vprašanj, njihovi odgovori so tudi bolj skrbno

pripravljeni, skušajo zajeti pomenske odtenke ipd., npr. biti brez dlake na jeziku: »povedati naravnost, brez olepšav, včasih tudi brez občutka«. Omenjena skupina anketirancev in anketirank je bila tudi zelo zavzeta pri navajanju dodatnih frazemov po spominu; navedli so npr. *obesiti šolo na klin; imeti na jeziku, roko na srce, nositi v srcu, vrteti se kot mačka okoli vrele kaše, srce mu je padlo v blače, za dežjem posije sonce, priti na zeleno vejo, zjajhati val*.

Prikaz anketnih rezultatov je tokrat omejen zgolj na posamezne vidike in izpostavlja zgolj odgovore pri posameznih enotah. Anketa pa omogoča še številne druge zanimive ugotovitve, ki tokrat zaradi omejitve prostora in namena članka niso bile podrobneje izpostavljene, a bodo ob kakšni drugi priložnosti.

Literatura

- Gigafida 2.0. Korpus pisne standardne slovenščine*. Dostop 28. 10. 2020 na <https://viri.cjvt.si/gigafida/>.
- Janez KEBER, 2015: *Slovar slovenskih frazemov*. Dostop 28. 10. 2020 na www.fran.si.
- Iztok KOSEM, 2006: Definijski jezik v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel. *Jezik in slovstvo* 51/5, 25–45.
- Erika KRŽIŠNIK, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2, 133–154.
- Portal Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Dostop 28. 10. 2020 na www.fran.si.
- Portal Hrvatski u školi. Frazeми*. Dostop 28. 10. 2020 na <https://hrvatski.hr/frazeми/>.
- SprichWort Plattform*. Dostop 28. 10. 2020 na <http://www.sprichwort-plattform.org/>.
- Natalija ULČNIK, 2019: Izbor frazemov za bazo FRIDA. *Slovenščina na dlani* 2. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 37–45. Dostop 28. 10. 2020 na <http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.
- Natalija ULČNIK, Matej METERC, 2019: Izbor pregovorov za bazo FRIDA. *Slovenščina na dlani* 2. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 47–55. Dostop 28. 10. 2020 na <http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.

FRAZEMI V FRIDI IN TUJI JEZIKI

VIDA JESENŠEK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: vida.jesensek@um.si

Povzetek Smiselno uveljavljeni primerjalni pristopi pri jezikovnem učenju na vseh zahtevnostnih stopnjah ustvarjajo sinergijske učinke in pozitivno vplivajo na uspešnost dela, pozitivni prenos jezikovnega znanja pa praviloma spodbujevalno vpliva na učenje drugih/tujih jezikov. Da bi ga omogočili, je treba k učenju in poučevanju jezikov pristopati tudi s spoznavnih in jezikovnoprimerjalnih vidikov, kar velja tudi za nastajajoče učno e-okolje *Slovenščina na dlani*.

Ključne besede:

frazeologija,
materni
jezik,
tuj
jeziki,
učenje
jezikov,
medjezikovni
prenos,
Slovenščina na
dlani.

Učenci, ki uporabljajo zbirko FRIDA, ki je nastala v okviru projekta *Slovenščina na dlani*, in se z njeno pomočjo seznanjajo s slovenskim frazeološkim izrazjem, se sočasno praviloma soočajo z več tujimi jeziki: v šoli, doma, preko medijev in okolja, v katerem živijo. Stiki z drugimi jeziki in posledično tudi z vsaj malo drugačnimi kulturami so zanje vsakdanjost, zato je na mestu razmislek o smislu in možnostih hkratnega spoznavanja frazeologije več jezikov.

Psihologi, ki raziskujejo, kako jeziki delujejo in kako se jih učimo, pravijo, da naj bi bil materni oziroma prvi jezik trdna in tudi neizogibna podlaga za učenje nadaljnjih jezikov, saj ga učenci zavestno ali nezavedno uporabijo kot oporo za izražanje v drugem/tujem jeziku (prim. med drugimi Prebeg-Vilke 1995 in Lightbown, Spada 2013). Materni/prvi jezik deluje spodbudno in pomembno vpliva na uspeh pri učenju drugih jezikov, znanje enega jezika se prepleta s spoznavanjem drugih jezikov. Jezikoslovje in didaktika govorita o *transferenci*, torej o prenosu znanja enega jezika na znanje drugega, predvsem o prenosu znanega na jezik, ki se ga učimo na novo. Pravijo, da gre za pomemben vidik pri učenju novega jezika, za strategijo učenja, ki je zaradi neredke oblikovne in pomenke podobnosti med jeziki na neki način že razpoložljivo (prim. med drugimi Kač 2015).

V slovensko govorečem prostoru je razširjeno mnenje, da se jeziki medsebojno predvsem ovirajo – spomnimo se neutemeljenih pomislov glede zgodnjega učenja tujih jezikov, ki naj bi otroke obremenjevalo in moteče vplivalo na obvladanje maternega jezika. Uveljavljen je pojem tako imenovanih *lažnih prijateljev*, ki naj bi praviloma vodili do težav pri jezikovnem učenju: izrazi oziroma slovnične zgradbe v primerjanih jezikih, ki so oblikovno podobni, vendar pomensko različni, so lahko izvor napak ali težav pri razumevanju prebranega oziroma slišane (prim. med drugimi Nikolovski 2018). *Interferenca* ali *negativni transfer*, kakor temu pojavu pravimo, je moteči vpliv obstoječega jezikovnega znanja na novo znanje in obratno, vendar predstavlja le eno plat medjezikovne medalje. Druga je namreč *pozitivni transfer*, pojav, ko (pre)poznavanje razmerij med jeziki spodbujevalno vpliva na pridobivanje novega znanja. To velja za tako imenovane *prave prijatelje*, izraze v različnih jezikih, ki so zgradbeno in pomensko popolnoma ali delno prekrivni in se v učnih ozirih medsebojno dopolnjujejo (slov. *pasji dnevi*, angl. *dog days*, hrv. *pseći dani*, it. *giorni da cane*, nem. *Hundstage*; slov. *Vaja dela mojstra*, nem. *Übung macht den Meister*, angl. *Practice makes perfect*, it. *La pratica rende perfetti*, hrv. *Vježba čini majstora*). Pogosti so v stičnih sosedskih ali v kulturno-zgodovinsko povezanih jezikih, kar bi recimo veljalo za slovenščino, nemščino, hrvaščino, italijanščino, izvirajo pa tudi iz univerzalnega ali

vsaj primerljivega metaforičnega dojemanja sveta ter globalne razširjenosti nekaterih jezikov, recimo angleščine v sedanjem času. Bolj kot se izrazje med jeziki prekriva, več je morebitnega pozitivnega vpliva na jezikovno učenje, saj gre za prepoznavanje in zavestno navezavo novega na obstoječe znanje. Novo, še neznano se pri učenju smiselno naslanja na staro, že znano; pomnjenje je proces osmišljanja, izgrajevanja smisla, pri čemer obstoječe znanje, v našem primeru obstoječe znanje frazeologije maternega/prvega in morebiti še drugih jezikov osmišlja in posledično olajša učenje frazeologije nadaljnjih jezikov (prim. med drugimi Jesenšek 2008 in 2013). Tak koristen, spodbujajoč prenos jezikovnega znanja na druge/tuje jezike je splošen in ni vezan na posamezno zahtevnostno stopnjo učenja ali vsakokratno razporeditev jezikov, ki se jih učimo.

Materni oziroma prvi jezik učečega je najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na medjezikovni prenos znanj. Učinkuje motivacijsko, saj izrecna, načrtna in premišljena primerjava maternega in tujega jezika omogoča, da se pri učenju naslonimo na obstoječe znanje, da ozavestimo in poglobimo jezikovno znanje v obeh jezikih, hkrati pa pridobimo možnost za smiselno obravnavo (med)kulturnih vsebin in ozadij, ki so povezana z marsikaterim frazeološkim izrazom (prim. med drugimi Marentič Požarnik 2000). V takih okvirih postane obravnavo frazeologije pri učenju in poučevanju maternega in tujega jezika interdisciplinarna in vključevalna.

Pomembno didaktično vprašanje je, kako smiselno in v skladu z učnimi cilji izbirati besedje in frazeologijo za obravnavo pri pouku. Osnovna kriterija za izbor naj bi bila njuna vitalnost, torej aktualnost in pogostnost v sodobni jezikovni rabi in tematska ustreznost glede na vsakokratne učne cilje. Ko gre za frazeologijo, je dobro, da upoštevamo tudi očitne spremembe v njeni besedilni rabi. Ta se kaže predvsem v oglaševanju in novih medijih. Mišljene so recimo domiselne prenovitve pregovorov v oglasnih besedilih (prim. *Kdor prej pride, prej melje*, v oglasu za nov model avtomobila pa *Kdor prej pride, prej pelje*) ali izraba retoričnih in slogovno-estetskih zmožnosti frazeologije, ki prispevajo k zabavnosti in vplivnosti besedila ali samopredstavitvi oziroma kreativnosti avtorja, kot kažeta primera iz nedavne oglaševalske akcije Javne agencije Republike Slovenije za varnost prometa (*Ne zanašaj se na čelado, ko greš enkrat z glavo skozi zid; Če ne moreš iz svoje kože, ti niti usnje ne pomaga*).¹

¹ Prim. <https://www.avp-rs.si/preventiva/preventivne-akcije/ne-spreglej-3x-poglej/>

Za naš razmislek je pomembno, da izbor frazeologije upošteva vidike medjezikovnega ujemanja glede na materni jezik učečih. Prednostno naj bi izbirali frazeologijo z visoko stopnjo medjezikovnega prekrivanja, saj podobnost zgradb, kot smo videli, podpira učenje in pomaga pri prepoznavanju in razumevanju tujejezične frazeologije. Tovrstnega frazeološkega izrazja je veliko. Izhaja iz kulturnozgodovinskih danosti, kar velja za frazeologijo bibličnega, literarnega in mitološkega izvora, prim. slov. *metati bisere svinjam*, nem. *Perlen vor die Säue werfen*, hrv. *bacati biser pred svinje*, angl. *cast/throw pearls before swine*, slov. *boriti se z mlini na veter*, nem. *gegen Windmühlen kämpfen*, hrv. *boriti se s vetrenjačama*, it. *lotta contro i mulini a vento*, angl. *to fight against windmills*, nanaša se na sodobno medijsko sporazumevanje, prim. slov. *na dnevni bazi/ravni*, nem. *auf täglicher Basis*, hrv. *na dnevnoj bazi*, angl. *on a daily basis*. Medjezikovna prekrivnost frazeološkega izrazja ima tudi psihološke in spoznavne temelje, saj frazeološkost razumemo kot splošno lastnost naravnih jezikov, kar med drugim velja za obsežno skupino frazemov, ki vsebujejo poimenovanja za dele telesa, prim. slov. *razbijati si glavo*, nem. *sich den Kopf zerbrechen*, hrv. *razbijati glavu*.

Poleg naštetega so pri izbiri učno pomembne frazeologije nezanemarljivi kulturni, zgodovinski in družbeni vidiki medjezikovnih stikov. Koristno je upoštevati danosti učnega okolja, torej vsakokratno razmerje jezikov pri učečih, ker tak pogled omogoča regionalizacijo in sinhronizacijo jezikovnega učenja. Poleg vpliva materinščine imajo močnejši vpliv družbeno dominantni jeziki – danes je to angleščina in zato je tudi prevzemanje njene frazeologije bolj intenzivno, primerjava jezikovno stičnih prostorov pa osvetljuje tudi kulturno zgodovino in omogoča pridobivanje dodatnih nejezikovnih znanj. Slovensko-nemški stični prostor se npr. odlikuje z večstoletno skupno kulturno in politično zgodovino – jezikovni odnos med slovenščino in nemščino je odnos med dominantnim in nedominantnim jezikom, dodana vrednost teh vsebin je ozaveščanje kulturne podstave vsakega jezika; slovensko-angleški jezikovni stik se naslanja predvsem na medije in globalno razširjenost angleščine – dodana vrednost teh vsebin je ozaveščanje sedanjih jezikovnih razmerij; slovensko-hrvaški jezikovni stik se navezuje na deloma skupno kulturno in politično zgodovino – dodana vrednost je ozaveščanje jezikovne preteklosti in sedanosti vsaj v jezikovno stičnih regijah.

V prispevku je zastopano stališče, da lahko smiselno uveljavljeni primerjalni pristopi pri jezikovnem učenju na vseh zahtevnostnih stopnjah ustvarjajo sinergijske učinke in pozitivno vplivajo na uspešnost učencevega in učiteljevega dela. Poudarjen je pozitiven prenos jezikovnega znanja, ki praviloma spodbujevalno vpliva na učenje

drugih/tujih jezikov. Da bi ga omogočili, je treba k učenju in poučevanju jezikov pristopati ne le s komunikativnih, temveč tudi s spoznavnih in jezikovnoprimerjalnih vidikov. Prilagajati se je treba vsakokratnim jezikovnim razmerjem (materni jezik, jezik okolja, prvi tuji jezik, drugi tuji jezik učečih), smiselno je uveljavljati temeljno didaktično načelo od znanega k neznanemu in povezovati jezikovna, kulturološka, zgodovinska znanja. S tem spodbujamo motivacijo za učenje, krepimo naklonjenost do učenja jezikov in pozitivni odnos do jezikovne raznolikosti.

Literatura

- Vida JESENŠEK, 2008: *Begegnungen zwischen Sprachen und Kulturen. Beiträge zur Phraseologie*. Bielsko-Biala: Akademia Techniczno-Humanistyczna.
- —, 2013: O medjezikovnih frazeoloških razmerjih. *Frazeološka simfonija, Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 209–222.
- Liljana KAČ, 2015: *Transference iz angleščine v nemških sestavkih slovenskih učencev*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Patsy LIGHTBOWN, Nina SPADA, 2013: *How Languages are learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Barica MARENTIČ POŽARNIK, 2000: *Psibologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
- Gjoko NIKOLOVSKI, 2018: Si moj pravi ali lažni prijatelj. *Slovenščina na dlani 1*. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta. 13–20.
- Mirjana PREBEG-VILKE, 1995: *Otrok in jeziki, materinščina in drugi jeziki naših otrok*. Ljubljana: Sanjska knjiga.

PAREMIOLOGIJA V BAZI ZNANJA: O PREGOVORIH IN SORODNIH IZRAZIH

MATEJ METERC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, Slovenija.

E-pošta: matej.meterc@zrc-sazu.si

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: matej.meterc@um.si

Povzetek Prispevek najprej opiše, kaj je paremiologija in v čem je slovensko raziskovanje pregovorov in sorodnih izrazov do nedavnega zaostajalo za raziskavami tega področja v mednarodnem merilu. Z zaostankom in posledičnimi terminološkimi vrzeli je utemeljena širina paremioloških pojmov, predstavljenih v bazi znanja učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*.

Ključne besede:

paremiologija,
pregovor,
rek,
antipregovor,
velerizem.

1 Paremiologija pri nas in po svetu

Kot navajamo v bazi znanja učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*, se s frazemi in pregovori ukvarja frazeologija, s pregovori in njim podobnimi jezikovnimi enotami pa se podrobneje ukvarja paremiologija, ki je jezikoslovna in folkloristična veda (Babič 2011). O paremiologiji je bilo v slovenskem prostoru dolgo časa malo govora, čeprav je bila beseda »paremiologija« prisotna že dlje časa (Toporišič 1974: 274). Slovensko jezikoslovje je še do nedavnega v raziskovanju tega dela frazeologije zaostajalo za tovrstnimi raziskavami (Kržišnik 2013: 25).

Medtem je bilo po svetu opravljenih že veliko jezikoslovnih raziskav pregovorov in sorodnih izrazov. Nemška, ruska in slovaška frazeološka terminologija imajo paremiološke pojme razdelane že vsaj od začetka 90. let, ko so v teh jezikih izšle tovrstne terminološke monografije. Nujno je treba omeniti vsaj paremiološka dela Grigorija Permjakova (1970), Valerija Mokijenka (1980) in Wolfganga Miederja (2004). Od devetdesetih let jezikoslovje bogati delo z jezikovnimi korpusi. Paremiološke korpusne raziskave so se začele z deli Františka Čermáka (2003), Petra Ďurča (2006) in Kathrin Steyer (2012). Pri nas eno prvih širokih in sodobnih paremioloških raziskav predstavlja delo v zvezi s projektom Sprichwort-Plattform (Jesenšek, Ulčnik 2014), od leta 2017 pa imamo na voljo tudi slovenski paremiološki optimum – seznam najbolj poznanih in pogostih pregovorov in sorodnih paremioloških enot (Meterc 2017). Leta 2019 je začel nastajati *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (Meterc 2019: 36), ki je od konca leta 2020 na voljo na portalu Fran.

V bazi znanja razlagamo tudi, da so se v preteklosti za osnovne jezikovne enote, ki jih preučujeta frazeologija in paremiologija, uporabljala različna poimenovanja, na primer *reklo* (za frazem) in *rečenica* (za pregovor ali njemu podobno enoto), kar je predlagal Toporišič (1974: 273). Izraza sta delno zaživela, vendar je njuna raba začela slabeti od začetka 90. let, ko je z uvedbo izraza *frazem* za to, kar je bilo prej poimenovano *reklo*, tudi izraz *rečenica* izgubil svoj smisel, čeprav je bil prvotno ustvarjen prav zato, da bi pokril paremiološko širino, ki obstaja poleg pregovora kot središčnega paremiološkega žanra.

2 Širša paremiološka slika: pregovori in drugi paremiološki žanri

Zaradi vsega povedanega je nujno, da baza znanja v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani* predstavi širšo sliko, čeprav se zbirka FRIDA (ob frazemih) osredotoča na pregovore.¹ To bo omogočilo bolj jasen pogled na pregovor in njegovo mesto v jeziku. V bazi znanja tako najdemo podatek o tem, katere jezikovne enote so podobne pregovorom. Pregovorom so podobni, reki, vremenski oz. koledarski pregovori, vraže, antipregovori, velerizmi, med neparemiološkimi žanri pa aforizmi in slogani. V kratkih opisih podajamo osnovne razlikovalne značilnosti teh žanrov. V širše paremiološko zaledje sicer spadajo še nekateri daljši žanri, kakršne so uganke (Babič 2014), izštevanke, šaljive (nekonvencionalne) replike (Meterc, Pallay 2020) in tudi še kratke anekdote, vendar se vsi ti žanri od pregovorov po zgradbi in dolžini že močno razlikujejo.

Frazemom in pregovorom je skupno, da so po obliki in pomenu ustaljene enote jezika. Kot celota imajo nek drug pomen, kot ga imajo njihove posamezne sestavine. Zanje je značilna slikovitost. Ne tvorimo jih vsakič znova, temveč jih kot celoto jemljemo iz spomina. Frazemi in pregovori se razlikujejo po zgradbi in po tem, kako jih umeščamo v besedilo. Frazemi so besedne zveze, ki jih slovnično prilagodimo besedilnemu okolju, pregovori pa so stavčne zgradbe, ki jih nespremenjene umestimo v besedilo ali pa jih skladenjsko prilagodimo besedilu.

Za dobro razumevanje pregovorov je pomembno ločevanje pregovora od reka. V bazi znanja navajamo, da je rek poznana in ustaljena poved, ki jedrnat in na slikovit način opisuje podobne situacije. Ne posreduje nauka ali vodila in po tem se loči od pregovora, npr. *mi o volku, volk iz gozda*. To definicijo smo prevzeli od slovaškega jezikoslovca Jozefa Mlacka (1983: 131), prisotna pa je še v kakšni drugi frazeološki teoriji, ne le Mlackovi. Dodajmo še, da je v *Enciklopediji slovenskega jezika* Toporišič (1992: 253) reku pripisal, da gre za izraze z znanim avtorstvom. Ta predlog definicije reka se ni uveljavil, o avtorstvu kot o posebnem dejavniku v paremiologiji ter širše v paremiologiji pa bomo spregovorili v nadaljevanju.

¹ FRIDA (Frazemi in pRegovoriI na DIAni) je zbirka slovarskih opisov 100 frazemov in 100 pregovorov.

Krilatice so frazemi (tako besednozvezni kot stavčni), ki jih v rabi spremlja zavest o avtorstvu (Grzybek 1994: 293). Avtorstvo se lahko pripisuje izrazom, ki spadajo v različne žanre (*Le čevlje sodi naj Kopitar* je zaradi svoje sporočilnosti pregovor, *Prišel, videl, zmagal* pa rek). Lahko gre za povsem dokazljivo avtorstvo, večinoma (in z vidika rabe bolj bistveno) pa gre za pripisovano avtorstvo. Pogosto pripisovanega avtorstva pri frazemih ne moremo dokazati (npr. *Če nimajo kruba, naj jedo potivo*), zelo pogosto pa je istemu frazemu ali paremiološkemu izrazu pripisanih več avtorjev (npr. *Revolucija žre lastne otroke*). Znano avtorstvo je značilno tudi za umetne, neparemiološke žanre, kakršen je aforizem (njegove značilnosti prav tako predstavljamo v bazi znanja).

Vremenski oz. koledarski pregovor napoveduje vremenske in druge naravne pojave, ki so povezani s kmečkimi opravili. Lahko je vezan na ime svetnika, mesec, letni čas ali drugo obdobje, npr. *Matija led razbija, če ga ni, ga pa naredi* (pomeni, da se 24. februarja, ko je god tega svetnika, pogosto konča obdobje hladnega ali pa toplega vremena).

Vraža je tip kratkega besedila, ki izraža vraževerno prepričanje. Po navadi gre za nadnaravno razlago dogodkov, za njihovo napoved ali za možnost, da bi na kak dogodek vplivali, npr. *črepinje prinašajo srečo*.

Antipregovor je na šaljiv način preoblikovan pregovor, npr. *kdor visoko leta, je pilot* (iz pregovora *kdor visoko leta, nizko pade*) ali pa *rana ura, slovenskih fantov grob* (iz pregovora *rana ura, zlata ura* ter citata *Doberdob, slovenskih fantov grob*). Nastane kot namerna prenovitev pregovora, s katero želimo doseči humorni učinek. Nekateri antipregovori se ustalijo v rabi.

Velerizem je preoblikovanje pregovora ali frazema, ki nastane s šaljivo dopolnitvijo o govorniku ali okoliščinah, npr. *bomo videli, je rekel slepec*. Nekateri velerizmi se ustalijo v rabi. Poimenovani so po liku Samuelu Wellerju iz dela *Pickwickovci* Charlesa Dickensa, ki take izraze pogosto uporablja.

Baza znanja omenja dva žanra, ki sta umetnega nastanka in zato v paremiologijo ne sodita: aforizem in slogan. Odločili smo se, da ju razložimo in sopostavimo z opisanimi paremiološkimi žanri.

Aforizem je tip kratkega besedila, ki po dolžini, obliki in pogosto tudi po sporočilu spominja na pregovor. Ustvarjen je načrtno. Po navadi poznamo njegovo avtorstvo, npr. *Obljube so hitro pokvarljivo blago* (Žarko Petan). Aforizem lahko preide med pregovore ali reke, če se začne pogosto uporabljati in širiti svoj pomen.

Slogan je kratek in jedrnat izraz, ki je navadno namenjen hitremu posredovanju reklamnega ali političnega sporočila oziroma poziva, npr. *Turizem smo ljudje*. Ustvarjen je načrtno. Slogan lahko preide med pregovore ali reke, če se začne pogosto uporabljati in širiti svoj pomen. Tako je iz olimpijskega slogana *Važno je sodelovati, ne zmagati* nastal pregovor.

3 Žanrska poimenovanja v vlogi paremioloških uvajalnih sredstev

Poudariti je treba, da gre pri naštetih izrazih za žanrske tipe, ki so si včasih zelo blizu, in da poimenovanja teh tipov uporabljamo, ko raziskujemo jezik in tehtamo o značilnosti enega ali drugega izraza, v dejanski rabi pa ne bi bilo dobro, da sebi in drugim govorcem predpisujemo, kako naj posamezne izraze imenujejo, ko jih uvajajo v besedilo. Glede tega je dobro, da smo popolnoma sproščeni. Med uvajalnimi sredstvi – pripomočki, s katerimi uvajamo pregovore in sorodne izraze (Čermák 2004), so po eni strani stavčni izrazi, kakršen je »kot radi rečemo«, po drugi strani pa samostalniške oznake, med katerimi je vrsta žanrskih (npr. pregovor, rek, reklo, krilatica), pa tudi mnogo nežanrskih (npr. geslo, princip, načelo, modrost). S tem ni prav nič narobe. Na uvajalna sredstva v jezikovni rabi je treba gledati kot na od strokovne terminologije ločen in neodvisen sistem, ki se ravna po lastnih zakonitostih in v katerem je dopuščena velika mera svobode (Meterc 2016: 181).

4 Sklep

Razlaga paremioloških pojmov v bazi znanja prinaša pregledno prikazane nekatere za slovenski jezikoslovni prostor sveže razmejitve, ki izhajajo iz nedavnih paremioloških in frazeoloških raziskav pri nas in po svetu. Baza znanja vsebuje opredelitev osrednjih in tudi manj poznanih paremioloških žanrov in nekaj neparemioloških žanrov, ki so jim po obliki in sporočilnosti blizu. Ti podatki bodo uporabnikom spletnega učnega okolja pomagali pri razširjanju znanja, ki ga o frazeologiji pridobijo pri rednem pouku, ter ob reševanju nalog v zvezi s pregovori, saj je za boljše razumevanje, prepoznavanje in uporabo osrednjega paremiološkega

žanra (tj. pregovora) koristno poznati še vsaj nekaj paremiološkega in neparemiološkega zaledja.

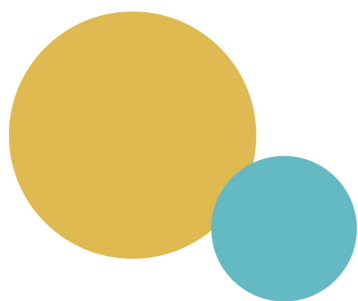
Literatura

- Saša BABIČ, 2014: Uganka v časovnem prerezu. *Recepcija slovenske književnosti. Obdobja 33*. Ur. Alenka Žbogar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 23–29.
- –, 2011: Paremiologija na križišču. *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–31.
- František ČERMÁK, 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen. Acona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*. Ur. Harald Burger, Annelies Häcki Buhofer, Gertrud Greciano. Hohengehren: Schneider Verlag. 15–31.
- –, 2004: Besedilna uvajalna sredstva rečenic in drugih stalnih besednih zvez. *Slavistična revija 52/1*, 71–88.
- Peter ĐURČO, 2006: Methoden der Sprichwortanalysen oder Auf dem Weg zum Sprichwörteroptimum, *Phraseology in Motion. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel, 2004)*. Ur. Annelies Häcki Buhofer, Harold Burger. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. 3–20.
- Peter GRZYBEK, 1994: Winged Word. *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature [Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics 4]*. Ur. Walter A. Koch. Bochum: Brockmeyer. 286–292.
- Vida JESENŠEK, Natalija ULČNIK, 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal. Redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–98.
- Erika KRŽIŠNIK, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomažin. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.
- Matej METERC, 2016: Izrazi za stavčne frazeme v slovenskem govornem in raziskovalnem prostoru skozi čas. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Založba ZRC. 181–191
- –, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC.
- –, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jeziškoslovni zapiski 25/2*, 33–45.
- Matej METERC, Jozef PALLAY, 2020: Nekonvencionalne replike v slovenščini z anketno raziskavo med slovenskimi govorniki. *Slavistična revija 2/68*, 211–227.
- Jozef MLACEK, 1983: Problémy komplexného rozboru príslovi a porekadiel. *Slovenská reč 48/2*, 129–140.
- Wolfgang MIEDER, 2004: *Proverbs: A handbook*. Westport: Greenwood Press.
- Valerij MOKIJENKO, 1980: *Slavjanskaja frazeologija*. Moskva: Vysšaja škola.
- Grigorij PERMJAKOV, 1970: *Ot pogovorki do skazki: Zametki po obščej teoriji kliše*. Moskva: Nauka.
- Kathrin STEYER, 2012: Sprichwortstatus, Frequenz, Musterbildung. Parömiologische Fragen im Lichte korpusmethodsicher Empirie. *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie (Studien zur deutschen Sprache, Band 60)*. Ur. Kathrin Steyer. Tübingen: Narr. 287–314.
- Jože TOPORIŠIČ, 1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jeziškoslovje 19/8*, 273–279.
- –, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

BESEDILA

Ko berem med vrsticami ...

OBLIKOVANJE NALOG IN VAJ ZA PODROČJE BESEDIL

MIRA KRAJNC IVIČ, INES VORŠIČ IN TANJA BRČIĆ PETEK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: mira.krajnc@um.si, ines.vorsic@um.si, tanja.brcic@um.si

Povzetek V okviru učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* na osnovi besedilnega korpusa BERTA intenzivno poteka priprava vaj in nalog za področje besedil. V pričujočem prispevku natančneje predstavljamo najprej splošna izhodišča in nato proces oblikovanja nalog in vaj, ki bodo uporabniku oz. uporabnici na sodoben, zanimiv, interaktiven in didaktično ustrezen način pomagale razvijati, utrjevati in poglobljati sporazumevalno jezikovno zmožnost oz. funkcionalno, zlasti pa bralno pismenost kot ključne kompetence za uspešno delovanje v sodobni družbi.

Ključne besede:

e-okolje,
Slovenščina na
dlani,
besediloslovje,
besedilo,
zbirka
besedil
BERTA,
vaje in
naloge.

1 Uvod

Cilj projekta *Slovenščina na dlani* je razviti avtomatizirano, interaktivno, z jezikovnimi opisi podprto prosto dostopno učno e-okolje za slovenščino. Na področju besedil sistem izvaja tri naloge: izbor ustreznih besedil, tvorjenje naloge ter vrednotenje uporabnikovega odgovora. Vaje in naloge k zbranim besedilom se nanašajo na okoliščine nastanka besedila (tvorec, naslovnik, kraj in čas nastanka/objave besedila, javnost besedila, jezikovna zvrst, število udeležencev) in na smisel oz. razumevanje obravnavanega besedila. Računalniški algoritmi imajo težave z razumevanjem besedilnega smisla, zato tovrstnih nalog ne moremo tvoriti avtomatsko. Upoštevajoč navedeno, smo preučili primernost didaktičnih tipov nalog, ki bodo določen/e cilj/e uresničevale, ki bodo za uporabnika motivirajoče, privlačne in zanimive, ki bodo hkrati omogočale vsaj polavtomatizirano tvorjenje nalog in njihovo preverjanje. Tako smo oblikovali vmesnik ter zanj pripravili scenarij vnašanja trditev, vprašanj ter rešitev za vsako posamezno besedilo. Učno e-okolje naj bi tako uporabniku, učencu/dijaku ob povezavi na bazo znanja omogočalo ali samostojno učenje v šoli in doma ali na daljavo, učitelju pa oblikovanje sodobne učne ure z zanimivimi in učečemu se privlačnimi vsebinami.

2 O upravičenosti dela z besedili v učnem e-okolju

Informacijsko-komunikacijska tehnologija postaja vse pogostejši »udeleženec« vzgojno-izobraževalnega procesa. Potreba po njenem vključevanju je pogojena tudi s tem, da je postala način življenja. Sodobne generacije otrok, mladostnikov z njo odraščajo, jim je atraktivnejša, zato tudi bližja kot učiteljem. Čeprav je uporaba sodobne (jezikovne) tehnologije večji izziv za učitelje in njeno vključevanje v vzgojno-izobraževalni proces zahteva veliko mero pazljivosti ter razumne presoje, obenem omogoča nove oblike in metode dela za vse, vključene v izobraževalni proces; učitelju npr. omogoča pripravo in prilagoditev besedil, nalog in drugega gradiva za doseganje raznih ciljev, zabeleženih v učnih načrtih, učeče se pa učenje s pomočjo sodobne tehnologije motivira (Stabej 2018: 76–77). Uporaba e-okolja je smiselna tudi za jezikovni pouk, usmerjen k besedilu in razvijanju sporazumevalne jezikovne zmožnosti. Raba tehnologij in e-okolij lahko pozitivno vpliva na hitrost reševanja nalog, kvizov, prav zaradi spretnosti učečih se pri uporabi mobilnih in drugih naprav pri pouku. Zbirka BERTA in celotno učno e-okolje je namreč zasnovano tako, da omogoča kakovostno in učinkovito delo tako v šoli, in sicer v vseh fazah učne ure (uvodna motivacija, pridobivanje novega znanja, ponavljanje in

utrjevanje, preverjanje pred ocenjevanjem in ocenjevanje), kot tudi doma, bodisi v obliki domače naloge bodisi izobraževanja na daljavo.

2.1 Področje besedil in faze učne ure

V obrisih bomo nakazali možnosti uporabe e-učnega okolja pri jezikovnem pouku, vezanem na besedila in besedilne skupine.

2.1.1 Uvodna motivacija

Uvodni motivaciji kot obvezni didaktični komponenti učitelji pogosto namenjajo manj časa in pozornosti, čeprav je od nje v veliki meri odvisen celoten potek učne ure. Dobra motivacija učence/dijake spodbudi k pozornejšemu spremljanju pouka in k dejavnejšemu sodelovanju, kar pomeni, da je učenje kvalitetno, zanimivo in učinkovito. Naloge pri besedilih vključujejo tudi naloge s komponento igre, npr. škatla, rešeto, in so primerne za uvodno umsko ogrevanje, učitelju nekoliko olajšajo delo ali ga ustvarjalno usmerijo, učecim se pa ponujajo zabaven uvod v učno uro.

2.1.2 Pridobivanje novega znanja

V fazi pridobivanja novega znanja učni proces poteka zlasti v obliki frontalnega pouka, kjer učitelj podaja razlago, učenci/dijaki pa temu sledijo, oblikujejo zapiske, postavljajo vprašanja. S reševanjem nalog ob posameznih besedilih se bo učeči se samostojno učil o značilnostih obravnavane besedilne skupine ter si tako oblikoval sistem analize besedila oz. ozavestil proces interpretacije besedila. Tako lahko v tej fazi učitelj učence/dijake umsko bistveno bolj zaposli, jih usmerja k samostojnemu raziskovanju in učenju. Učenci/dijaki lahko kasneje bodisi ob skupnem preverjanju rešitev z učiteljem izpeljejo teoretična znanja in oblikujejo povzetke bodisi si pomagajo z že pripravljenimi razlagami v bazi znanja ali dodajo svoje.

2.1.3 Ponavljanje in utrjevanje

Predvidevamo, da se bo e-okolje tudi na področju besedil najpogosteje uporabljalo prav za ponavljanje in utrjevanje obravnavane snovi. Raznoliki tipi nalog, ki so zasnovani tako po kriteriju težavnosti kot tudi pestrosti načina reševanja, omogočajo utrjevanje posameznih enot obravnavane snovi kot tudi celostne ponovitve. Pri izpisu nalog v spletnem uporabniškem vmesniku je poskrbljeno za preglednost

naloge in obravnavanega besedila. Uporabniku je v vsakem trenutku reševanja omogočen vpogled v izhodiščno besedilo. Hkrati smo naloge opremili z namigi in sklici na bazo znanja, ki so uporabniku v pomoč pri reševanju. Pravilnost rešitev k nekaterim nalogam bo računalniški algoritem preverjal sam, kar uporabniku omogoča samokritičnost na podlagi doseženega rezultata. Pri nalogah, ki predvidevajo daljši vnos besedila, upoštevamo dva scenarija. Če smo za nalogo vnesli primer pravilne rešitve, lahko z računalniškimi algoritmi izračunamo približno oceno uporabnikovega odgovora. Poleg tega mu lahko ponudimo možnost, da se sam ovrednoti na način, da mu izpišemo predviden pravilni odgovor. Če predvidenega pravilnega odgovora nismo vnesli, to je večinoma pri nalogah, vezanih na tvorjenje besedil, npr. obnova ali povzemanje izhodiščnega besedila, tvorjenje novega besedila iste ali druge besedilne skupine, pa spodbujamo sodelovalno delo, predvideva se medvrstniško sodelovanje – primerjanje rešitev, razprava, po potrebi tudi posvet z učiteljem. Izbiro načina ovrednotenja v takšnih primerih prepuščamo uporabniku, to je običajno učitelj, ki naloge dodeli.

2.1.4 Preverjanje pred ocenjevanjem in ocenjevanje

Zbirka BERTA z zbranimi besedili in raznovrstnimi nalogami ponuja tudi primeren in učinkovit način preverjanja znanja pred ocenjevanjem, saj različni tipi nalog odpirajo možnosti za pridobitev povratnih informacij, ki so pri tej aktivnosti ključnega pomena. Ker e-okolje učitelju omogoča izbiranje in kombiniranje besedil, vaj in nalog, lahko oblikuje tudi pisne preizkuse znanja ali mu vsaj olajša iskanje ustreznih, avtentičnih besedil.

2.1.5 Domače naloge

Domače naloge imajo vzgojno in izobraževalno komponento. Prva učence/dijake navaja na izpolnjevanje obvez, druga je v funkciji doseganja ciljev in omogoča ponovitev učne snovi, njeno poglobitev ali pripravo za nadaljnje delo pri pouku. Področje besedil omogoča realizacijo vseh namenov in dosego zastavljenih ciljev domače naloge, ki je smiselna takrat, ko učenci/dijaki vidijo, kaj z nalogo dosežejo, torej poznajo njen razlog. Ker e-okolje omogoča samostojnost uporabnika in prevzemanje odgovornosti za uspeh pri reševanju problemov, omogoča tudi motivirano opravljanje domačih nalog. To pa uporabniku lahko izboljša učni uspeh.

2.2 Izobraževanje na daljavo

Uporabnik bo do učnega e-okolja lahko prek mobilnega telefona ali računalnika dostopal povsod, kjer bo imel dostop do omrežja. Naloge in vaje oz. besedila ga bodo pravzaprav že čakala, lahko pa mu jih bo določil učitelj. Ta bo lahko določil še učne cilje, število primerov k posameznemu cilju idr. Učno e-okolje tudi za področje besedil lahko z vidika priprave gradiva olajša učiteljevo delo. Še vedno pa je učitelj tisti, ki zlasti pri nalogah tvorjenja poda končno oceno o ustreznosti učenčevega opravljanja nalog in vaj.

3 Oblikovanje vaj in nalog za področje besedil

Zavedamo se, da delo z besedili v učno-vzgojnem procesu lahko predstavlja svojevrsten izziv. Besedila so raznolika, avtentična pogosto vsebujejo značilnosti različnih besedilnih skupin. Tematike so lahko zanimive, a v razredu lahko pomenijo oddaljitev od obravnavane snovi, lahko pa so tudi manj sprejemljive za razpravo. Besedila so zato lahko nekoliko prirejena, včasih pa delujejo precej neživljenjsko. To pa žal lahko pomeni upad zanimanja za učenje o besedilih in posledično ne prinaša nujno napredka pri razvijanju bralne in funkcionalne pismenosti. Navedenemu se pri projektu *Slovenščina na dlani* skušamo izogniti s pestrim naborom avtentičnih besedil zbirke BERTA.

3.1 Splošna izhodišča za oblikovanje vaj in nalog na področju besedil

Izhodišče za tvorjenje vaj in nalog področja besedil učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* predstavlja zbirka BESedil pRakTičnega sporazumevanjA BERTA. Zbirka ima dva podkorpusa, in sicer govornega (G-BERTA), ki zajema 59 besedil, in pisnega (P-BERTA), ki zajema 216 besedil, skupno torej 275 besedil. V zbirko vključena besedila so skrbno izbrana. Pred zbiranjem besedil so bili pregledani učni načrti, učbeniško gradivo in popisane besedilne skupine, ki so del učne snovi od šestega razreda osnovne šole do zaključka srednje šole. Med popisanimi besedilnimi skupinami smo izbrali tiste, ki niso le pogosto obravnavane v izobraževalnem procesu, temveč gre zlasti za značilne vsakodnevne, pogoste in za večino govorcev slovenščine pomembne oblike jezikovnega komuniciranja. Izbiri besedilnih skupin je sledil izbor tematike oz. tematskih sklopov. Pri tem smo izhajali iz sporazumevalnih tem za poučevanje slovenščine ali katerega koli drugega jezika kot drugega jezika (SEJO 2011), npr. osebna identiteta, zdravje, odnosi z drugimi,

izobraževanje, storitve. Z vsebinskega vidika smo tako zajeli besedila tistih sporazumevalnih tem, ki so po načinu obravnave teme blizu šolajoči se mladini od 11. do 19. leta starosti.

Tako zbrana besedila smo razvrstili v štiri skupine (*Šolske besedilne skupine 1, Šolske besedilne skupine 2, Besedilne skupine od tu in tam* in *Besedilne skupine v medijih*). Taka razdelitev 27 izbranih besedilnih skupin uporabnika e-okolja že v izhodišču seznanja s tem, kje se besedila izbrane besedilne skupine najpogosteje pojavljajo. Prek povezanosti besedil glede na tematske sklope in tematiko pa učeči se lahko opazi, da je ista tematika obravnavana na različne načine v različnih kontekstih, kar pomeni tudi znotraj različnih besedilnih skupin.

Želimo, da bi bila obravnava besedila kar najbolj podobna interpretaciji besedil, torej spontanemu razbiranju bistvenih in izločanju manj pomembnih podatkov, da lahko iz besedila dojamemo njegov smisel in namen. Skladno s to željo bodo besedila prikazana v realnem kontekstu, torej ustrezno večpredstavnostno (ali multimodalno). To omogoča in zagotavlja le celoten prikaz besedila (npr. pdf-posnetek besedila), pri čemer so vidni tudi neverbalni elementi besedila (oblikovanje, grafični elementi, video/avdio itd.). Poleg primernosti in zanimivosti tematike ter besedilne skupine za določeno starostno skupino uporabnika e-okolja je bilo treba upoštevati tudi dolžino besedila. Ta so obsegovno zelo različna: od nekajvrstičnih šal in tudi do petnajststranskih poljudnoznanstvenih prispevkov oz. nekajminutnih telefonskih pogovorov do petnajst- in večminutnih govornih nastopov. Tako obsežnih besedil pri vnašanju nismo delili na odlomke oz. pasaje, saj uporabnik sicer ne bi dobil informacij o obsegu besedila kot eni od značilnosti besedilne skupine.

3.2 Oblikovanje vaj in nalog za področje besedil glede na stopnjo težavnosti besedila in težavnosti vaj oz. nalog

Oblikovanje vaj in nalog k posameznemu besedilu je najprej zahtevalo določitev težavnosti besedila in težavnosti vaje oz. naloge. Težavnost besedila je oblikovana glede na težavnost besedilne skupine, npr. vabilo vs. intervju, in glede na težavnost oz. primernost tematike za določeno starostno obdobje. Težavnost naloge je odvisna od didaktičnega tipa naloge, npr. naloge izbirnega tipa so v osnovi lažje od nalog dopolnjevanja ali nalog utemeljevanja odgovora, in od učnega cilja, npr. naloge tvorjenja novega besedila so v osnovi težavnejše od nalog obnavljanja besedila ali določanja kraja in časa nastanka besedila. Stopnja težavnosti besedilnih nalog ob

besedilu je tako kombinacija težavnosti posameznega konkretnega besedila (tj. težavnost besedilne skupine in težavnost tematike) in posamezne naloge (tj. težavnost didaktičnega tipa naloge in težavnost cilja). Stopnjo težavnosti se dokončno določi ob ročnem pregledovanju naloge glede na besedilo. V osnovi je težavnost trostopenjska kategorija; razlikujemo med osnovno, srednjo in zahtevno stopnjo težavnosti. Med stopnjami velja inkluzivno razmerje: zahtevni uporabnik ali uporabnik 3. ali 4. letnika lahko dobi besedilo besedilne skupine katere koli stopnje; povprečni uporabnik ali uporabnik v 8. in 9. razredu ter 1. ali 2. letniku lahko rešuje tudi naloge pri besedilih, ki so osnovne stopnje; uporabnik v 6. in 7. razredu rešuje le naloge in besedila osnovne stopnje. Uporabniku lahko program glede na uspešnost reševanja nalog določi višjo stopnjo težavnosti nalog in besedil.

Sledi podrobna predstavitev določanja težavnosti besedila in težavnosti nalog oz. vaj h konkretnemu posameznemu besedilu.

3.2.1 Težavnost besedila

3.2.1.1 Težavnost besedila glede na besedilno skupino

Besedila so z vidika težavnosti besedilnih skupin različno težavna. Besedilna skupina je lahko osnovne, srednje ali zahtevne stopnje. Merilo za razvrščanje stopnje težavnosti besedilne skupine sta predvidena in pričakovana obravnava besedilne skupine po razredih/letnikih glede na učne načrte in obseg besedila določene besedilne skupine.

Zaradi obsega zbirke in želje po zadostni količini nalog ob besedilih smo besedila glede na besedilno skupino razvrstili le v 2 stopnji, in sicer osnovno in srednjo, kot prikazuje tabela 1. Iz tabele izhaja, da smo kot besedilne skupine osnovne stopnje določili 8 besedilnih skupin, kar predstavlja 29,63 % vseh vključenih besedilnih skupin, in 19 besedil v srednjo zahtevnostno stopnjo, kar predstavlja 70,37 %.

Tabela 1: Težavnost besedilnih skupin

Stopnja	Besedilna skupina
Osnovna	Pripoved o življenju osebe
	Opis življenja osebe
	Prijavnica
	Vabilo
	Mali oglas
	Vremenska napoved
	Opis postopka
	Filmski napovednik
SKUPNO	8
Srednja	Življenjepis
	Pritožba
	Prijava
	Prošnja
	Ocena
	Novica
	Horoskop
	Šala
	Anekdota
	Oglas
	Kuharska oddaja
	Popevka
	Prepričevalni pogovor
	Intervju
	Poljudnoznanstveni prispevek
	Telefonski pogovor
	Govorni nastop
	Razgovor
	Esej
SKUPNO	19

3.2.1.2 Težavnost besedila glede na tematiko

Besedila so različno težavna tudi glede tematike. Težavnost tematike je določena skladno s predvidevanji in pričakovanji o zanimivosti tematike za uporabnika in glede primernosti tematike za različno uspešnega ali starega uporabnika. Skladno z navedenim smo 40 tematik določili kot osnovne težavnostne stopnje, prav toliko kot srednje in le 24 kot zahtevne. Med tematike osnovne stopnje smo uvrstili npr. tematike *češnje, sivka, supanje, tek, svetloba in astronomija, voda, spletni bonton, komik*. Med tematike srednje stopnje smo uvrstili npr. tematike *počitniško delo, štipendija, dan za*

spremembe, sovražni govor. Med tematike zahtevne stopnje smo uvrstili npr. tematike *begunstvo, brezdomstvo, izbira fakultete, meditacija.*

3.2.1.3 Težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko

Težavnost posameznega besedila je kombinacija težavnosti besedilne skupine (v tabeli BS) in tematike:

Tabela 2: Težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko

Zahtevnost BS	Zahtevnost tematike	Zahtevnost besedila
Osnovna	Osnovna	Osnovna
Osnovna	Srednja	Osnovna
Osnovna	Zahtevna	Srednja
Srednja	Osnovna	Osnovna
Srednja	Srednja	Srednja
Srednja	Zahtevna	Zahtevna
Zahtevna	Osnovna	Srednja
Zahtevna	Srednja	Srednja
Zahtevna	Zahtevna	Zahtevna

Iz tabele 2 je razvidno, da ima pri težavnosti konkretnega besedila večjo težo tematika. Ob ročnem pregledu besedila lahko ročno spremenimo težavnost besedila glede na besedilno skupino in tematiko, če se za to izkaže potreba.

3.2.2 Težavnost naloge

Težavnost naloge oz. vaje je kombinacija težavnosti didaktičnega tipa naloge in težavnosti učnega cilja, ki ga uporabnik skuša uresničiti oz. doseči z reševanjem vaj in nalog.

3.2.2.1 Težavnost naloge glede na didaktični tip naloge

Težavnost naloge je posledica tudi didaktičnega tipa naloge. Izbirali smo tiste tipe, npr. naloge izbirnega tipa (MC), naloge povezovanja, alternativni tip nalog (T/F), naloge dopolnjevanja (D), naloge s kratkim odgovorom (TB), ki omogočajo tvorjenje več različnih nalog z vnosom ene pravilne trditve s predvidenimi večinoma tremi napačnimi alternativami.

Glede na ugotovitve ankete in izkušenj z delom v razredu so se tudi pri nalogah oblikovale tri stopnje težavnosti didaktičnih tipov nalog, in sicer:

- **osnovna stopnja:** izbirni tipi naloge z enim pravilnim odgovorom, alternativni tip naloge, naloge povezovanja in naloge sestavljanja;
- **srednja stopnja:** izbirni tip naloge z enim napačnim odgovorom, naloge dopolnjevanja, vstavljanja, naloge s kratkim odgovorom, naloge tvorjenja besedila, npr. obnove in novega besedila iste besedilne skupine;
- **zahtevna stopnja:** naloge tvorjenja besedila, npr. povzemanja in novega besedila druge besedilne skupine, naloge pretvarjanja jezikovne zvrsti glede na prenosnik in naloge razvrščanja.

3.2.2.2 Težavnost naloge oz. vaje glede na učni cilj

Učne cilje za slovenščino v osnovni šoli in na srednješolskih programih lahko posplošeno združimo in predstavimo prek dejavnosti, ki jih uporabniki opravljajo sami ali skupaj v skupini, odvisno od tega, ali delo uporabnika e-okolja usmerja učitelj ali program. Cilji zajemajo osnovno razumevanje besedila do poglobitve razumevanja vsebine (CR = cilji razumevanja) ter tvorjenja novega besedila (CT = cilji tvorjenja). Nadalje so naloge z vidika učnih ciljev vezane na 1) prepoznavanje, določanje in razumevanje zunajjezikovnih kontekstnih prvin, kot so podatki o udeležencih, njihovem medsebojnem družbenem razmerju, kraju in času tvorjenja besedila, mestu objave/nastanka besedila, dostopnosti besedila za širši krog naslovnikov, in 2) prepoznavanje, določanje in razumevanje jezikovnih prvin, npr. teme, tematike, ključnih besed, razumevanja vsebine, prenosnika, namena besedila, slogovnega postopka, oblikoslovnih in leksikalnih značilnosti, tipičnih za konkretno besedilo ali besedilno skupino, ter 3) tvorjenju besedila, npr. obnovi ali povzemanju izhodiščnega besedila, tvorjenju novega besedila iste ali druge besedilne skupine. Zlasti pri teh nalogah je predvideno samoocenjevanje, medvrstniško ocenjevanje in posvet z učiteljem. Težavnost naloge ali vaje glede na učni cilje je določena skladno z učnimi načrti.

3.3 Zaporedje reševanja nalog

Zaporedje reševanja nalog in vaj je odvisno od tega, kdo določi oz. izbere besedilo: uporabnik, učitelj ali sistem. Sistem poleg te naloge izvaja še dve nalogi: tvorjenje naloge ter vrednotenje uporabnikovega odgovora. Pri izboru ustreznega besedila poleg že omenjene težavnosti besedila in naloge ter uporabnikovega predznanja upoštevamo tudi vsebnost vseh potrebnih informacij, ki jih potrebujemo za tvorjenje naloge.

Če si uporabnik besedila izbira sam, potem izbere najprej eno od množic besedilnih skupin (*Šolske besedilne skupine 1, Besedilne skupine od tu in tam*). Znotraj izbrane množice lahko izbere eno ali več besedilnih skupin, ki jih želi vaditi. E-okolje mu izbere ustrezno besedilo in vaje ter naloge k temu besedilu.

Če uporabniku besedilno skupino določi učitelj, potem učitelj:

- a) določi cilje, za katere želi, da jih uporabnik doseže;
- b) določi cilje in njihovo zaporedje reševanja;
- c) določi cilje in število primerov k posameznemu cilju;
- d) ne določi ničesar drugega.

Uporabnik bo najprej reševal vaje in naloge, ki se nanašajo na okoliščine nastanka besedila, temu sledijo vaje in naloge, ki se nanašajo na značilnosti besedila kot predstavnika neke besedilne skupine, ter naloge, ki se nanašajo na razumevanje vsebine besedila. Predvideno zaporedje vaj in nalog prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Zaporedje reševanja vaj in nalog

Zaporedje		Področje
1	Okoliščine	Čas nastanka/objave besedila
2		Mesto nastanka/objave besedila
3		Tvorec besedila
4		Naslovnik besedila
5		Družbeno razmerje med udeleženci
6		Število udeležencev
7		Prenosnik
8		Jezikovna zvrst
9		Javnost besedila
10	Besedilo	Besedilna skupina
11		Tematski sklop
12		Tematika
13		Tema
14		Ključne besede
15		Namen besedila
16		Razumevanje vsebine besedila
17		Slogovni postopek
18		Značilno besedje
19		Oblikoslovne značilnosti besedila
20		Pomenska razmerja med besedami
21		Kohezivna sredstva in pojavi
22		Ustvarjanje besedila

4 Oblikovanje vaj in nalog v vmesniku BERTA

Kakor smo že poudarili, temeljni cilji e-okolja *Slovenščina na dlani* na področju besedil izhajajo iz ciljev veljavnih učnih načrtov za slovenščino v osnovni in srednji šoli, strniti pa jih je mogoče v štiri krovne težnje, ki usmerjajo tudi oblikovanje vaj in nalog za področje besedil, to so: 1) pri uporabniku izboljšati, poglobiti in utrditi razumevanje besedil različnih skupin ter 2) razviti kritično razumevanje besedil; 3) ponuditi uporabniku možnost, da prikaže oz. predstavi svoje razumevanje prebranega, slišanege, videnege besedila glede na konkreten kontekst in splošne značilnosti določene besedilne skupine ter 4) omogočiti uporabniku, da izboljša svojo zmožnost tvorjenja raznovrstnih besedil. Upoštevajoč navedeno, je bilo treba dobro premisliti o didaktičnih tipih nalog, ki bodo določen/e cilj/e uresničevale, ki bodo za uporabnika motivirajoče, privlačne in zanimive, hkrati pa bodo omogočale avtomatizirano reševanje nalog in tudi avtomatizirano preverjanje njihovih rešitev.

4.1 Priprava scenarija za oblikovanje vaj in nalog

Za tvorjenje vaj in nalog za področje smo zbrana in v zbirko BERTA vključena besedila že ob njihovem pregledu opremili z dodatnimi informacijami. Na podlagi nekaterih teh informacij (*jezikovna zvrst, javnost besedila, število udeležencev*) lahko računalnik tvori različne tipe nalog. A vaje in naloge na področju besedil se nanašajo zlasti na pomen obravnavanega besedila. Računalniški algoritmi pa imajo težave z razumevanjem pomena besedila, zato takšnih nalog ne moremo povsem avtomatsko tvoriti. A če npr. pri vsakem besedilu zapišemo nekaj vprašanj in pravih odgovorov, lahko računalnik tvori naloge tipa 'Odgovori na vprašanje', 'Izberi pravilno trditev' ali celo uporabi več vprašanj in tvori nalogo 'Poveži vprašanja s pripadajočimi odgovori'. S takim polavtomatskim pristopom bomo prihranili čas, ki bi ga sicer potrebovali za ročno tvorjenje nalog, in hkrati povečali nabor vaj, ki se nanašajo na pomen zapisanega ali govorjenega besedila.

Pred vnašanjem oz. oblikovanjem vaj in nalog v vmesniku smo zato pripravili scenarij za oblikovanje nalog za področje besedil. Zasnovali smo ga glede na zaporedje kroženja nalog, upoštevajoč učne cilje in kompetence. Tako smo za področje besedil oblikovali naslednje tipe in podtipe nalog, ki:

(a) udejanjajo cilje v smislu razumevanja besedila (prim. tabelo 4);

Tabela 4: Predvideni tipi za razvijanje zmožnosti razumevanja besedila

Tip naloge	Primer predvidenega navodila uporabniku
Izberi pravilno (1)	<i>Izberi pravilno trditev.</i>
Izberi pravilno (2)	<i>Izberi pravilni trditvi.</i>
Izberi pravilno (3/3+)	<i>Izberi pravilne trditve.</i>
Izberi napačno	<i>Izberi napačno trditev.</i>
Izberi najustreznejše	<i>Izberi najustreznejšo trditev.</i>
Izberi in utemelji	<i>Izberi pravilno trditev. Izbiro utemelji.</i>
Vrtenje	<i>Puščico obrni tako, da bo usmerjena v stranico s pravilno trditvijo.</i>
Pravilno/nepravilno	<i>Ali trditev drži? Klikni DA, če trditev drži v celoti, oziroma NE, če trditev ne drži.</i>
Dopolni	<i>Ustrezno dopolni.</i>
Dopolni z danim	<i>Ustrezno dopolni. Izbiraj med danimi možnostmi.</i>
Dopolni in utemelji	<i>Ustrezno dopolni. Dopolnitev utemelji.</i>
Dopolni z danim in utemelji	<i>Ustrezno dopolni. Izbiraj med danimi možnostmi. Dopolnitev utemelji.</i>
Odgovori	<i>Kakšno je izhodiščno besedilo glede na dostopnost javnosti? Odgovori na vprašanje.</i>
Odgovori z danim	<i>Odgovori na vprašanje. Izbiraj med danimi možnostmi.</i>
Poveži	<i>Ustrezno poveži.</i>
Uredi	<i>Uredi v smiselno zaporedje.</i>
Razvrsti	<i>Razvrsti v ustrezen stolpec.</i>
Poveži in utemelji	<i>Ustrezno poveži. Rešitev utemelji.</i>
Uganka	<i>Ugotovi, v katero besedilno skupino sodi izhodiščno besedilo. Odgovor napiši na črto.</i>
Škatla	<i>Katere besede/ besedne zveze so ključne za izhodiščno besedilo? Izpleci jih.</i>
Rešeto	<i>V rešetku poišči 4 ključne besede, ki se nanašajo na izhodiščno besedilo.</i>

(b) udejanjajo cilje v smislu ustvarjanja besedila (prim. tabelo 5).

Tabela 5: Predvideni tipi za razvijanje zmožnosti tvorjenja besedila

Tip naloge	Primer predvidenega navodila uporabniku
Tvori	<i>Tvori vabilo. Manjkajoče podatke si izmisli.</i>
Upovedi	<i>Upovedi podatke iz tabele/grafa.</i>
Pretvori	<i>Neknjižno govorjeno besedilo pretvori v knjižno zapisano. Pomagaj si s prepisom posnetka.</i>
Obnovi	<i>Obnovi vsebino izhodiščnega besedila.</i>
Povzemi	<i>S svojimi besedami povzemi vsebino izhodiščnega besedila. Povzetek naj obsega od 30 do 60 besed.</i>

Posamezne (pod)tipe nalog smo, kakor je nakazano v tabelah 4 in 5, opremili s predvidenimi navodili uporabniku, ob tem pa smo zapisali še navodila za programiranje, posamezne zglede in navodila za priklic besedil. Tako zastavljen scenarij predstavlja temelj za prenos oz. oblikovanje nalog v vmesniku ter njihovo povezavo z razlagami (baza znanja).

4.2 Priprava vmesnika

Proces dela v vmesniku je bil v osnovi zasnovan v treh razvojnih fazah, in sicer 1) nalaganje datotek, 2) hitri pregled in 3) podrobni pregled dokumentov, tem pa se je nato pridružila še 4) faza oblikovanja vaj in nalog v vmesniku, ki jo v tem poglavju podrobneje predstavljamo.

Če se osredotočimo na dejansko delo v vmesniku, velja najprej izpostaviti, da faza priprave vaj in nalog v vmesniku zajema tudi vse predhodne faze. Ob pričetku reševanja nalog se bo vsakemu uporabniku prikazalo besedilo, da ga bo prebral/poslušal/pogledal, med reševanjem nalog pa bo prebrano/slišano/videno besedilo ves čas dostopno v posebnem zavihku ob robu, da bo lahko uporabnik iskal in preverjal v nalogah zahtevane podatke ipd. Tako tudi snovalec nalog pred samim oblikovanjem nalog za določeno besedilo v vmesnik naloženo besedilo še enkrat prebere/poslušša/pogleda in ga po potrebi popravi ali dopolni ter preveri, ali je opremljeno z vsemi podatki, ki se bodo avtomatizirano preverjali, oz. ali so ustrezno izpolnjeni vsi šifranti, ki bodo avtomatizirano reševanje nalog omogočali. Tako je v koraku, ki se navezuje na osnovni pregled, treba preveriti naslov besedila, vir, licenco,¹ podatke o tvorcu besedila, letu nastanka oz. objave besedila ter mestu objave, ali je besedilo umeščeno v ustrezen slogan in tematski sklop, ali vsebuje podatke o tematiki in besedilni skupini.

V drugem koraku, ki se navezuje na hitri pregled, pripravljavec nalog presodi ustreznost teme in jo po potrebi preoblikuje,² določi medij (*govorjeno, stik je posreden; govorjeno, stik je neposreden; klasično pisano; digitalno pisano; avdioposnetek; videoposnetek*), jezikovno zvrstnost (*publicistična knjižna zvrst; strokovna knjižna zvrst; poljudnoznanstvena knjižna zvrst; praktičnosporazumevalna knjižna zvrst; umetnostna knjižna zvrst; publicistična*

¹ Za vsako besedilo, vključeno v besedilni korpus BERTA, je bilo treba pridobiti avtorske pravice oz. dovoljenje za uporabo.

² Z namenom, da bi se izognili morebitnim težavam pri določanju teme izhodiščnega besedila, smo način oblikovanja teme poenotili glede na besedilno skupino in namen izhodiščnega besedila.

neknjižna zvrst; umetnostna neknjižna zvrst; praktičnosporazumevalna neknjižna zvrst; poljudnoznanstvena neknjižna zvrst), funkcijo besedila (izraziti kaj; povezati koga; informirati koga o čem; usmerjati/ usmeriti koga) in javnost (javno; nejavno).

V koraku podrobnega pregleda določimo težavnostno stopnjo besedila (*osnovna; srednja; zahtevna*), družbeno razmerje (*uradno; neuradno; razmerja ne moremo določiti*), tvorca (*pisec; govorec; sogovorca; sogovorci; v soavtorstvu*), naslovnika (*bralec; poslušalec; gledalec; sogovorec*), število udeležencev (*do dva udeleženca; dva udeleženca; trije udeleženci; štirje udeleženci in več*) ter slogovni postopek (*opisovanje; pripovedovanje; argumentacija; razlaganje*).

Po podrobnem pregledu konkretnega besedila se lotimo nalog, ki se v vmesniku delijo na tri sklope, in sicer 1) naloge, vezane na vsebino besedila; 2) naloge, vezane na leksiko, 3) naloge, vezane na besedilotvorna sredstva. Pod zavihkom 1) Naloge – vsebina oblikujemo pravilne trditve, in sicer po šifrantih za sporočevalni namen, slogovni postopek, natančen datum nastanka oz. objave besedila, natančno mesto objave besedila, tvorca, naslovnika, oblikoslovne značilnosti, besedotvorne značilnosti, besedilne enote. Pri vsaki pravilni trditvi določen del krepko označimo in za krepko označeno oblikujemo napačne alternative, s pomočjo katerih bodo avtomatizirano nastajale napačne trditve. Za nazornejšo predstavo navajamo nekaj primerov za opis postopka priprave češnjevega sladoleda.

Češnjev sladoled

Ta recept predstavlja odlično vegansko alternativo tradicionalnemu sladoledu. Osnova je zelo preprosta – zamrznjene banane. Postopek priprave je hiter in enostaven, okus pa vas bo navdušil!

Čas priprave: 10 minut

SESTAVINE

- 4 zrele in na koščke narezane banane (predhodno zamrznjene)
- ½ lončka mandljevega mleka
- 1 lonček zamrznjenih češenj
- ¼ čajne žličke vanilin v prahu

POSTOPEK

1. Zamrznjene banane položimo v multipraktik, dolijemo mandljevo mleko in mešamo 5 minut, da dobimo kremasto teksturo.
2. Dodamo zamrznjene češnje in vanilin v prahu ter mešamo še nekaj minut na nizkih obratih.
3. Sladoled premestimo v posodo in ga damo za nekaj časa v zamrzovalnik, preden ga ponudimo.

Slika 1: Primer besedila

Vir: BERTA

Primer trditve: Namen izhodiščnega besedila je **predstaviti pripravljane** češnjevega sladoleda. Alternative: pozivati k nakupu sestavin; pozivati k ocenitvi sestavin; uživati ob pripravi

Primer trditve: Izhodiščno besedilo **lahko prebere kdor koli**. Alternative: je namenjeno le kubarjem; je namenjeno izključno veganom; lahko preberejo le izbrani naslovniki.

V tem razdelku nastavimo tudi odlomek za razvrščanje. Povedi ustrezno kronološko oz. smiselno zaporedno navedemo, računalnik jih bo nato uporabniku ponudil naključno pomešano, npr. *Zamrznjene banane položimo v multipraktik. Dolijemo mandljevo mleko in mešamo 5 minut, da dobimo kremasto teksturo. Dodamo zamrznjene češnje in vanilin v prahu ter mešamo še nekaj minut na nizkih obratih. Sladoled premestimo v posodo in ga damo za nekaj časa v zamrzovalnik, preden ga ponudimo.* V posebnem sklopu lahko napačne trditve posebej zapišemo, npr. *Zamrznjene banane in mandljevo mleko mešamo 10 minut.* V naslednjem razdelku oblikujemo vprašanja, vezana na vsebino, npr. *V katerem delu besedila se tema razvija argumentativno? V uvodnem delu.* Ob vprašanju krepko označimo

pravilni odgovor, med alternativami pa zapišemo napačne možnosti, npr. *v naslovu, v tretji točki postopka priprave, v postopku priprave*. Nadalje zapišemo besedilne naloge za specifično besedilo, npr. *Preoblikuj recept za svoj najljubši sladoled tako, da ne bo vseboval mleka in mlečnih izdelkov*. Ob koncu prvega zavihka zabeležimo še ključne besede, npr. *čejnje | sladoled | pripravljanje | veganski | multipraktik*.

Tudi v zavihku 2) Naloge – leksika po enakem ključu oblikujemo trditve z napačnimi alternativami, npr.:

Primer trditve: *Sopomenka besede doliti je **dotočiti**. Alternative: pretočiti; natočiti, izliti*.

Nadalje oblikujemo na leksiko vezana vprašanja, ki jim prav tako dodamo krepko označen pravilni odgovor in napačne alternative, npr.

Vprašanje: *Kateri samostalniki v izhodiščnem besedilu kažejo na besedilno skupino? **Recept, čas, priprava in postopek**. Alternative: Alternativa, čas, priprava in postopek; Recept, zamrzovalnik, multipraktik in čas; Čas, osnova, priprava in sladoled*.

Na koncu v zavihku 3) Naloge – besedilotvorna sredstva nastavimo še podatke za nalogo povezovanja, in sicer zapišemo glavno besedo, npr. *čejnje*, in dodamo nanašalnice, npr. *čejnjenj (Ponovna pojavitev); čejnjev (Svojilni pridevnik); banane (Vzporedna podpomenka)*.

5 Sklep

Za pripravo vaj in nalog na področju besedil učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* smo zbrali avtentična pisana, govornjena ali video besedila. Ob vnosu v besedilno zbirko BERTA smo jih opremili z informacijami, ki predstavljajo osnovo za avtomatsko tvorjenje vaj in nalog ter njihovih rešitev. Ker pa se večina nalog in vaj veže na razumevanje besedil in ker so besedila zelo raznolika, smo oblikovali scenarij za polavtomatsko tvorjenje nalog in vaj ter vmesnik, v katerega po vnaprej določenih smernicah vnašamo trditve in vprašanja k vsakemu posameznemu besedilu, ob pravih rešitvah pa beležimo tudi napačne alternative za širši nabor avtomatiziranih izbirnih možnosti. Ob tem besedilu določimo težavnost in s tem hkrati primernost za uporabnika. Za dokončno oblikovanje primernosti oz. težavnosti naloge ali vaje smo predhodno določili tudi težavnost posameznih didaktičnih tipov nalog ter učnih ciljev. Na ta način stremimo k zasnovi digitalnih možnosti, ki bodo učitelju v pomoč

pri načrtovanju in izvajanju učnega procesa, vezanega na področje besedil, učecim se pa bodo na atraktiven, a didaktično osmišljen način pomagale usvajati in izpopolnjevati znanje o besedilih, tako z vidika razumevanja kot z vidika tvorjenja.

Literatura

- Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*, 2006. Dostop 5. 2. 2019 na http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_in_kakovost_izobrazevanja/projekti/pismenost/.
- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje*, 2011. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva. Dostop 30. 10. 2020 na <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2020: Prosim za objavo prispevka in se vnaprej zahvaljujem: o nekaterih dilemah pri obravnavi besedil. *Slovensčina v šoli* 15/1, 19–31.
- Marko STABEJ, Tadeja ROZMAN, Nataša PIRIH SVETINA, Nina MODRIJAN, Boštjan BAJEC, 2008: *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati dela*. Dostop 1. 11. 2020 na <http://www.trojina.si/wp-content/uploads/2019/08/StabejRozman.pdf>.
- Darinka VERDONIK, Simona MAJHENIČ, Špela ANTLOGA, Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Kaja DOBROVOLJC, Simona PULKO, Mira KRAJNC IVIČ, Natalija ULČNIK, 2020: Uporaba jezikovnotehnoloških virov in postopkov pri razvoju učnega e-okolja *Slovensčina na dlani. Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. Zbornik konference, 24.–25. september 2020, Ljubljana. Dostop 30. 10. 2020 na http://nl.ijs.si/jtdh20/pdf/JT-DH_2020_Proceedings.pdf.

PRIMERI NALOG IN VAJ OB BESEDILNI SKUPINI NOVICI ZBIRKE P-BERTA

MIRA KRAJNC IVIČ IN INES VORŠIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: mira.krajnc@um.si, ines.vorsic@um.si

Povzetek V pričujočem prispevku ob besedilni skupini novica predstavljamo zasnovo in potek oblikovanja nalog in vaj, nanašajočih se na področje besedil oz. izhajajočih iz konkretnih besedil, zbranih v zbirki besedil praktičnega sporazumevanja BERTA, natančneje v besedilnem podkorpusu P-BERTA, ki zajema pisana besedila. Novica oz. vest predstavlja klasično in osnovno novinarsko besedilno skupino in je hkrati ena od petih najbolj zastopanih besedilnih skupin v zbirki BERTA.

Ključne besede:

Slovenščina na
dlani,
besedilni
korpus
P-BERTA,
besedilo,
novica,
vaje in
naloge.

1 Uvod

V okviru projektnih aktivnosti učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* je bila že v začetku oblikovana skupina, ki se ukvarja s področjem besedil in je trenutno v fazi priprave nalog in vaj, nanašajočih se na razumevanje in tvorjenje besedil. V pričujočem prispevku želimo na konkretnem besedilu, ob novici, predstaviti vaje in naloge, s pomočjo katerih bodo uporabniki učnega e-okolja usvajali in utrjevali védenje o besedilih, pri čemer pa je treba vsaj na kratko osvetliti tudi možnosti priprave vaj in nalog z ozirom na postopke digitalizacije in avtomatizacije.

Izhodišče za tvorjenje vaj in nalog s področja besedil je zbirka besedil praktičnega sporazumevanja BERTA, ki ima pisno in govorno podenoto. BERTA vsebuje raznovrstna pisana in govorjena besedila vsakodnevnih oblik jezikovnega komuniciranja. Nabor besedilnih skupin, vključenih v korpus, smo oblikovali s težnjo zajeti raznolika besedila pogostih, tj. uzualnih in dnevno tvorjenih besedilnih skupin, ki po eni strani spodbujajo kritičen odnos do prebranega, videnega ali slišaneega, so didaktično primerne in strokovno dobro predstavljene, hkrati pa so zanimive in privlačne za učence in dijake. Zbrali smo 275 besedil, ki se glede na tematiko razvrščajo v 8 tematskih sklopov.

V zasnovi oz. razmisleku pred pripravo scenarija za oblikovanje nalog in vaj s področja besedil je bilo treba preveriti in upoštevati tudi učni načrt tako za osnovno (UN 2018) kot tudi srednjo šolo (UN 2008). Glede na didaktične zahteve in priporočila, zabeležena v učnih načrtih, smo nato določili temeljne cilje in stopnjo zahtevnosti, z ozirom na to pa nadalje oblikovali scenarij za pripravo vaj in nalog v vmesniku. Celoten proces oblikovanja vaj in nalog za področje besedil je podrobno predstavljen v predhodnem prispevku, v tem prispevku pa se osredotočamo na konkretno besedilo in preiščljeno zasnovane vaje in naloge ob njem.

2 Oblikovanje vaj in nalog za besedilno skupino novica

Novica oz. vest je klasična in osnovna novinarska besedilna skupina, natančneje vrsta (Korošec 1998: 299). V zbirko BERTA je zajetih 22 novic, kar predstavlja 8-odstotni delež vseh zbranih besedil. Večji delež imajo le telefonski pogovori (9 %) in poljudnoznanstveni prispevki (8,36 %) ter anekdote (8,36 %).

2.1 O novici kot besedilni skupini

Vsaka besedilna skupina zajema le določene vidike stvarnosti, pripadajo ji določena načela izbora, oblike videnja in razumevanja stvarnosti, določena stopnja širine prijema in globina pronicanja (Korošec 1998: 311). Novica je ena pogostejših in širše znanih besedilnih skupin. V slovenski strokovni in znanstveni literaturi s področja novinarskega diskurza in v vsakdanjem komuniciranju se omahuje med poimenovanjema »vest« in »novica« (Korošec 1998: 299). Novica je novo, kar kateri koli tvorec sporoča kateremu koli naslovniku, npr. *Petrova žena je včeraj rodila, Pri kemiji sem dobila pet, Kupili smo nov avto, V severnem Jadranu so ribiči včeraj opazili dva brazdasta kita*. T. Korošču (p. t.) novica pomeni »vsebino vesti, novo, ki se upoveduje v *vesti*«. Iz tega izhaja, da je novica lahko ubesediljena v kateri koli besedilni skupini.

Kot tipične značilnosti vesti se na ravni vsebine navajajo novost, aktualnost,¹ pomembnost, zanimivost, na ravni oblike kratkost, trdnost, enostavnost zgradbe, jedrnatost oz. zgoščenost, na jezikovni ravni pa jezikovna jasnost, natančnost in stvarnost. Resničnost in zanesljivost kot tipični značilnosti vesti ne vplivata na oblikovanje vesti kot take, ampak se nanašata na tvorca in naslovnika, in sicer sta za tvorca zavezujoči, saj sta pri naslovniku pričakovani. Resničnost vesti je odvisna od tega, ali v zunajbesedilni dejanskosti, tj. v nefiktivnem svetu, obstaja nanosnik, na katerega se vsebina besedila nanaša. Pri resničnosti in zanesljivosti velja izpostaviti, da je lahko nabor podatkov in način njihovega prikazovanja zavajajoč in ne odraža nujno izseka dejanskosti, na katerega se vest nanaša.

Izsek dejanskosti predstavlja dogodek.

»Dogodek je vse, kar se je zgodilo neodvisno od nas, od našega vedenja, ali kot tako ostaja v naši zavesti: prometna nesreča – viteški turnir. Je zaključena, zaokrožena uresničitev naravnega ali družbenega zakona (ali zakonov). Iz tega nujno izhaja, da ima dogodek svoje ponovitve. Ponovitve štejemo za konstitutivno prvino dogodka. Nas zanima tisti dogodek kot izsek dejanskosti, ki ima tiste in toliko prvin, ki jih zaradi njihovega ponavljanja, frekventnosti, želimo zmeraj znova izvedeti. O njih želimo vedeti sproti, po možnosti vsako njihovo ponovitev.« (Korošec 1998: 303)

¹ Pri zbiranju vesti smo iskali vsebine, ki bi bile za uporabnika e-okolja trajno zanimive.

Od družbenozgodovinske pogojenosti človekovega ravnanja in vedënja je odvisno, kateri dogodek bo vsebina vesti. Družbena zgodovina določa, kaj nas zanima. Tako npr. sestavine dogodka, ki so splošno izkustvo in niso nosilci individualnosti oz. singularnosti dogodka, ne sodijo v vest, npr. prerez traku ob odprtju kulturnega doma, ker dogodku ne dajejo enkratne individualnosti. Poleg že navedenih tipičnih značilnosti vesti, pomembnih za oblikovanje vesti, se je oblikovalo pravilo t. i. 5 K-jev, ali je obravnavno besedilo vest. Skladno s tem pravilom tvorijo odgovori na vprašanja *kdo, kdaj, kje, kaj, kako*, lahko tudi še *zakaj* oz. *kako da*, vest. Ti podatki zagotavljajo zajemanje najpomembnejših podatkov na najkrajši način. T. Korošec (1998: 302) to imenuje najpogostejše in najpreprostejše didaktično pravilo, ki da je zgolj didaktično pomagalo. Ustvarja namreč napačen vtis, da vest s svojo obliko in strukturo določa, da morajo v njej biti sporočene prav te in ne druge prvine. Bistveno pomembnejše je dejstvo, da se je vest razvojno oblikovala kot posledica potrebe, da so v določenem besedilu zajeti tisti dogodki, ki imajo najmanjše število za naslovnika zanimivih prvin. Pri oblikovanju vesti je pomembna tudi prostorska oddaljenost kraja dogodka. S tega vidika se razlikujeta vrsta in količina podatkov med vestmi. To je lepo opazno tudi v vesteh, vključenih v zbirko BERTA, npr. o cvetenju češenj na Japonskem (ID² 327) in vplivu temne čokolade na zdravje (ID 326). Zato je smiselno vprašanje, kdaj prvine ali okoliščine dogodka postanejo podatki novinarske vesti. T. Korošec (1998: 304–306) vpelje pojem podatkovna shema. Ta je grajena po načelu: 1) hierarhizacije (pomembno – manj pomembno),³ 2) zanimivosti oz. privlačnosti ubesediljenega dogodka za naslovnika.⁴ Tehtanje med hierarhizacijo in zanimivostjo podatka se lahko dogaja pod vplivom specifičnih sporočanjških namer, npr. a) vzgojnost, b) preventivno opozarjanje, c) potencialno posmehljiv domislek in č) didaktičnost ali le težnja pa informativno-razvedrilni vsebini. V e-okolju v skupino a) sodi npr. besedilo *Porast zastrupitev z GHB* (ID 231), ki naslovnika seznanja tudi s pravilnim ravnanjem v primeru predoziranja z GHB; k b) sodi npr. besedilo *Na belih strminah dve nesreči s telesnimi poškodbami po lastni krivdi* (ID 234), v katerem so navedena opozorila policistov o upoštevanju pravil in navodil vedënja na smučišču. V skupino c) bi lahko umestili besedilo *Prepir v pilotski kabini* (ID 338), v katerem je novica posredovana na nekoliko humoren način. Didaktično namero ali informativno-razvedrilno vsebino ima večina zbranih vesti, ki sodijo v rubriko *Zanimivosti*, npr. o čokoladi, agrumih, sivki, paradižniku, češnjah. V nadaljevanju prispevka podrobneje

² ID je kratica za identifikacijsko številko besedila v zbirki BERTA.

³ Pomembnost se razlikuje od bistvenega. Npr. za odprtje kulturnega doma ni bistvena ali ključna udeležba župana, a je ta podatek lahko pomemben (in zanimiv), zato je v vest vključen.

⁴ T. Korošec navaja še zaznavne oz. predstavnostne zmožnosti prvin.

predstavljeno vest lahko umestimo k tipičnim vestem, saj naslovnika informira o dogodku, tj. razglasitvi klekljanja za živo mojstrovino državnega pomena.

Razlikujemo kratko, razširjeno vest in vest v nadaljevanju (Košir 1988: 72).⁵ Besedilni enoti kratke vesti sta naslovje in besedilo, ki ni členjeno na odstavke. Naslovje poleg nadnaslova ali naslova rubrike, naslova ali podnaslova lahko sestavlja še sinopsis. Sicer pa je zgradba naslovja v veliki meri odvisna od uredniške politike časopisa oz. spletne strani, kjer je vest objavljena. Naslov naj bi bil kratek, informativen, jasen in nedvoumen. Ob podatkih o tvorcu, ta je podpisan le z začetnima črkama imena in priimka (npr. G. K., A. G.), je naveden podatek o času objave besedila in kraju, kjer tvorec vesti oz. novinar vest tvori. Tematsko se kratka vest nanaša na dogodke, ki so naslovniku znani oz. blizu, npr. prometna nesreča, poškodbe na smučišču, umori iz ljubosumja, nasilje v družini. V tovrstnih vesteh se »spreminjajo le« udeleženci, kraj in čas, zato so te vesti visoko avtomatizirane in sodijo zlasti v rubriko črne kronike, *V Novem mestu 25-letnik napadel policiste* (ID 339).

V nasprotju s kratko vestjo je obravnavana vest o razglasitvi klekljanja za živo mojstrovino obsežnejša, saj vsebuje več individualizirajočih podatkov. To so podatki, ki jih naslovnik potrebuje za lažje razumevanje besedila, saj mu pojav razglasitve česa za živo mojstrovino ni blizu. Ta tip vesti je razširjena vest, za katero je značilna t. i. obrnjena piramida: navajanje od najpomembnejših podatkov do najmanj pomembnih (Korošec 1998: 302).

2.1.1 Novica v vzgojno-izobraževalnem procesu

V učnih načrtih za slovenščino se strokovni termin vest ne pojavlja, temveč najdemo le splošni izraz novica. Prav zato tudi v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani* uporabljamo izraz novica. Vest oz. novica je obravnavana v prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju, kasneje pa jo učitelj ali profesor lahko izbere med različnimi publicističnimi besedilnimi skupinami oz. kot primer enogovornega neumetnostnega besedila, s katerim pri učečih se razvija zmožnost kritičnega sprejemanja oz. zmožnost kritičnega razumevanja prebranega.

⁵ Vest v nadaljevanju kot samostojna besedilna vrsta v zbirko BERTA ni vključena, zato tu ne povzemamo njenih značilnosti.

2.2 Obravnava novice v e-okolju *Slovenščina na dlani*

Ker želimo, da bi bila obravnava besedila kar najbolj podobna celostni interpretaciji besedil, tj. spontanemu razpoznavanju bistvenih informacij in izločanju manj pomembnih podatkov, da lahko ustrezno dojamemo smisel in namen besedila, bodo besedila v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani* prikazana v realnem kontekstu, torej ustrezno večpredstavnostno (ali multimodalno). To pomeni, da so pri vsakem besedilu, vključenem v zbirko, zajeti oz. vidni tudi vsi neverbalni elementi besedila, tj. oblika, grafika oz. grafični elementi, avdio/video ipd., da bodo lahko učeči se prepoznavali in opazovali tudi bistvene nejezikovne kontekstualne informacije o nastanku besedila. Preden predstavimo posamezne vaje in naloge, oblikovane pri novici, zato prikazujemo besedilo, ki je izhodišče obravnave.

Besedilo:⁶

A. J.

16. marec 2016 ob 18:09Ljubljana - MMC RTV SLO, STA

Klekljanje je živa mojstrovina državnega pomena

Na predlog Slovenskega etnografskega muzeja

Vlada je klekljanje čipk razglasila za živo mojstrovino državnega pomena. Status žive mojstrovine prispeva k večjemu zavedanju o njenem pomenu na lokalni, regionalni in nacionalni ravni, da se povečata njena prepoznavnost in javna dostopnost ter da se spodbudi njeno ohranjanje.

Klekljanje ima na Slovenskem kar 400-letno tradicijo; najznamenitejši klekljarski izdelek je idrijska čipka.

Foto: BoBo

Klekljanje se je v Sloveniji širilo od 17. stoletja naprej iz Idrije in osrednje Slovenije na vsa območja države z zgledi in pozneje v čipkarskih šolah v Idriji, Žireh in Železnikih. Danes je klekljanje čipk razširjeno med vsemi generacijami.

Klekljanje je način izdelovanja čipk s prepletanjem vodoravno in navpično tekočih niti, navitih na posebej oblikovane lesene palčke – kleklje.

Danes organizirano klekljajo otroci in mladi v čipkarskih šolah ter v okviru izbirnega predmeta in v klekljarskih krožkih na osnovnih šolah. Odrasli klekljajo v društvih, v okviru univerz za tretje življenjsko obdobje in v domovih za starejše občane. Številni se s klekljanjem ukvarjajo doma v prostem času.

Za Slovenijo je značilna množičnost klekljanja čipk med vsemi generacijami. Deluje več kot 100 klekljarskih društev, sekcij in skupin. Klekljanje in čipke promovirajo **Slovenski klekljarski dnevi** v Žireh (od 1952), **Festival idrijske čipke v Idriji** (od 1953) in **Čipkarski dnevi v Železnikih** (neprekinjeno od 1963).

Klekljane čipke so danes poleg tradicionalne rabe, kot je krašenje oblačil ter cerkvenega in hišnega tekstila, v rabi kot modni dodatki in stensko okrasje, poleg tega so navdih za umetniško ustvarjanje. Čipke pa niso le tržno blago; druženje ob klekljanju je pomemben socialni gradnik medgeneracijske povezanosti.

Vlada lahko za živo mojstrovino razglasi živo dediščino, ki je pomemben del življenja na območju Slovenije oziroma pomemben vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov in njihove povezanosti s sedanjo kulturo.

⁶ Morebitnih napak v zbranih besedilih nismo popravljali, ampak smo znotraj zavihka *Naloga – vsebina* oblikovali trditve, ki se nanaša na morebitne pravopisne ali slovnične pomanjkljivosti.

Ob pričetku reševanja nalog se uporabniku prikaže besedilo. Nato je ves čas dostopno v posebnem zavihku ob robu. Uporabnik ga tako lahko vedno vidi in v njem išče ter preverja informacije in podatke, ki jih od njega zahteva naloga. Uporabnik najprej rešuje vaje in naloge, ki se navezujejo na okoliščine nastanka besedila, zatem vaje in naloge, nanašajoče se na značilnosti besedila kot predstavnika določene besedilne skupine, nato pa naloge, ki se nanašajo na razumevanje vsebine besedila. V procesu oblikovanja vaj in nalog se posamezne naloge v vmesniku razmeščajo v tri temeljne sklope: 1) naloge, vezane na vsebino besedila; 2) naloge, vezane na leksiko, 3) naloge, vezane na besedilotvorna sredstva.

V nadaljevanju podajamo predvidene vaje in naloge ob novici, in sicer po zaporedju kroženja nalog (glede na učne cilje in kompetence). Za preglednejšo predstavitev strukture vaj in nalog glede na postopek vnašanja trditve in podatkov v vmesnik za oblikovanje vaj in nalog ločimo: 1) vaje in naloge, vezane na zunaj- in znotrajbesedilne prvine besedila kot predstavnika obravnavane besedilne skupine; 2) vaje in naloge, vezane na razumevanje vsebine konkretnega posameznega besedila; 3) vaje in naloge, ki se lahko nanašajo na 1) ali na 2); 4) vaje in naloge, namenjene ustvarjanju besedil oz. njihovemu tvorjenju.

2.2.1 Vaje in naloge, vezane na zunaj- in znotrajbesedilne prvine besedila kot predstavnika obravnavane besedilne skupine

Na zunajjezikovne prvine oz. okoliščine nastanka besedila bodo vezane naloge in vaje, ki jih bo samodejno tvoril algoritem iz podatkov, vnesenih ob hitrem ali podrobnem pregledu (npr. jezikovna zvrst, javnost besedila). Poleg teh nalog in vaj pa smo oblikovali še pravilne trditve, in sicer za natančen datum in mesto objave/nastanka besedila, tvorca in naslovnika ter sporočevalni namen. Sledile bodo naloge in vaje, ki se bodo nanašale na znotrajbesedilne prvine. Tudi za te smo oblikovali pravilne trditve, in sicer za slogovni postopek, oblikoslovne in besedotvorne značilnosti ter besedilne enote. Pri vsaki pravilni trditvi smo del besedila krepko označili in s tem nakazali ustrezno rešitev, obenem pa smo za krepko označeno oblikovali alternative, s pomočjo katerih bodo avtomatizirano nastajale napačne trditve.

Natančen datum in mesto objave besedila

Na osnovi zapisanih pravilnih trditev za datum in mesto objave se bodo avtomatsko tvorile tudi napačne trditve, na podlagi obojega pa bo računalnik lahko naključno generiral naslednje tipe nalog: (a) izberi pravilno trditev;⁷ (b) drži/ne drži; (c) dopolni; (č) dopolni z danim; (d) odgovori na vprašanje;⁸ (e) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov; (f) izberi najustreznejšo trditev. Za obravnavano novico smo predvideli sledeče:

Tabela 1: Trditev 1

Besedilo	Alternative
Izhodiščno besedilo je bilo objavljeno 16. marca 2016 ob 18:09 .	16. marca 2016 ob 09:18
	16. marca 2018 ob 16:09
	18. marca 2016 ob 18:09

Tabela 2: Trditev 2

Besedilo	Alternative
Izhodiščno besedilo je bilo objavljeno na spletnih straneh MMC RTV SLO in STA .	na spletni strani Slovenskega etnografskega muzeja
	v časopisu Slovenskega etnografskega muzeja
	na spletni strani Vlade RS

Tvorec in naslovnik

Podobno kot velja za datum in mesto objave, bo tudi pri tvorcu in naslovniku računalnik na podlagi zapisanih trditev in dodanih alternativ uporabniku naključno ponudil naslednje tipe nalog: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) dopolni; č) dopolni z danim; d) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov, e) izberi najustreznejšo trditev.

⁷ Pri nalogah izbirnega tipa se bodo uporabniku prikazovale različne grafično obogatene naloge, npr. *Puščico obrni tako, da bo usmerjena v stranico s pravilno trditvijo*.

⁸ Na osnovi zapisanih trditev je na določenih, v scenariju natančno označenih mestih predvideno preoblikovanje trditve v vprašanje, npr. *Kdaj je besedilo nastalo?* To pa tako, da je pravilen odgovor krepko označen del trditve.

Tabela 3: Trditev 3

Besedilo	Alternative
Tvorec izhodiščnega besedila je A. J.	BoBo.
	J. A.
	MMC RTV SLO, STA.

Tabela 4: Trditev 4

Besedilo	Alternative
Besedilo je namenjeno širši javnosti.	poslušalcem radia RTV SLO.
	ljubiteljem klekljanja.
	članom Slovenskega etnografskega društva.

Družbeno razmerje

Naloge za družbeno razmerje se oblikujejo s pomočjo podatka, zabeleženega v podrobnem pregledu. S pomočjo šifranta za družbeno razmerje se oblikuje pravilna trditev, v konkretnem primeru *Razmerja ne moremo določiti*. Alternativni trditvi sta: *Izhodiščno besedilo je glede na družbeno razmerje udeležencev uradno/neuradno*. Naloge, ki se nato oblikujejo, so: a) izberi pravilno trditev, b) izberi pravilno trditev in izbiro utemelji; c) drži/ne drži; č) dopolni; d) dopolni in dopolnitev utemelji.

Število udeležencev

Tudi pri številu udeležencev se naloge zasnujejo s pomočjo podatka, zabeleženega v podrobnem pregledu: a) izberi pravilno trditev, b) izberi pravilno trditev in izbiro utemelji; c) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov; č) dopolni; d) dopolni in dopolnitev utemelji. Pri tej postavki je podatek oz. šifrant za število udeležencev že oblikovan kot pravilna rešitev, za dotično novico *Štirje udeleženci in več*. Alternativne možnosti, s pomočjo katerih se oblikujejo naloge, so: *Do dva udeleženca; Dva udeleženca, Trije udeleženci*.

Prenosnik

Naloge za prenosnik se oblikujejo s pomočjo podatka o prenosniku, ki ga najdemo v hitrem pregledu. Pravilno trditev se oblikuje z dopolnitvijo povedi *Izhodiščno besedilo je glede na prenosnik* in možnosti pravilnega odgovora v šifrantu, tj. *digitalno pisano*. Preostale, za konkretno besedilo napačne možnosti so: *govorjeno, stik je posreden; govorjeno, stik je neposreden; klasično pisano; avdioposnetek; videoposnetek*. Uporabniku pa se bodo na tem mestu naključno pojavile naslednje naloge: a) izberi pravilno trditev; b) izberi pravilno trditev in izbiro utemelji; c) drži/ne drži; č) dopolni; d) dopolni z danim.

Jezikovna zvrst

Tudi naloge za jezikovno zvrst se oblikujejo s pomočjo šifrantov v hitrem pregledu. Pravilno trditev strukturiramo tako, da poved *Zvrst izhodiščnega besedila je* dopolnimo s podatkom pri šifrantu, v primeru novice je to *publicistična knjižna zvrst*. Preostale možnosti, ki v konkretnem primeru tvorijo napačne trditve, so: *strokovna knjižna zvrst; poljudnoznanstvena knjižna zvrst; praktičnosporazumevalna knjižna zvrst; umetnostna knjižna zvrst; publicistična neknjižna zvrst; umetnostna neknjižna zvrst; praktičnosporazumevalna neknjižna zvrst; poljudnoznanstvena neknjižna zvrst*. Naloge, ki se na ta način generirajo, pa so sledeče: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) dopolni; č) dopolni z danim; d) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov.

Javnost besedila

V hitrem pregledu poiščemo tudi podatke o javnosti besedila. Ustrezno trditev tvorimo tako, da poved *Izhodiščno besedilo je glede na dostopnost javnosti* dopolnimo s podatkom pri šifrantu, tj. konkretno *javno*. Napačna možnost v primeru novice je *nejavno*. Tu računalnik oblikuje naslednje tipe nalog: a) drži/ne drži; b) dopolni; c) dopolni in utemelji; č) odgovori na vprašanje.

Sporočevalni namen

Naloge, ki se bodo nanašale na prepoznavanje in razumevanje sporočevalnega namena ter se bodo oblikovale s pomočjo zapisane trditve in napačnih alternativ, so te: a) izberi pravilno trditev; b) izberi pravilno trditev in izbiro utemelji; c) izberi najustreznejšo trditev; č) dopolni z danim; d) dopolni z danim in utemelji; e) poveži; f) poveži in utemelji.

Tabela 5: Trditev 5

Besedilo	Alternative ⁹
Namen izhodiščnega besedila je informirati o odločitvi Vlade RS , da razglasi klekljanje za živo mojstrovino.	oceniti odločitev Vlade RS
	opisati odločitev Vlade RS
	odobravati odločitev Vlade RS

Besedilna skupina

Pri nalaganju dokumentov smo vsako besedilo opremili s podatkom o besedilni skupini in ga zabeležili s posebno šifro. S pomočjo tega računalnik lahko oblikuje pravilno trditev, in sicer tako, da združi nastavljeno poved *Izhodiščno besedilo je glede na tipične značilnosti* s podatkom pri šifrantu, tj. *novica*. Naloge, ki se nanašajo na prepoznavanje besedilne skupine in izhajajo iz oblikovane pravilne trditve, pa so sledeče: a) izberi pravilno trditev; b) izberi pravilno trditev in izbiro utemelji; c) dopolni; č) dopolni in utemelji; d) dopolni z danim; e) dopolni z danim in utemelji; f) odgovori na vprašanje; g) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov; h) uganka.

Tematski sklop

S pomočjo šifranta o tematskem sklopu, ki smo ga zabeležili ob nalaganju dokumenta v vmesnik, se bodo oblikovale naslednje naloge: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov; č) dopolni z danim; d) dopolni z danim in utemelji. Pravilno trditev tvorimo tako, da poved *Izhodiščno besedilo sodi v tematski sklop* dopolnimo s podatkom pri šifrantu, tj.

⁹ Pri tvorjenju napačnih alternativ smo si prizadevali oblikovati vsebinsko verjetne napačne alternative, a tega ni bilo mogoče vedno uresničiti.

šport. Napačne alternative dobimo tako, da poved poljubno dopolnimo z drugimi šiframi istega šifranta.

Tematika

Pri osnovnih podatkih najdemo tudi podatek o tematiki. S pomočjo podatka tvorimo pravilno trditev tako, da poved *Tematika izhodiščnega besedila je* dopolnimo z najdenim podatkom pri šifrantu, tj. *klekljanje*. Napačne alternative dobimo s tem, da poved dopolnimo z drugimi šiframi istega šifranta, in sicer tistimi, ki sodijo v isti slogan in hkrati isti tematski sklop. Prepoznavanje tematike bodo od uporabnika zahtevale naslednje možne naloge: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov; č) dopolni z danim.

Tema

Naloge, nanašajoče se na temo besedila, se generirajo tako, da v hitrem pregledu poiščemo podatek o temi, napačne odgovore pa dobimo z istovrstnimi podatki pri drugih besedilih iste besedilne skupine. Avtomatsko bodo s pomočjo tega podatka nastajale naslednje naloge: a) izberi pravilni odgovor; b) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov.

Ključne besede

V vmesnik vnesemo od 4 do 6 ključnih besed, ne vnašamo dvo- ali večbesednih besednih zvez. Te besede bomo uporabili, npr. pri tipu nalog rešeto. Verjetna naloga je tudi, da bo uporabnik s klikanjem na »oblačke« ali »mehurčke« izbral ustrezne ključne besede obravnavanega besedila. Pri obravnavani novici smo določili naslednje ključne besede:

Tabela 6: Ključne besede

klekljanje	mojstrovina	Idrija	dediščina	čipka	živa
------------	-------------	--------	-----------	-------	------

Slogovni postopek

Za slogovni postopek so predvideni naslednji tipi nalog: a) izberi pravilno trditev; b) izberi in utemelji; c) drži/ne drži; č) dopolni; d) dopolni in utemelji; e) dopolni z danim; f) dopolni z danim in utemelji; g) rešeto. Osnovo za vse navedene tipe nalog predstavljajo v tabeli zapisane trditve, ki so v vmesniku zabeležene pod zavihkom *Naloge – vsebina*. Pri vsaki pravilni trditvi so, kakor je razvidno, zapisane tudi alternativne možnosti, s pomočjo katerih se oblikujejo napačne trditve.

Tabela 7: Trditev 6

Besedilo	Alternative
Zadnji odstavek utemelji, kdaj lahko Vlada RS živo dediščino razglasi za živo mojstrovino, zato je prevladujoči slogovni postopek izhodiščnega besedila argumentacija.	prikazuje, kdaj
	oceni, kdaj
	ovrednoti, zakaj
Ključni argument, da je klekljanje pomembno za razumevanje zgodovinskih procesov in njihovo povezanost s sodobno kulturo , utemelji odločitev Vlade RS.	klekljajo vse mlajše in starejše generacije Slovencev
	je klekljanje na Slovenskem prisotno in priljubljeno že štiri stoletja
	je klekljanje del izobraževalnega procesa in priljubljena prostočasna aktivnost
Zadnji odstavek utemelji, kdaj lahko Vlada RS živo dediščino razglasi za živo mojstrovino, zato je prevladujoči slogovni postopek izhodiščnega besedila argumentacija .	opisovanje
	razlaganje
	pripovedovanje

Besedilne enote

Naloge za prepoznavanje besedilnih enot prav tako nastajajo na osnovi zabeležene pravilne trditve in pridruženih alternativ. Uporabniku se bo prikazala ena od sledečih nalog: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) dopolni; č) dopolni in utemelji; d) dopolni z danim; e) poveži.

Tabela 8: Trditev 7

Besedilo	Alternative
Izhodiščno besedilo kot novica vsebuje podatke o tvorcu besedila, času in mestu objave, naslov, podnaslov, vizualni del, besedilo, členjeno na odstavke.	o naslovniku besedila, času in mestu objave, naslov, podnaslov, vizualni del, poglavja.
	o tvorcu besedila, času in mestu objave, naslov, vizualni del, besedilo, členjeno na odstavke.
	o tvorcu besedila, času in mestu objave, naslov, podnaslov, vizualni del.

Oblikoslovne značilnosti

V okviru vsebine se bodo (pol)avtomatsko na osnovi zapisane trditve in alternativ oblikovale tudi naloge, vezane na oblikoslovne značilnosti besedila, in sicer: a) izberi pravilno trditev; b) dopolni; c) dopolni z danim. V besedilih se bodo preverjale in s pomočjo nalog utrjevale le tiste oblikoslovne značilnosti, ki so pomembne in značilne za obravnavano besedilno skupino. V obravnavani novici se trditev nanaša na glagolski čas:

Tabela 9: Trditev 8

Besedilo	Alternative
Izhodiščno besedilo je glede na glagolski čas zapisano v pretekliku in sedanjiku.	pretekliku
	sedanjiku
	pretekliku in prihodnjiku

Besedotvorne značilnosti

S pomočjo pravilne trditve in podanih alternativ se bodo oblikovale tudi naloge za utrjevanje besedotvorja, in sicer: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) dopolni; č) dopolni z danim. Tudi besedotvorno usmerjene naloge pri besedilih se bodo nanašale na preverjanje raznolikih besedotvornih značilnostih, ob obravnavani novici bo uporabnik razmišljal o ustreznem ženskospolskem priponskem obrazilu:

Tabela 10: Trditev 9

Besedilo	Alternative
Ženska, ki kleklja, je klekljarica .	klekljavka
	klekljarka
	klekljica

Kohezivna sredstva in pojavi

Za obravnavo besedil je zelo pomembno tudi prepoznavanje kohezivnih sredstev (relativizacija, morfemsko vezanje, pozaimljanje, svojilni pridevnik, zaimensko vezanje, podpomenska, nadpomenska, sopomenka, vzporedna podpomenska, elipsa). Naloge, nanašajoče se na prepoznavanje kohezivnih sredstev in tipov vezanja besedilnih enot v besedilo, v vmesniku oblikujemo takole: v zavihku *Naloge – besedilotvorna sredstva* nastavimo nanašalnico in njene sonanašalnice in jim določimo tip vezanja besedilnih enot. Uporabniku se tu prikaže naloga povezovanja – sonanašalnice k izbrani nanašalnici iz izhodiščnega besedila mora razvrstiti k ustreznemu tipu vezanja besedilnih enot.

Tabela 11: Trditev 10

Nanašalnica	Sonanašalnice	Tipi vezanja besedilnih enot
živa mojstrovina državnega pomena	klekljanje	podpomenska
	živo mojstrovino državnega pomena	ponovna pojavitev
	njenem	zaimensko vezanje
	njena	zaimensko vezanje
	živa dediščina	nadpomenska
	ki je pomemben	relativizacija

Iz besedila nismo izpisovali vseh sonanašalnic, ampak smo iskali tiste, ki predstavljajo nov tip vezanja. Če ni bilo mogoče drugače, smo izpisali več sonanašalnic istega tipa vezanj besedilnih enot.

Razmerja med besedami

Za naloge, ki se nanašajo na razmerja med besedami, smo v vmesniku oblikovali poseben zavihkek *Naloge – leksika*.¹⁰ Tudi v tem zavihku po enakem principu, kot smo ga že opisali, oblikujemo trditve z napačnimi alternativami. Avtomatsko se bodo iz danih trditev z alternativami generirale naslednje naloge: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) dopolni; č) dopolni z danim. Primeri trditev in alternativ za v prispevku obravnavano novico so:

Tabela 12: Trditve 11

Besedilo	Alternative
MMC je kratica za multimedijski center .	mega medijski center
	mobilni medijski center
	mariborski medijski center
Etnografski je sopomenka besede narodopisen .	naroden
	ljudski
	narodopisje
Izdelavo čipk imenujemo čipkarstvo .	klekljarstvo
	čipiranje
	pletilstvo
V 3. odstavku izhodiščnega besedila sta protipomenki vodoravno in navpično .	navpično in tekoče
	vodoravno in tekoče
	tekočih in navitih
Kleklje so posebej oblikovane lesene palčke .	posebej oblikovane čipke
	načini izdelovanja čipk
	ženske, ki izdelujejo klekljano čipko

Za besedilno skupino značilno besedje

Vest oz. novica vsebuje določene besede in besedne zveze, s katerimi tvorec nakazuje resničnost vsebine vesti. S temi značilnimi besedami in besednimi zvezami se tvorca sklicujejo na vir (npr. *po besedah predstavnika za stike z javnostmi, po poročanju nemške tiskovne agencije, naj bi sporočili, kot ugotavljajo znanstveniki*). S tem je povezana tudi

¹⁰ Če bo obravnavano besedilo vsebovalo frazeološko enoto, lahko uporabnik pričakuje nalogo, ki ga bo nanjo opomnila. Konec koncev so frazeološke enote lahko pomemben kazalnik besedilne skupine.

nujnost poimenovanja udeležencev dogodka. Te znotrajbesedilne udeležence je treba identificirati ne le z imenom in priimkom, temveč tudi s funkcijo, npr. *vodja centra za zastupitve na Interni kliniki UKC Ljubljana*. V novici ki poroča o razglasitvi klekljanja za živo mojstrovino, smo oblikovali vprašanje, ob katerem smo krepko dopisali pravilen odgovor. Napačne možnosti predstavljajo alternative. Uporabnik bo lahko reševal te tipe nalog: a) izberi pravilno trditev; b) drži/ne drži; c) poveži.

Tabela 13: Trditev 12

Vprašanje	Alternative
S katerimi besedami ali besednimi zvezami so poimenovani udeleženci dogodka? Vlada RS Slovenije in Slovenski etnografski muzej	Vlada RS in starejši občani
	Slovenski etnografski muzej in ljubitelji klekljanja
	Ljubitelji klekljanja in BoBo

2.2.2 Vaje in naloge, vezane na vsebino konkretnega posameznega besedila

Širši nabor nalog je predviden tudi za razumevanje vsebine konkretnega besedila. Tudi te naloge bodo nastajale na osnovi zabeleženih pravih trditev in pripisanih alternativ, ki predstavljajo napačne rešitve oz. odgovore. Tu so predvideni naslednji tipi nalog: a) izberi pravilno trditev; b) izberi pravilni trditvi; c) izberi pravilne trditve; č) drži/ne drži; d) izberi najustreznejšo trditev; e) izberi napačno trditev; f) dopolni; g) dopolni z danim; h) odgovori na vprašanje; i) odgovori na vprašanje s pomočjo ponujenih odgovorov. Pravilne trditve, vezane na vsebino novice o klekljanju kot živi mojstrovini državnega pomena, so sledeče:

Tabela 14: Trditev 13

Besedilo	Alternative
Klekljanje je status žive mojstrovine dobilo na pobudo Slovenskega etnografskega muzeja.	Idrijskega etnografskega muzeja
	Vlade Republike Slovenije
	Narodnega muzeja Slovenije
	MMC RTV SLO in STA
Tradicija klekljanja je v Sloveniji prisotna že 400 let.	skoraj 400 let
	manj kot 400 let
	več kot 500 let
Slovenski klekljarski dnevi potekajo v Žireh od leta 1952.	v Idriji od leta 1953
	v Žireh od leta 1953
	v Železnikih od 1963
Klekljanje je postopek izdelovanja čipk s prepletanjem vodoravno in navpično tekočih niti.	klekljev
	palčk
	sukancev
Klekljanje je na Slovenskem najverjetneje prisotno od leta 1616.	1516
	1716
	1700

Naloga tipa drži/ne drži se lahko dodatno oblikuje tudi s pomočjo v vmesnik vnesenih napačnih trditev:

Tabela 15: Trditev 14

Slovenski etnografski muzej je klekljanje čipk razglasil za živo mojstrovino državnega pomena.
Danes se s klekljanjem ukvarjajo predvsem starejše generacije.
Čipkarski dnevi potekajo v Železnikih, Idriji in Žireh.

Pri vsebini bo uporabnik dobil tudi nalogo razvrščanja v ustrezno zaporedje. V zavihku *Naloga – vsebina* je poseben šifrant *Odlomek za razvrščanje*. Pod tem šifrantom povedi odlomka iz besedila ustrezno kronološko oz. smiselno zaporedno navedemo, računalnik pa jih bo uporabniku pomešal. Odlomek, ki je predviden za razvrščanje v obravnavani novici, je tak:

Klekljanje je način izdelovanja čipk s prepletanjem vodoravno in navpično tekočih niti, navitih na posebej oblikovane lesene palčke – kleklje. V Sloveniji se je širilo od 17. stoletja naprej iz Idrije in osrednje Slovenije na vsa območja države z zgledi in pozneje v čipkarskih šolah v Idriji, Žireh in Železnikih. Danes je klekljanje čipk razširjeno med vsemi generacijami. Tako organizirano klekljajo otroci in mladi v čipkarskih šolah ter v okviru izbirnega predmeta in v klekljarskih krožkih na osnovnih šolah. Odrasli klekljajo v društvih, v okviru univerz za tretje življenjsko obdobje in v domovih za starejše občane. Številni se torej s klekljanjem ukvarjajo doma v prostem času.

Kombinacija različnih vsebin

V scenariju za pripravo nalog in vaj s področja besedil smo predvideli tudi možnost kombinacije različnih vsebin. Računalnik bo lahko uporabniku ponujal naloge: a) izberi pravilno; b) drži/ne drži in c) izberi napačno trditev poljubno na osnovi vseh zapisanih trditev, neodvisno od predvidenega kroženja nalog od časa in mesta objave/nastanka besedila do njegovih slovničnih značilnosti. Dodatno možnost prinašajo tudi vprašanja, ki jih beležimo v vmesnik, pri obravnavani novici so dodatna vprašanja takšna:

Tabela 16: Vprašanje

Vprašanja	Alternative
Kaj ponazarja slika? Postopek klekljanja.	Oblikovanje lesenih palčk.
	Čipkarsko šolo v Idriji.
	Razstavljeno idrijsko čipko.
Kdo je vir fotografije? BoBo	MMC RTV SLO, STA
	A. J.
	Slovenski etnografski muzej
Kaj je podnaslov besedila? Na predlog Slovenskega etnografskega muzeja	Klekljanje je živa mojstrovina državnega pomena
	Foto: Bobo
	Klekljanje ima na Slovenskem kar 400-letno tradicijo
V katerih odstavkih je utemeljeno, zakaj je Vlada RS klekljanje razglasila za živo mojstrovino? V prvem in zadnjem odstavku.	zadnjem in predzadnjem
	zadnjem
	prvem

2.3 Ustvarjanje besedila

Eden od osrednjih ciljev, ki smo si jih zastavili, naslanjajoč se na temeljne cilje učnih načrtov za slovenščino v osnovni in srednji šoli, je uporabniku učnega e-okolja ponuditi možnost, da izboljša svojo zmožnost tvorjenja raznovrstnih besedil. Zato se del nalog za področje besedil navezuje na ustvarjanje oz. tvorjenje besedila. Pri novici smo predvideli naslednje naloge:

- Tvori vabilo. Manjkajoče podatke si izmisli.*
- Obnovi vsebino izhodiščnega besedila.*
- S svojimi besedami povzemi vsebino izhodiščnega besedila. Povzetek naj obsega od 30 do 60 besed.*

Uporabnik bo pri tovrstnih nalogah v prostor, ki se mu bo prikazal na ekranu, vnesel svoje besedilo. Ker računalniški algoritmi daljših prostih besedil ne morejo do potankosti ustrezno preveriti, se bo uporabniku ob zaključku prikazal zapis »O ustreznosti rešitve se posvetuj z učiteljico ali učiteljem«.

3 Sklep

Novica, strokovno vest, je klasična in osnovna novinarska besedilna skupina. Pogosta je tako v vsakodnevnih komunikacijskih procesih kot tudi v zbirki BERTA, ki je nastala za potrebe projekta *Slovenščina na dlani*. Prav zaradi pogostosti in vseprisotnosti je bila izbrana kot primer obravnave besedilne skupine. Prispevek prinaša podroben vpogled v oblikovanje nalog in vaj ter postopek obravnave konkretnega besedila v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani*. Navedena so področja obravnavanja besedila, npr. zunaj- in znotrajbesedilne prvine, kot so kraj in čas objave/nastanka besedila, tvorec in naslovnik, družbeno razmerje med udeleženci; tema, tematika, slogovni postopek, značilnosti na leksikalni ali/in oblikoslovni ravni, razumevanje vsebine besedila itd. Tako oblikovan prispevek je nastal v želji učečim se, učiteljem in profesorjem približati področje besedil znotraj e-okolja in predstaviti izhodiščne ideje, ki so vodile oblikovanje vaj in nalog k besedilom. V prispevek vključena predstavitev novice oz. vesti kot besedilne skupine pa predstavlja zasnovo za dokončno oblikovanje razlage k tej besedilni skupini, zavedajoč se, da je besedilo razlage treba prilagoditi osrednjemu uporabniku e-okolja, tj. učečemu se.

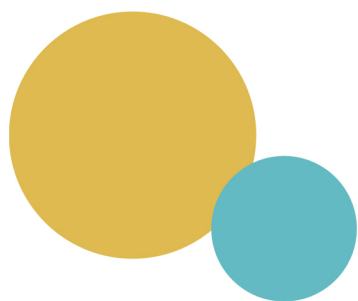
Literatura

- Tomo KOROŠEC, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Manca KOŠIR, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- UN 2008: *Učni načrt. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ur. Mojca Poznanovič. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008. Dostop 8. 11. 2020 na http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf.
- UN 2018: *Učni načrt. Slovenščina. Posodobljena izdaja*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo, 2018. Dostop 8. 11. 2020 na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf.

PODOBA IN FUNKCIONALNOSTI UČNEGA E-OKOLJA

Ko imam slovenščino na dlani ...

ZUNANJA PODOBA UČNEGA E- OKOLJA *SLOVENŠČINA NA DLANI* IN NJEGOVE FUNKCIONALNOSTI

NATALIJA ULČNIK¹, SANDI MAJNINGER², MARKO FERME²
IN DARINKA VERDONIK²

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: natalija.ulcnik@um.si

² Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko,
Maribor, Slovenija.

E-pošta: sandi.majninger@um.si, marko.ferme@um.si, darinka.verdonik@um.si

Povzetek V prispevku na kratko predstavljamo zunanjo podobo učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*, strukturo uporabniških profilov in njegove osnovne funkcionalnosti, ki so razpoznavne iz uvodne strani profilov. Izpostavljamo tudi grafično podobo in elemente, ki so jih izdelali zunanji izvajalci in predstavljajo pomemben prvi stik uporabnikov in uporabnic z našim e-okoljem.

Ključne besede:

e-okolje,
slovenščina,
uporabniški
profil,
funkcionalnosti,
grafična
podoba.

1 Uvod

Pri pripravi učnih e-okolij je ob vsebinskem in programerskem vidiku¹ treba precejšnjo pozornost nameniti tudi njegovi podobi, ki ob oblikovanju grafičnih elementov zahteva tudi premislek o izbiri ustreznih barv, usklajenosti z namenom e-okolja in njegovo vsebino, prilagojenosti ciljni publikli, funkcionalni razporeditvi elementov ipd. Pri njegovi izdelavi je pomembno sodelovanje razvijalcev učnega e-okolja z grafičnimi oblikovalci. V nadaljevanju predstavljamo zunanjo podobo učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* in strukturo uporabniških profilov, ki nakazuje osnovne funkcionalnosti e-okolja.

2 Grafična podoba e-okolja

V prvi fazi projekta *Slovenščina na dlani* je bila izdelana celostna grafična podoba, pri kateri je oblikovalka² izhajala iz modre barve, ki simbolizira modrost oz. znanje, in pri tem izbrala turkizni odtenek. Pri oblikovanju logotipa je skušala smiselno vključiti osnovne elemente, ki se povezujejo z zasnovo e-okolja: 1) znanje – nakazuje ga stilizacija knjige, na podlagi katere običajno poteka učenje; 2) digitalizacija – nakazuje jo prehod v elektronsko obliko, pri čemer se podoba knjige zlije s podobo vezja; 3) dostopnost – nakazuje jo podoba dlani (»na dlani«). Pri tipografskem delu logotipa se je poigrala z velikimi in malimi črkami ter se s tem približala ciljni publikli in obenem vključila element igrivosti.³ Prim. sliko 1. Logotip in osnovno ikonografijo smo že v prvi projektni fazi začeli uporabljati tudi na promocijskem gradivu, kot so pisala, USB-ključki ipd.

Slika 1: Logotip učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*

¹ Oba vidika sta za učno e-okolje *Slovenščina na dlani* že bila predstavljena v monografijah *Slovenščina na dlani 1* in *Slovenščina na dlani 2*. Prim. Majninger 2018, Verdonik 2019.

² Celostno grafično podobo je izdelalo podjetje Biro Biro, d. o. o.

³ Nekatere naloge v e-okolju temeljijo tudi na igrah (npr. spomin, sestavljanke) oz. so uporabljeni njihovi elementi.

V nadaljevanju smo podrobneje definirali grafične elemente k vajam in nalogam ter zasnovali grafično osnovo uporabniškega vmesnika (GUI – Graphical User Interface).⁴ Tudi ta je bila razvita z mislijo na primarno ciljno publiko, torej najstnike in najstnice, upoštevajoč tematiko, sodobne oblikovalske smernice in tudi didaktična priporočila za uporabnike ter uporabnice z učnimi težavami, npr. izbiro pastelnega ozadja, vzpostavitev dobrega kontrasta med ozadjem in črkami, izbiro ustrezne pisave, ustrezne velikosti črk in ustreznega razmika med vrsticami. Z ikonografijo, uporabljenimi liki in elementi ter njihovo razporeditvijo smo skušali slediti načelom intuitivne rabe učnega e-okolja (prim. sliki 3 in 4).

3 Vstop v e-okolje in uporabniški profili

V e-okolje *Slovenščina na dlani* lahko vstopimo kot registrirani uporabniki in uporabnice ali kot gosti, tj. brez registracije. Registrirani uporabniki in uporabnice so v osnovi učeči se (učenci oz. učenke, dijaki oz. dijakinje) ter učiteljice in učitelji slovenščine, lahko pa tudi nešolski uporabniki in uporabnice, tj. tisti, ki so brez navezave na izobraževalno institucijo. Neregistriranim (anonimnim) uporabnikom in uporabnicam ne omejujemo obsega gradiv, funkcionalnosti v učnem e-okolju pa se v tem primeru skladajo s tistimi, namenjenimi učečim se (Verdonik, Majninger idr. 2020).

Slika 2: Vstop v učno e-okolje *Slovenščina na dlani* (beta verzija)

⁴ V tem delu smo sodelovali z Andrejo Kramberger, s. p.

Za učeče se so v osnovi predvidene naslednje možnosti rabe:

1. uporabniki in uporabnice si samostojno izbirajo teme za vajo in utrjevanje (izhajajo iz osnovnih vsebinskih sklopov: pravopis, slovnica, frazemi in pregovori ter besedila);
2. uporabniki in uporabnice se prepustijo e-okolju, ki glede na njihovo predznanje izbira vaje z ustrezno zahtevnostjo in jih skozi okolje vodi po individualni poti; to pomeni, da je e-okolje fleksibilno in se lahko prilagaja uporabnikom, uporabnicam ter raznolikosti njihovih potreb;
3. uporabniki in uporabnice sledijo učiteljevim navodilom in rešujejo dodeljene vaje in naloge.

Nešolskim uporabnikom in uporabnicam sta na voljo prva in druga možnost.

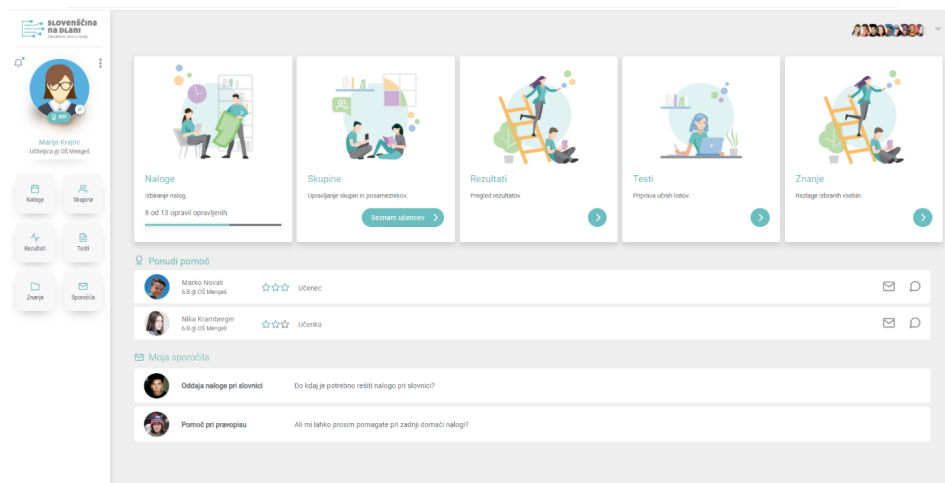
Ker sta v osnovi predvideva dva temeljna tipa uporabnikov in uporabnic, tj. učiteljice in učitelji slovenščine ter učenci in učenke oz. dijaki in dijakinje, sta bila zasnovana dva različna profila z nekoliko prilagojenimi funkcionalnostmi.

3.2 Profil za učiteljice in učitelje slovenščine

Učiteljice in učitelji imajo v svojem profilu na voljo naslednje sklope: 1) *Naloge*, 2) *Skupine*, 3) *Rezultati*, 4) *Testi* in 5) *Znanje*. V prvem sklopu lahko poljubno izbirajo teme in naloge s seznama (na voljo je trinivojsko kazalo in kratek opis nalog), določijo število primerov za posamezno nalogo, izbrane naloge dodelijo posameznikom, posameznicam ali skupinam, reševanje lahko tudi časovno omejijo in navedejo, ali je naloga obvezna, na koncu pa izbrane naloge objavijo. V drugem sklopu upravljajo sezname in aktivnosti svojih skupin ter njihovih udeležencev oz. udeleženk,⁵ v tretjem sklopu pa pregledujejo uspešnost skupin in posameznikov oz. posameznic (na voljo so različni statistični rezultati, prikaz napredka v primerjavi s povprečjem, prikaz uspešno opravljenih aktivnosti po posameznih vsebinskih sklopih). Četrty sklop ponuja uporabo obstoječih testov ali pripravo in shranjevanje lastnih testov oz. učnih listov. V okviru petega sklopa lahko brskajo po t. i. bazi znanja, ki obenem predstavlja svojevrsten jezikovni priročnik, vezan na vprašanja s področja pravopisa, slovnice, frazemov in pregovorov ter besedil. Na osnovno stran

⁵ Konec šolskega leta je mogoče skupine arhivirati in ustvariti nove (Verdonik, Majninger idr. 2020).

se lahko kadar koli vrnejo s klikom na logotip, ki se nahaja levo zgoraj. Omogočena je tudi komunikacija učiteljic in učiteljev z učečimi se, kar nakazujeta rubriki *Ponudi pomoč* in *Moja sporočila*. Prim. sliko 3.

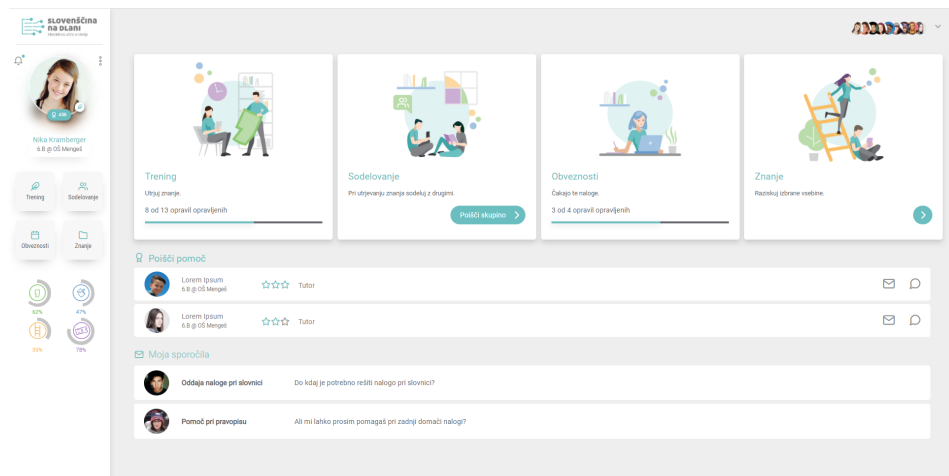
Slika 3: Uvodna stran učiteljevega profila v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani* (beta verzija)

3.2 Profil za učeče se

Profil osnovno- in srednješolcev ter osnovno- in srednješolk je nekoliko prilagojen. Na voljo imajo naslednje sklope: 1. *Trening* (v okviru sklopa lahko samostojno izbirajo in rešujejo vaje in naloge),⁶ 2) *Obveznosti* (izvajajo tiste aktivnosti, ki so jim jih dodelili učitelji oz. učiteljice, imajo pregled nad že opravljenimi nalogami in tistimi, ki so dodeljene na novo), 3) *Sodelovanje* (pridružijo se skupini, imajo pregled nad skupinami, v katere so vključeni, ter nad komunikacijo znotraj skupin), 4) *Znanje* (samostojno in neodvisno od reševanja vaj in nalog se seznanijo z razlagami pojmov, prosto brskajo po t. i. bazi znanja). Pri reševanju vaj in nalog imajo s klikom na ustrezno ikono možnost vpogleda v namige za reševanje ali pa pridobivanja pomoči v obliki razlag in ponazoritev. V e-okolju lahko tudi pošiljajo sporočila in se povezujejo z drugimi uporabniki, uporabnicami (*Moja sporočila*), po potrebi pa lahko poiščejo tudi pomoč učitelja, učiteljice ali tutorja, tutorke (*Poišči pomoč*). Vseskozi lahko preverjajo tudi svojo uspešnost reševanja, saj je na voljo prikaz statistike (v

⁶ Priprava vaj in nalog je predstavljena tudi v Verdonik, Majhenič idr. 2020.

različnih grafičnih možnosti). Tudi oni se lahko na osnovno stran vrnejo s klikom na logotip (levo zgoraj). Prim. sliko 4.

Slika 4: Uvodna stran učenčevega profila v učnem e-okolju *Slovenščina na dlani* (beta verzija)

E-okolje omogoča interaktivnost, tako med uporabniki in uporabnicami kot tudi s sistemom, in se lahko uporablja na računalnikih, tablicah ter pametnih telefonih.

4 Sklep

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* je nastalo s ciljem, razviti prosto dostopno, dinamično in fleksibilno interaktivno učno e-okolje z veliko vajami in nalogami iz izbranih vsebinskih sklopov ter dodanimi razlagami, ki se lahko priključijo kot pomoč pri izvajanju aktivnosti. Za motiviranje učecih se je poskrbljeno tudi z grafično prilagojenostjo primarnim uporabnikom in uporabnicam. Novo učno e-okolje za slovenščino, ki bo v celoti na voljo od konca septembra 2021, želi spodbuditi dvig jezikovne in digitalne pismenosti ter se odzvati na potrebo po prilagoditvi izobraževalnega sistema novim razmeram in značilnostim družbe. Verjamemo, da bo e-okolje nagovorilo vse, ki se želijo učiti na sodoben in inovativen način, da jim bo ponujalo dinamično in prijetno uporabniško izkušnjo ter da jih bo prav ta prepričala v redno uporabo oz. v to, da bodo večkrat »preklopili na slovenščino«. ⁷

⁷ *Preklopi na slovenščino* je slogan Slovenščine na dlani.

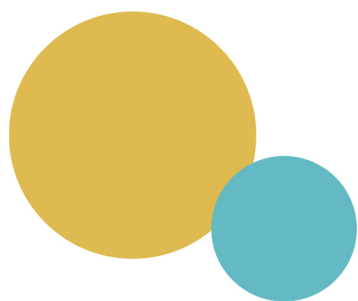
Literatura

- Sandi MAJNINGER, 2018: Priprava učnega e-okolja – programerski vidik. *Slovenščina na dlani 1*. Ur. Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 73–77.
- Slovenščina na dlani 1*. Ur. N. Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2018. Dostop 4. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/341>.
- Slovenščina na dlani 2*. Ur. N. Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2019. Dostop 4. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.
- Darinka VERDONIK, 2019: Idejna zasnova e-okolja Slovenščina na dlani. *Slovenščina na dlani 2*. Ur. N. Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 3–7. Dostop 4. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.
- Darinka VERDONIK, Simona MAJHENIČ, Špela ANTLOGA, Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Kaja DOBROVOLJC, Simona PULKO, Mira KRAJNC IVIČ, Natalija ULČNIK, 2020: Uporaba jezikovnotehnoloških virov in postopkov pri razvoju učnega e-okolja *Slovenščina na dlani. Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. Zbornik konference, 24.–25. september 2020, Ljubljana. Dostop 4. 11. 2020 na http://nl.ijs.si/jtdh20/pdf/JT-DH_2020_Proceedings.pdf.
- Darinka VERDONIK, Sandi MAJNINGER, Marko FERME, Špela ANTLOGA, Mira KRAJNC IVIČ, Natalija ULČNIK, 2020: 2.1.2 *Specifikacije zahtev za e-učno okolje. Vsebinsko poročilo projekta Slovenščina na dlani*. Maribor: Univerza v Mariboru.

UČNO E-OKOLJE V PRAKSI

Ko uporabljam Slovenščino na dlani ...

UČNO E-OKOLJE *SLOVENŠČINA NA DLANIV KONTEKSTU PROŽNIH OBLIK UČENJA IN POUČEVANJA*

SIMONA PULKO IN NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: simona.pulko@um.si, natalija.ulcnik@um.si

Povzetek Prispevek uvodoma opredeli pojem prožne oblike učenja in poučevanja, nato pa pregledno predstavi različne učne pristope, metode in oblike, ki jih e-okolje *Slovenščina na dlani* omogoča, npr. diferenciacijo in individualizacijo, formativno spremljanje, avtentične oblike dela, izkustveno učenje, upoštevanje različnih učnih stilov.

Ključne besede:

učenje,
poučevanje,
didaktika,
jezikovni
pouk,
slovenščina,
učno
e-okolje.

1 Uvod

V projektu *Slovenščina na dlani* (2017–2021) pripravljamo inovativno učno e-okolje, ki je v osnovi namenjeno bogatitvi jezikovnega pouka slovenščine, povečanju motivacije za učenje jezika ter pridobivanju dodatnih jezikovno-digitalnih kompetenc (prim. monografiji *Slovenščina na dlani 1* in *Slovenščina na dlani 2*). Eden izmed temeljnih ciljev projekta je tudi priprava smernic in strategij na področju prožnih oblik učenja in poučevanja. Učno e-okolje namreč spodbuja inovativne in prožne učne pristope ter razvoj novih metod poučevanja slovenščine.¹

2 Opredelitev pojma prožne oblike učenja in poučevanja

Glede na definicijo Evropske komisije² se pojem prožne oblike nanaša na učenje in poučevanje, ki je odzivno na potrebe učečega se, učeče se in vključuje njegove, njene močne strani. Učečemu se, učeči se ponuja izbiro načina učenja, okolja, v katerem se uči, in časa učenja, s čimer spodbuja motivacijo in vztrajnost, zlasti v posebnih okoliščinah, ko je na primer otežena fizična prisotnost na kraju siceršnjega izvajanja učnega procesa. Prožne oblike učenja in poučevanja tako omogočajo fleksibilno obliko dela.³

Prožne oblike učenja in poučevanja se nanašajo na sistem, v katerem lahko učeči se, učeče se del učenja opravijo tudi izven šolskega okolja. Te oblike omogočajo prilagajanje izvedbe učnih programov in pri tem upoštevajo zahteve učnega programa ter pričakovane učne izide, ki so opredeljeni z učnimi načrti in katalogi znanj. Pri pripravi e-okolja *Slovenščina na dlani* smo omenjena izhodišča upoštevali in ustrezno prilagodili tudi metode in oblike poučevanja ter učenja. Tako se v učni proces lahko vključujejo tudi druge oblike učenja, kot so raziskovalno in problemsko učenje, skupinsko in projektno delo v različnih učnih okoljih.

¹ Učiteljice in učitelje slovenščine, ki sodelujejo v projektu, smo na izobraževanju, izvedenem aprila 2020, seznanili z izdelanimi smernicami in strategijami, vezanimi na delo z našim učnim e-okoljem. V trenutni projektni fazi (tj. v šolskem letu 2020/21) sodelujoči vzgojno-izobraževalni zavodi sprejete strateške ukrepe uvajajo v učni proces pri predmetu slovenščina.

² Prim. https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_sl.

³ Prožne oblike učenja in poučevanja se vključujejo tudi v visokošolski izobraževalni proces (prim. Rutar, Andrejašič, Mikelić Goja 2017).

Naše učno e-okolje upošteva raznolikosti učečih se in vključuje različne vidike individualnosti, na primer različne stile spoznavanja, različne učne tipe, potrebe, motivacijo, predznanje, izkušnje. Za učenje, pri katerem je v središču učeči se oz. učeča se in razvijanje njegovih oz. njenih potencialov, je pomemben razvoj samoregulacije učenja. Ta se nanaša na načrtovanje učenja, proces učenja (izvedbo) in refleksijo. Zato smo pri snovanju učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* upoštevali različne učne stile; osredinjenost učnega procesa na učečo se, učečega se, saj je zasnova e-okolja takšna, da je občutljiva za individualne razlike med učenci in učenkami ter dijaki in dijakinjami, s tem pa olajša delo učitelju, učiteljici pri načrtovanju individualizacije in diferenciacije (tudi z možnostjo prilagoditve e-okolja učečim se s posebnimi potrebami in učečim se z učnimi težavami); elemente formativnega spremljanja kot prožne oblike učenja in poučevanja; avtentične oblike dela kot prožne oblike učenja in poučevanja ter izkustveno učenje kot prožno obliko učenja in poučevanja.

3 Učni stili

Spoznanja o učnih stilih so pomembna za učitelja, učiteljico in učečega se, učečo se, vendar to spoznanje še ni splošno uveljavljeno.⁴

V sodobni šoli je cilj podpreti ustvarjalnost, inovativnost in drugačnost vsakega posameznika, posameznice (Cassidy 2012, J. Coates 2007, Coffield idr. 2004). Način, kako to storiti, je, postaviti ga v središče učenja, kar pomeni personalizirati učenje.⁵ McCoombs (v M. Coates 2007: 68) je ugotovila, da učitelj, učiteljica z naslednjimi štirimi postopki najbolj spodbuja dosežke učečega se, učeče se:

- prilagajanje posameznikom in posameznicam (njihovim učnim stilom),
- spodbujanje višjih miselnih procesov,
- spoštovanje glasu učečega se, učeče se,
- ustvarjanje pozitivnih odnosov.

⁴ M. Coates (2007: 59) poroča, da leta 2003 več kot 90 % srednješolskih učiteljev in učiteljic v Veliki Britaniji še ni formalno slišalo za učne stile.

⁵ Več o tem M. Coates 2007.

Prilagajanje posameznikom, posameznicam je na prvem mestu, vendar od učiteljice, učitelja ni mogoče pričakovati, da bi vsakemu učencu, učenki omogočil okolje in podporo pri učenju, ki bi vsakemu posebej najbolj ustrezalo. Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* tovrstno individualizacijo učitelju, učiteljici bistveno olajša; omogoča izkustveno učenje in poučevanje, poleg individualne oblike dela pa omogoča tudi delo v dvojicah in skupinsko delo. Učenca, učenko postavlja v središče učenja in spodbuja učenje na vseh ravneh in v vsakem trenutku. Tako učeči se, učeče se lahko soorganizirajo in sooblikujejo pouk, učenje tako, da jim ta/to kar najbolj ustreza. Stopnja odgovornosti učencev, učenk za učenje je povezana z njihovo starostjo.

Naše e-okolje učitelju, učiteljici omogoča razvijanje prožnosti in širitve lastnih načinov delovanja (nabor metod, postopkov in pristopov). Cilj nabora je, da se učitelj, učiteljica približa potrebam učencev, učenk (njihovim stilom), ne da sledi svojim potrebam (Marentič Požarnik 2012: 161). Koristno je uporabljati multisenzorni prijem. Učitelj, učiteljica ne sme pretiravati s poučevanjem za en učni stil (VAKOG),⁶ četudi je pri učencih, učenkah prevladujoč: možgani učencev, učenk delujejo celovito; vsekakor pa se pri posameznih sklopih in nalogah omogoča tudi upoštevanje tega kriterija, a ne zgolj tega, saj mora učenec, učenka imeti priložnost spoznavati tudi svoje šibke plati in jih razvijati (Marentič Požarnik 2012: 161).

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* upošteva učne potrebe učečega se, učeče se tudi z diferenciacijo učnih vsebin in z dostopnostjo svetovalne podpore (namigi, razlage, baza znanj a, učitelj, učiteljica). Pri tem so upoštevanji učni cilji, predpisani v učnih načrtih in katalogih znanj.

2.2 Osredinjenje učnega procesa na učečega se, učečo se

E-okolje *Slovenščina na dlani* omogoča in zagotavlja osredotočenost učnega procesa na učenca, učenko za večjo diferenciranost in individualiziranost prav s pomočjo prožnih oblik učenja in poučevanja.

⁶ VAKOG – *visual/vidni, auditory/slušni, kinaesthetic/kinestetični, olfactory/vohalni, gustatory/okuševalni tip/stil*. V naših možganih imamo tri komunikacijske centre: vidni ali vizualni, avditivni ali slušni in kinestetični ali čustveno-gibalni center. Ti možganski centri in njihove povezave predstavljajo jezik medsebojne komunikacije. Preko teh kanalov prihajajo informacije do nas iz okolja, preko njih oddajamo sporočila. Ljudje imamo te kanale različno močno razvite. Raziskave so pokazale, da je 35 % ljudi vizualnih, 25 % avditivnih in 40 % kinestetičnih tipov. Običajno se pri vseh ljudeh pojavlja kombinacija vseh treh tipov, vendar eden bolj izstopa.

2.2.1 Diferenciacija in individualizacija učenja in poučevanja

Slovenščina na dlani omogoča in spodbuja diferenciacijo in individualizacijo učenja ter poučevanja, in sicer na naslednje načine:

- z uporabo sodobnih, inovativnih, fleksibilnih metod in načinov poučevanja, učenja in ocenjevanja (npr. delo v manjših skupinah; e-učenje, problemsko učenje, učenje na daljavo, samostojno delo),
- z različnimi nalogami na vseh področjih uvaja in razvija sodobne, inovativne, fleksibilne učne metode (s podporo IKT), ki učečim se omogočajo čim bolj samostojno, samoregulirano in prilagojeno učenje,
- z večjo izbirnostjo vsebin, vaj, nalog,
- z uporabo predhodno pridobljenega znanja (predznanja) in izkušenj v procesu učenja,
- z diferenciacijo vsebin in učnih ciljev glede na učne potrebe učečih se glede na različne stopnje izobraževanja,
- s povezanostjo aplikativnega in temeljnega znanja v problemskih in raziskovalnih oblikah učenja,
- z mentorskim in tutorskim, medvrstniškim delom (zagotavljanje pomoči ter svetovanje učencem, učenkam),
- s prilagojenostjo e-okolja učencem, učenkam s posebnimi potrebami in učencem, učenkam z učnimi težavami (v fazi zasnove so bila podana didaktična priporočila za e-okolje, s posebnim ozirom za uporabnike z učnimi težavami; dokument z navodili in priporočili je bil pripravljen tudi za grafičnega oblikovalca e-okolja).

2.2.2 Zagotavljanje enakih možnosti

Učno e-okolje je zasnovano tako, da zagotavlja enake možnosti za vse učeče se prav z uporabo prožnih načinov učenja in poučevanja ter omogoča dostopnost do nalog, gradiv tudi učečim se iz socialno šibkejšega okolja in otrokom s posebnimi potrebami; veliko prednost pa lahko predstavlja tudi pri vključevanju in omogočanju učne uspešnosti učečim se iz oddaljenih okolij, dolgotrajno bolnim otrokom in učečim se s statusom (športnik, športnica) v učni proces (možnost, da se v učni proces vključi na daljavo).

2.3 Formativno spremljanje kot prožna oblika učenja in poučevanja

Formativno spremljanje je učinkovito orodje, ki vodi k boljši kakovosti učenja in poučevanja, saj:

- učence spodbuja k prevzemanju odgovornosti za svoje učenje in jih uči načrtovati svoje učenje na osnovi že doseženih ciljev,
- postavlja učenje in učenca v središče učnega procesa,
- spodbuja zavzetost in motivacijo za učenje,
- je zelo občutljivo za individualne razlike med učenci, učenkami, vključno z njihovim predhodnim znanjem,
- razvija vrednotenje, usklajeno s cilji in standardi, z močnim poudarkom na formativni povratni informaciji, izboljšuje učne dosežke (Holcar Brunauer idr. 2019a).

Pet ključnih elementov formativnega spremljanja:

1. nameni učenja in kriteriji uspešnosti,
2. dokazi,
3. povratna informacija,
4. vprašanja v podporo učenju,
5. samovrednotenje in vrstniško vrednotenje (Holcar Brunauer idr. 2019a).

Formativno spremljanje temelji na večji vključenosti učečih se v načrtovanje učenja, kar pomeni tudi večjo odgovornost za rezultate. Učenci in učenke z učiteljevo, učiteljičino pomočjo načrtujejo svoj osebni cilj, nato pa s pomočjo povratnih informacij ta cilj tudi dosežejo. Ob tem uresničujemo tako načelo individualizacije za vsakega posameznika, posameznico, pristop pa omogoča tudi uresničevanje diferenciacije, upoštevajoč zmožnosti in sposobnosti učencev in učenk. Formativno spremljanje namreč učencem in učenkam omogoča, da dosežejo zastavljene cilje in napredujejo v skladu s svojimi sposobnostmi, pri tem pa ves čas ugotavljamo:

- kje v procesu učenja se posameznica, posameznik nahaja,
- kam gre,
- kaj bo storil, ko bo do tja prišel.

Tak pristop je zelo primeren, saj:

- izhaja iz učenčevega, učenkega predznanja,
- z njim razvijamo učenčeva, učenkina močna področja,
- spodbujamo šibka področja,
- učenci in učenke sooblikujejo učni proces,
- omogoča večjo motivacijo in samostojnost,
- omogoča večjo aktivnost učencev in učenk.

Naše učno e-okolje to omogoča; to so na prvih izobraževanjih poudarili tudi učitelji in učiteljice, ki formativno spremljanje že izvajajo. Učenje je lahko zasnovano tudi socialno in sodelovalno. Učeči se, učeča se znanje lahko izkazuje na različne načine, ob tem pa je zasnova našega e-okolja takšna, da je občutljiva za individualne razlike med učenci in učenkami, s tem pa olajša delo učitelju, učiteljici pri načrtovanju individualiziranega in diferenciranega pristopa (Holcar Brunauer idr. 2019a).

2.3.1 Nameni učenja in kriteriji uspešnosti

Vsako načrtovanje se začne z opredelitvijo ciljev. Učni cilji, predstavljeni v učnem načrtu, so pri dobro zasnovanih namenih učenja preoblikovani tako, da jih učenec, učenka razume – takrat govorimo o namenih učenja. Ti učencem in učenkam pomagajo:

- razumeti, kaj se bodo učili,
- osredotočiti se na nalogo,
- prepoznati, katera znanja, spretnosti in stališča bodo usvojili/razvili,
- prevzeti odgovornost nad učenjem in razviti odgovoren odnos do učenja. (Holcar Brunauer idr. 2019b: 3)

S tem dosegamo dvoje: 1) cilji so učencem, učenkam razumljivi; 2) uzaveščamo, da je pomembna tudi pot do cilja, ne zgolj cilj (kažipot).

Pri namenih in kriterijih je pomembno, da so jasni, razumljivi, konkretni, realni. Pomen obojih je v tem, da so učenke in učenci:

- bolje in dlje časa osredotočeni na delo,
- bolj motivirani in aktivni pri učenju,
- bolj učinkoviti pri prevzemanju odgovornosti za svoje učenje. (Holcar Brunauer idr. 2019b: 6)

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* je zasnovano tako, da omogoča sooblikovanje kriterijev (kaj se bomo učili, zakaj/čemu se bomo učili, kako bomo vedeli, da nam je uspelo). S sooblikovanjem kriterijev učence, učenke spodbujamo k razvijanju samousmerjanja (razvijanje spretnosti komuniciranja – dajejo in prejemajo povratne informacije, postajajo bolj samozavestni, razvijajo pozitiven odnos do učenja).

Pri tem sta pomembna tudi samovrednotenje in samorefleksija.

Pri sooblikovanju kriterijev uspešnosti je pomembno, da učeči se, učeča se vidi tudi različne primere, npr. besedil, kar naše učno e-okolje omogoča; tako npr. učečemu se, učeči se pokažemo ob različnih tipih nalog, reševanju problemov dobre primere, pomanjkljive primere ter dobre in slabe primere.

2.3.2 Dokazi

Dokazi so viri, zbirke podatkov in ugotovitev, ki se nanašajo na procese učenja in dosežke učencev in učenk. Zbiranje teh učitelju, učiteljici omogoča vpogled v razumevanje in učenje učencev in učenk. Na osnovi tega so mogoče prilagoditve, izbira raznolikih dejavnosti, individualizacija in diferenciacija.

V našem učnem e-okolju so pomembni dokazi vse oblike izdelkov učencev in učenk (rešitve nalog, pisni izdelki ...), ki tudi sicer v formativnem spremljanju veljajo za najpomembnejše dokaze, in dokazi, ki izhajajo iz opazovanj, kar omogoča *portfolio* vsakega posameznega učenca, učenke, ki samodejno nastaja kot arhiv rezultatov za učitelja, učiteljico.

Pri dokazih je izrednega pomena sprotno spremljanje in hitra povratna informacija, zasnova učnega e-okolja pa vse to zagotavlja v sklopu pravopisa in slovnice, v določeni meri tudi v sklopu frazeologije in besedil.

Dokazi kot taki tako učečemu se, učeči se na eni strani kakor učitelju, učiteljici na drugi strani omogočajo ugotavljanje skladnosti ali razkoraka med obstoječim in želenim učnim dosežkom in obema dajejo neposredno takojšnjo sprotno povratno informacijo.

Zbrani dokazi so pomembne smernice za učitelja, učiteljico glede prilagajanja, usmerjanja učečega se, učeče se za nadaljnje delo, sicer pa je samo učno e-okolje zasnovano tako, da šele izkazano znanje na določeni taksonomski stopnji omogoča prehod na višjo taksonomsko stopnjo; kar poudarja tudi Zora Rutar Ilc (2012: 4), ko piše, da o kakovostnem učenju in znanju lahko govorimo, ko gre za učenje z razumevanjem, za uporabo v novih situacijah, za usvojeno zmožnost prenosa znanja in mreženje znanja, kar je v našem učnem e-okolju posebej poudarjeno.

Učinkovite učne dejavnosti so zasnovane tako, da:

- so smiselne,
- učencem pomenijo izziv,
- vključujejo sodelovalno učenje,
- učenec, učenka postopoma prevzema večjo odgovornost za učenje in namene,
- spodbujajo učenca, učenko k spremljanju lastnega napredka. (Holcar Brunauer idr. 2019c: 3)

Pri tem so zlasti pomembni piktogrami, emotikoni, ki učečim se z nebesedno komunikacijo sporočajo, kako oz. če napreduje v prizadevanjih, da bi dosegel cilj (stopnjo njegovega napredka – semafor), kar vsekakor upošteva tudi naše učno e-okolje.

Zbiranje dokazov o razumevanju: večino teh naše učno e-okolje omogoča, med njimi lahko učitelj, učiteljica spremlja, ali učenec, učenka zmore: a) razložiti, b) zna utemeljiti, c) zna dokazati, č) zna smiselno pojasniti, d) zna navesti ali prepoznati nove primere za pojme, pravila, zakonitosti, e) zna predstaviti, f) zmore učinkovito

prenesti in uporabiti svoje zanje v novih situacijah (tudi kompleksnih). (Holcar Brunauer idr. 2019c: 13)

2.3.3 Povratna informacija

Wiggins (2012, povz. po Holcar Brunauer idr. 2019č: 3) piše, da je povratna informacija informacija o tem, kako napredujemo v prizadevanjih, da bi dosegli cilj, in sicer pred učenjem, med učenjem in po učenju.

Povratna informacija med učenjem ima formativno vlogo, saj jo učenec, učenka upošteva med nadaljnjim učenjem.

O kakovostnem pouku (učenju in poučevanju) govorimo, kadar je v njem prisotna večsmerna povratna informacija, in sicer od učitelja, učiteljice k učencu, učenki (pomoč pri namenih učenja), od učenca, učenke k učencu, učenki, od učenca, učenke k učitelju, učiteljici (v slednji učenec, učenka, učitelju, učiteljici izrazi svoje potrebe in na podlagi teh sledi načrtovanje poučevanja in učenja, kar naše učno e-okolje omogoča).

Kakovostna povratna informacija:

- je pravočasna in primerno pogosta (nižje taksonomske stopnje – povratne informacije sledijo takoj; višje taksonomske stopnje – takrat, ko učenec, učenka preneha razmišljati, ker ne ve, kako naprej);
- je razumljiva, jasna in povezana z nameni učenja ter kriteriji uspešnosti;
- je konkretna, specifična in uporabna;
- vsebuje predlog, kako izboljšati dosežek oz. izdelek:
 - a) opomnik (za zelo sposobne učence, učenke);
 - b) usmerjanje (za učence, učenke, ki potrebujejo več podpore, npr. v obliki vprašanj); c) primer ali namig (zelo primerno za vse učence, učenke, posebej za tiste z učnimi težavami).

Tudi pri dajanju kakovostne povratne informacije naše učno e-okolje *Slovenščina na dlani* sledi vsem priporočilom, saj:

1. kakovostne povratne informacije izboljšajo učenje;

2. so povratne informacije nujna sestavina samoregulacijskega učenja;
3. na učne dosežke učencev najmočneje vplivajo povratne informacije, ki prihajajo od učencev k učitelju; sporočajo mu, kaj učenci vedo, kako razumejo, kje delajo napake, česa ne razumejo in kdaj niso zavzeti; takrat sta poučevanje in učenje usklajena in imata moč.; takšne povratne informacije naredijo učenje vidno, zato je učinek na učne dosežke največji. (Holcar Brunauer idr. 2019c: 10)

2.3.4 Vprašanja v podporo učenju

Kakovostno znanje pomeni poglobljeno razumevanje idej in procesov, tj. zmožnost uporabe pojmov za prepoznavo, oblikovanje ali preverjanje sklepov in razlag. Temeljna vprašanja presegajo razumevanje dejstev in pojavov; tako naj bi učenci in učenke prišli do temeljnega razumevanja (uresničevanje splošnih ciljev).

Značilnosti dobrih vprašanj:

1. Premišljeno in načrtno spodbujajo učenčevu, učenkinu razmišljanje in njegov, njen učni proces (vprašanja so oporniki in spodbujevalci učnega procesa). Pomen odprtih vprašanj: spodbujajo mišljenje, raziskovanje, iskanje različnih možnih odgovorov, kar je v našem učnem e-okolju prisotno na vseh področjih, zlasti pa še pri besediloslavlju. Pri tem so upoštevane različne taksonomske ravni (od poznavanja, do razumevanja, uporabe, analize, sinteze in vrednotenja). Učno e-okolje je zasnovano tako, da učečemu se, učeči se omogoča dovolj časa za razmislek, hkrati pa tudi spodbuja sodelovalno učenje, zlasti v primerih, kjer učeči se, učeča se naleti na težavo, oviro (možnosti medsebojnega posveta).

2. Z dobrimi vprašanji premišljeno in načrtno ugotavljamo kakovost znanja (z dobro zastavljenim vprašanjem ugotovimo, na kateri taksonomski stopnji je usvojeno znanje: učenec, učenka npr. obnovi, pojasni, uporabi, aktualizira, poveže, vrednoti).

3. Nekatere značilnosti dobrih vprašanj (Holcar Brunauer idr. 2019d: 6), ki jih upoštevamo tudi učnem e-okolju:

- načrtovana in povezana so z nameni učenja,
- učenec, učenka ima dovolj časa za odgovor,

- iskanje odgovora tudi v sodelovanju s sošolci, sošolkami, z drugimi (vrstniško spremljanje),
- premišljeno stopnjevanje težavnosti,
- spodbujanje k pojasnjevanju in utemeljevanju odgovorov,
- obravnava pravih in nepravih odgovorov.

Raziskave kažejo (Holcar Brunauer idr. 2019d: 9), da je prevladujoča oblika dela v šolski praksi frontalna učna oblika in da 80–90 % ur poteka v obliki učiteljeve razlage, kljub temu da je dokazno, da je veliko bolj učinkovito in trajnejše tisto znanje, ki ga učenec, učenka usvoji z lastno aktivnostjo, dejavnostjo. Načrtovana in premišljena raba našega učnega e-okolja lahko bistveno zmanjša odstotek frontalnega dela.

2.3.5 Samovrednotenje in vrstniško vrednotenje

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* spodbuja in razvija tudi samovrednotenje in vrstniško vrednotenje.

Samovrednotenje je zmožnost realne presoje lastne uspešnosti. To sestoji iz dveh korakov (Holcar Brunauer idr. 2019e: 3):

1. učenci, učenke pregledajo dokaze o doseganju namenov učenja, jih analizirajo in primerjajo s kriteriji uspešnosti;
2. samostojno sprejemajo odločitve:
 - o tem, v kolikšni meri so dosegli namene učenja,
 - o kakovosti svojega načina učenja,
 - o nadaljnjih korakih, ki so potrebni za doseganje ciljev,
 - o spremembah v načinu učenja, ki jih bodo naredili.

Če to izpeljejo sošolci in sošolke ter učečemu se, učeči se dajo povratno informacijo, govorimo o vrstniškem vrednotenju.

Zelo pomembno je razvijanje kritičnega mišljenja, argumentiranja, zavedanje pomena svojih dejanj, učeči se, učeče se se učijo sporočanja povratne informacije, s tem pa posledično razvijamo samozavest – prenos na druga področja življenja. Zmožnost realne presoje življenjskih izzivov in svoje vloge v njih, samostojno odločanje o sebi in prevzemanje odgovornosti za svoje odločitve so temeljne

značilnosti zrele osebnosti. Pri vrstniškem vrednotenju učence in učenke učimo opazovati meje lastne subjektivnosti in spoštovati različnost (Holcar Brunauer idr. 2019e: 3).

Samovrednotenje naj poleg vrednotenja dosežkov vključuje tudi vrednotenje kakovosti učenja (pot do kakovostnih dosežkov je kakovostno učenje).

Vrstniško vrednotenje naj izhaja iz sodelovalnega učenja in drugih oblik skupinskega dela (torej posredne učne oblike), pri čemer so pomembne informativne in vzpodbudne povratne informacije. S tem razvijamo zmožnost učenja iz izkušenj (tudi iz napak).

Pri samovrednotenju lahko kot učinkovito strategijo uporabimo strategijo VŽN⁷ kot orodje za samoevalvacijo.

Tabela 1: Samovrednotenje

Dobro obvladam ...	Deloma obvladam ...	Naučiti se moram še ...
--------------------	---------------------	-------------------------

2.4 Avtentične oblike dela kot prožne oblike učenja in poučevanja

Učno e-okolje *Slovensčina na dlani* vsebuje veliko avtentičnih nalog in oblik dela. Avtentične oblike preverjanja in ocenjevanja od učencev, učenk zahtevajo uporabo znanja in spretnosti za reševanje resničnih problemov (upoštevajoč razvojno stopnjo učečega se, učeče se). Osnovne značilnosti teh nalog:

- so realistične;
- zahtevajo razmislek, spodbujajo inovativnost;
- zahtevajo kritično razmišljanje učencev, učenk o lastnem delu (odkrivanje močnih in šibkih področij);
- avtentični izzivi so podobni dejanskim problemskim situacijam, zato so smiselni in vredni truda.

Vodilo pri snovanju avtentičnih nalog je vprašanje: *Kako bi določen problem izgledal v realnem življenju?*

⁷ Strategija VŽN izhaja iz treh ključnih vprašanj: *Kaj vemo? Kaj želimo izvedeti? Kaj smo se naučili?*

2.5 Izkustveno učenje kot prožna oblika učenja in poučevanja

Izkustveno učenje je proces, pri katerem se znanje ustvarja preko transformacij izkušenj (Kolb 1984: 38). Govorimo o štiristopenjskem modelu, ki zajema:

1. konkretno izkušnjo,
2. razmišljujoče opazovanje in refleksijo,
3. oblikovanje abstraktnih konceptov in posplošitev,
4. preskušanje teh konceptov v določenih razmerah.

Metode izkušnjskega učenja dejavno in neposredno vključijo udeležence, udeleženke v učni proces, kar spodbuja motivacijo, dviga zavzetost, poveča empatijo ... Učeči se, učeča se spreminja ustaljena stališča, povezovanje prej ločenih vidikov.

Izkustveno učenje omogoča učencu, učenki, dijaku, dijakinji izgradnjo poglobljenega razumevanja učne snovi in izražanje ustvarjalnosti ter ga, jo spodbuja k razvoju raznovrstnih veščin, osnovnih miselnih veščin, kot so primerjanje, razvrščanje, posploševanje, opredeljevanje, sklepanje, analiziranje, raziskovanje, veščin kritičnega mišljenja – analiza argumentov, preverjanje hipotez, pravilna raba jezika, komunikacijskih veščin – poslušanje, vzpostavljanje dvogovora, izražanje stališč, mnenj. Z izkušnjskim učenjem lahko uresničujemo širok spekter vzgojno-izobraževalnih ciljev tako na področju kognitivnega kot čustvenega razvoja posameznika, posameznice. Učenci, učenke, dijaki, dijakinje s pomočjo učiteljevih, učiteljičinih navodil, smernic samostojno, domiselno in ustvarjalno, z miselnimi postopki predstavljajo dano situacijo, ustvarjajo razpravo, rešujejo nastale težave in usvajajo snov. Poleg miselnih in intelektualnih procesov se prepletata tudi čustvena in domišljajska aktivnost (Marentič Požarnik 1992, Marentič Požarnik 1992a, Marentič Požarnik 2012).

3 Sklep

Učno e-okolje *Slovenščina na dlani* omogoča prožne oblike učenja in poučevanja ter vključuje učne metode in pedagoške prakse, pri katerih je v ospredju:

- vključevanje novih tehnologij z možnostjo nenehnega dostopa do učnih virov,

- individualizacija oz. prilagajanje možnostim in potrebam uporabnikov, uporabnic ob upoštevanju njihovih specifik,
- spontano učenje,
- problemski pristop,
- kritično in ustvarjalno razmišljanje,
- analitično-sintetično razmišljanje,
- reševanje problemov.

Vključeni so modeli skupnega in družbenega učenja, omogočena je uporaba in ustvarjanje povezane učne skupnosti (mreženje). Vse dejavnosti so sistematično zastavljene ter horizontalno in vertikalno povezane. Učno e-okolje omogoča učenje kogar koli, kjer koli in kadar koli, s čimer pripomore k zvišanju jezikovne zmožnosti in povečanju usposobljenosti učečih se za uporabo digitalnih virov in orodij, posledično pa k dvigu njihovih splošnih zmožnosti. Učečim se so v e-okolju na voljo številne vaje in naloge za področje pravopisa, slovnice, frazeologije in besedil. S pomočjo postopkov avtomatskega zajemanja iz obsežnih zbirk se vsakemu uporabniku, uporabnici prikazujejo drugačni primeri, na podlagi katerih vadi določeno učno snov. Po potrebi dobi tudi namige za reševanje, v primeru večjih težav pa krajše oz. daljše razlage (slednje so z ustreznimi ponazoritvami dostopne tudi v samostojnem zavihku Znanje).

Vaje za slovnico in pravopis izhajajo iz cilja, da omogočajo urjenje tistih znanj iz slovnice in pravopisa, ki se pri učencih kažejo kot šibke točke pri pisanju besedil v slovenskem jeziku in zaradi katerih učenci pri pisanju delajo pravopisne ter slovnične napake. S tem sledimo viziji, da bo izdelano e-okolje podpiralo praktične veščine pisanja v slovenskem jeziku. Kot tako bo e-okolje dopolnjujoč pripomoček k obstoječim didaktičnim priročnikom za slovenski jezik. Naslednji cilj je, da so te vaje izbrane tako, da lahko uporabniki tudi brez poseganja in vodenja učitelja sami uporabljajo e-okolje. S tem omogočimo čim bolj samostojno uporabo e-okolja, po drugi strani pa tudi razbremenimo učiteljice in učitelje. Iz tega cilja sledi, da e-okolje vključuje: 1) visoko stopnjo avtomatizacije in individualizacije vaj (tj. računalnik zna uporabnike voditi skozi sistem vaj in nalog tako, da hitro preidejo tiste vaje in naloge, pri katerih nimajo težav, ter več časa posvetijo svojim šibkim točkam); 2) avtomatsko povratno informacijo o uspešnosti opravljenih vaj in nalog (uporabnikom ni treba čakati na povratne informacije o uspešnosti, ampak jih dobijo sproti, učiteljice in učitelji pa lahko enostavno in hitro sledijo delu in napredku učečih se).

V sklopu frazeologije pripravljamo naloge, vezane na podobo, pomen in rabo frazemov ter pregovorov, dodajamo tudi naloge, usmerjene v raziskovanje in ustvarjanje, pri besedilih pa naloge, ki izhajajo iz zbranih primerov avtentičnih pisnih in govornih besedil ter so v osnovi vezane na razumevanje in kritično sprejemanje besedil ter usvajanje znanja na področju posameznih besedilnih skupin. Obema sklopoma je skupno, da so naloge v določeni meri avtomatizirane in omogočajo takojšnjo povratno informacijo o uspešnosti reševanja (podobno kot pri pravopisu in slovnici), v določeni meri pa ustvarjalne (odprti tip nalog), kar pomeni, da ne moremo vnaprej predvideti vseh možnih rešitev. V primerih, ko ni enoznačnih odgovorov, so na voljo možni pravilni odgovori, na podlagi katerih lahko učeči se sprva samoovrednoti svoj odgovor, kasneje pa dobi še povratno informacijo vrstnika, vrstnice (medvrstniško vrednotenje) ter učitelja, učiteljice. Tudi v teh sklopih so pomemben del strokovne podpore in pomoči pri reševanju ter napredovanju namigi in jasne, pregledne ter dobro ponazorjene razlage.

Z e-okoljem *Slovenščina na dlani* ima vsak svojo lastno izkušnjo, saj se e-okolje prilagaja posameznikovemu predznanju in iz njega izhaja. Napredovanje je prav tako vezano na posameznega uporabnika, uporabnico, omogočen pa je tudi statističen pregled nad rezultati, dosežki, napredkom. Vse vaje in naloge v e-okolju temeljijo na avtentičnih zgledih, zajetih iz korpusov oz. zbirk, ki smo jih pripravili v okviru projekta (MAKS, BERTA in FRIDA), ter težijo k problemski zasnovi v realnih okoliščinah, torej v vsakdanjem življenju. S tem skušamo osmisлити učenje, obenem pa zagotoviti čim boljše uporabniško izkušnjo in tako učeče se dodatno motivirati za učenje s pomočjo našega učnega e-okolja.

Literatura

- Shaun CASSIDY, 2012: Measurement and Assessment of Intellectual Styles. *Handbook of Intellectual Styles: Preferences in Cognition, Learning, and Thinking*. New York: Springer Publishing Company. 67–88.
- Julie COATES, 2007: *Generational Learning Styles*. River Falls (ZDA): LERN Book.
- Max COATES, 2007: Learning Styles. *Personalizing Learning*. Ur. J. West-Burnham in M. Coates. Network Education Press. 59–70.
- Frank COFFIELD, David MOSELEY, Ella HALL, Kathryn ECCLESTONE, 2004: *Should We Be Using Learning Styles? What Research Has To Say To Practice*. Learning and Skills Research Centre.
- Evropska komisija. *Izobraževanje in usposabljanje*. Dostop 4. 11. 2020 na https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_sl
- Ada HOLCAR BRUNAUER, Cvetka BIZJAK, Janja COTIČ PAJNTAR, Marjeta BORSTNER, Vineta ERŽEN, Mihaela KERIN, Natalija KOMLJANC, Saša KREGAR, Urška MARGAN,

- Leonida NOVAK, Zora RUTAR ILC, Sonja ZAJC, Nives ZORE, 2019a: *Formativno spremljanje. Zakaj formativno spremljati*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2019b: *Formativno spremljanje. Nameni učenja in kriteriji uspešnosti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2019c: *Formativno spremljanje. Dokaži*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2019č: *Formativno spremljanje. Povratna informacija*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2019d: *Formativno spremljanje. Vprašanja v podporo učenju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- , 2019e: *Formativno spremljanje. Samovrednotenje, vrstniško vrednotenje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- David A. KOLB, 1984: *Experiential Learning*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Barica MARENTIČ POŽARNIK, 1992: Izkustveno učenje – modna muha, skupek tehnik ali alternativni model pomembnega učenja? *Sodobna pedagogika* 43/1–2, 1–16.
- , 1992a: Sistemska povezanost med sestavinami načrtovanja, izvajanja in vrednotenja izkustvenega učenja. *Sodobna pedagogika* 43/3–4, 101–118.
- , 2012: *Psihologija učenja in pouka*. 1. izd., 5. natis. Ljubljana: DZS.
- Sonja RUTAR, Alenka ANDREJAŠIČ, Tatjana MIKELIČ GOJA 2017: *Vključevanje prožnih oblik učenja in poučevanja v izobraževalni proces na Univerzi na Primorskem v obdobju 2017–2020*. Dostop 4. 11. 2020 na <https://www.upr.si/sl/resources/files/univerza/temeljni-dokumenti/p01strategija-prozne-oblike12.7.2017.pdf>.
- Zora RUTAR ILC, 2012: Poučevanje za razumevanje (p)ostaja izziv za izobraževalce. *Vzgoja in izobraževanje* 43/5, 2–14.
- Sloveščina na dlani 1*. Ur. N. Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2018. Dostop 4. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/341>.
- Sloveščina na dlani 2*. Ur. N. Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2019. Dostop 4. 11. 2020 na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/447>.

STRATEGIJE ZA IZVAJANJE PROŽNIH OBLIK UČENJA IN POUČEVANJA S POMOČJO UČNEGA E-OKOLJA *SLOVENŠČINA NA DLANI*

SIMONA PULKO IN NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: simona.pulko@um.si, natalija.ulcnik@um.si

Povzetek Prispevek navaja strategije prožnih oblik učenja in poučevanja, ki so bile načrtane v okviru projekta *Slovenščina na dlani* in usklajene s sodelujočimi vzgojno-izobraževalnimi zavodi. Izpostavlja tudi konkretne možnosti vključevanja prožnih oblik učenja v jezikovni pouk slovenščine in poudarja specifične inovativnega učnega e-okolja, ki ga v projektu pripravljamo.

Ključne besede:

strateški dokument, projekt, slovenščina, jezikovni pouk, didaktika.

1 Uvod

V projektu smo na podlagi specifik učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* začrtali smernice in zasnovali strategije za izvajanje prožnih oblik učenja in poučevanja. V strateškem dokumentu smo v sodelovanju z učiteljicami in učitelji slovenščine z vzgojno-izobraževalnih zavodov (v nadaljevanju VIZ), vključenih v projekt,¹ dokončno opredelili strategije prožnih oblik učenja, ki jih bodo učiteljice in učitelji v šolskem letu 2020/21 uvajali v učni proces pri predmetu slovenščina. Določili smo načine vključevanja prožnih oblik učenja v pouk in izpostavili specifikke ter prednosti učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*. Osnova za izvajanje strategij je bil sprejem strateškega dokumenta na posameznih VIZ, in sicer z letnim delovnim načrtom za šolsko leto 2020/21.² Uspešna izvedba strategij prožnih oblik učenja na posameznih VIZ se upošteva kot rezultat projekta.

2 Strategije prožnih oblik učenja

Strategije prožnih oblik učenja pri pouku slovenščine so usklajene z učnimi načrti (prim. Poznanovič Jezeršek idr. 2008, Poznanovič Jezeršek idr. 2018) in zajemajo:

- doseganje ciljev pri predmetu slovenščina z rabo učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*;
- spodbujanje učenja z vključevanjem informacijskih tehnologij pri posameznih učnih aktivnostih in delo z informacijskimi tehnologijami pri posameznih učnih aktivnostih (doseganje ciljev pri predmetu slovenščina z rabo računalnikov, tablic in pametnih telefonov; pri slednjih naj bo ta raba občasna in smiselna, osmišljena, zlasti pri delu v dvojicah ali v manjših skupinah), s tem pa razvijanje digitalne zmožnosti ter hitrejše in kakovostnejše doseganje učnih ciljev;
- ozaveščanje o odgovornem poseganju v splet, iskanje informacij o jezikovnih vprašanjih na spletu, prepoznavanje kakovostnih spletnih strani z informacijami o jezikovnih vprašanjih;

¹ Sodelujoči VIZ so navedeni na projektni spletni strani: <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/o-projektu/>.

² Za sprejem dokumenta je veljala objava na spletni strani vzgojno-izobraževalnega zavoda ali izjava o sprejetju strategije z datumom sprejema in podpisom odgovorne osebe vzgojno-izobraževalnega zavoda, dostavljena izvajalcu projekta.

- reševanje jezikovnih zadreg z rabo ustreznih jezikovnih priročnikov v e-obliki (pravopisni, slovnični, slovarski priročniki v e-obliki);
- spodbujanje samovrednotenja in vrstniškega vrednotenja (kritičen razmislek o ustreznosti odgovorov, sposobnost primerjanja odgovorov ...);
- spodbujanje sodelovalnega učenja (razvijanje empatije ...);
- izvajanje formativnega spremljanja v okviru učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* (takojsnja povratna informacija, samodejna obdelava podatkov, statistika rezultatov, dosežkov ...).

Strategije v širšem smislu pripomorejo k razvijanju digitalnih zmožnosti in k hitrejšemu ter h kakovostnejšemu doseganju učnih ciljev.

3 Načini vključevanja prožnih oblik učenja v jezikovni pouk slovenščine

Načini vključevanja prožnih oblik učenja v pouk slovenščine so vezani na vključevanje smernic za delo z učnim e-okoljem *Slovenščina na dlani* v učni proces. Nanašajo se na:

- vključevanje informacijske tehnologije, delo z računalniki, s tablicami ali pametnimi telefoni (hitro in učinkovito posredovanje podatkov),
- spodbujanje sodelovalnega učenja,
- občasno in preišljeno spodbujanje samovrednotenja in vrstniškega vrednotenja (kritičen razmislek o ustreznosti odgovorov, sposobnost primerjanja odgovorov ...),
- izvajanje formativnega spremljanja (samodejna obdelava podatkov, statistika rezultatov, dosežkov ...).

4 Specifike in prednosti učnega e-okolja Slovenščina na dlani³

E-okolje *Slovenščina na dlani* je prosto dostopno, prilagojeno za delo preko spletnih brskalnikov z računalniki, s tablicami in pametnimi telefoni; omogoča tudi projiciranje in tiskanje izbranih delov.

³ Povzeto po Ulčnik, Krajnc Ivič, Pulko, Šek Mertük, Ojsteršek, Verdonik 2017.

Z njim lahko vadijo in se učijo tudi osebe s posebnimi potrebami, zagotavlja namreč enake možnosti za vse in spodbuja enakost med različnimi potrebami učečih.

E-okolje predstavlja odziv na potrebe učiteljev, učiteljic in učencev, učenk ter delovnega trga, prilagoditev izobraževalnega sistema novim potrebam, značilnostim družbe in omogoča vseživljenjsko izobraževanje.

Vključuje izdelavo zalednih korpusov, ki temeljijo na aktualnih, pravopisno-slovnično ustreznih besedilih, povezanih z interesi ciljne skupine. Na korpus je vezana izdelava samostojno delujočih učnih e-orodij, namenjenih avtomatskemu tvorjenju in pregledovanju pravopisno-slovničnih, leksikalnih in besedilnih vaj, prilagojenih zmožnostim in predznanju učečih se, opremljenih z bazo znanja in ustreznimi razlagami.

S svojo zasnovo predpostavlja dvig motiviranosti uporabnikov, uporabnic za učno snov in izvajanje vaj, nalog. Motiviranost podpiramo tudi s privlačnim grafičnim oblikovanjem in z dodajanjem elementov računalniških iger ter s prilagoditvijo vaj predznanju uporabnikov, uporabnic.

Omogoča (delno) avtomatsko ocenjevanje, možnost tvorbe novih vprašanj in pojasnjevanje napačnih rezultatov.

Elektronski vmesnik za vaje omogoča individualno in skupinsko delo ter je prilagojen dvema tipoma uporabnikov, uporabnic: 1) učiteljem, učiteljicam in 2) učencem, učenkam oz. dijakom, dijakinjam. Prvi imajo na voljo funkcionalnosti ustvarjanja skupin, določanja nalog posameznikom, posameznicam ali vsem v skupini, vpogled v izvajanje nalog in uspešnost vsakega posameznega učenca, učenke ali skupine, vpogled v statistiko ipd. Skrbniški vmesnik za učitelje, učiteljice omogoča generiranje vprašanj, izbiro vsebin in spremljanje napredka učečih se. Učeči se imajo na voljo funkcionalnosti izvajanja nalog, predpisanih s strani skrbnika, skrbnice, izvajanja nalog po lastni izbiri, vpogled v rezultate svojih nalog, statistiko itd.

Upoštevane so učne vsebine, standardi znanja in didaktična priporočila od 6. razreda do zaključnega letnika srednjih šol. Z učnim e-okoljem so doseženi cilji, po katerih nacionalno pomemben predmet slovenščina omogoča razvijanje ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja, učinkovitega sporazumevanja v slovenskem (knjižnem)

jeziku, socialno, kulturno, estetsko in medkulturno zmožnost, učenje učenja, informacijsko in digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, analitične sposobnosti, podjetnost in ustvarjalnost.

E-okolje učiteljem, učiteljicam bistveno olajša delo, ponuja nabor kakovostnih e-orodij za različne dejavnosti z učenci, učenkami, in sicer kjer koli in kadar koli, ne samo v šolskem okolju. E-okolje od učiteljic in učiteljev ne zahteva posebnega časa za pripravo, v veliki meri omogoča takojšnjo povratno informacijo o učenčevi uspešnosti, ki je ovrednotena kvantitativno in kvalitativno.

Upoštevane so učne metode in pedagoške prakse, pri katerih je v ospredju vključevanje novih tehnologij z možnostjo nenehnega dostopa do učnih virov, individualizacija oz. prilagajanje zmožnostim in potrebam uporabnikov ob upoštevanju njihovih specifik, spontano učenje, problemski pristop, kritično in ustvarjalno razmišljanje, analitično-sintetično razmišljanje, reševanje problemov in podjetnost. Vključeni so modeli skupnega in družbenega učenja, omogočena je uporaba in ustvarjanje povezane učne skupnosti (mreženje).

Vse dejavnosti so sistematično zastavljene ter horizontalno in vertikalno povezane.

Učno e-okolje teži k zvišanju jezikovne zmožnosti in povečanju usposobljenosti učencev, učenk, dijakov, dijakinj za uporabo digitalnih virov in orodij, posledično pa k dvigu njihovih splošnih zmožnosti. S spodbujanjem aktivnega vključevanja uporabnikov, uporabnic in prožnih oblik učenja se lahko izboljšajo možnosti posameznikov, posameznic za uspešno vključevanje v družbo in na trg dela; omogočeno je pridobivanje spretnosti, ki olajšajo delovanje v sodobni informacijski družbi in zagotavljajo prilagodljivost na spreminjajoče se zaposlitvene potrebe.

5 Sklep

Izdelano učno e-okolje *Slovenščina na dlani* bo od konca septembra 2021 prosto dostopno vsem vzgojno-izobraževalnim zavodom ter širši javnosti, in sicer preko spletnih brskalnikov po licenci Creative Commons (Priznanje avtorstva CC-BY). Dostop bo mogoč brez avtentikacije ali z avtentikacijo s pomočjo registracije in z avtentikacijo s pomočjo ARNES AAI. Dostop z registracijo bo omogočal, da se bo vsakemu uporabniku, uporabnici ob vsakem trenutku odprl individualni profil z že

opravljenimi nalogami in statistiko rezultatov, kar obenem pomeni, da bo omogočen tudi vpogled v lastne aktivnosti in napredek.

Literatura

- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2008: *UČNI načrt. Slovenščina. Gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. Dostop 4. 11. 2020 na http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf.
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2018: *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*. Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostop 4. 11. 2020 na https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf.
- Slovenščina na dlani*. Dostop 4. 11. 2020 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/>.
- Natalija ULČNIK, Mira KRAJNC IVIČ, Simona PULKO, Polonca ŠEK MERTŪK, Milan, OJSTERŠEK, Darinka VERDONIK, 2017: Prijavni obrazec projekta *Slovenščina na dlani*. Maribor: Univerza v Mariboru.

TESTIRANJE IN NOTRANJA PROCESNA EVALVACIJA UČNEGA E- OKOLJA *SLOVENŠČINA NA DLANI*

NATALIJA ULČNIK, SIMONA PULKO, TANJA BRČIĆ PETEK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: simona.pulko@um.si, natalija.ulcnik@um.si, tanja.brcic@um.si

Povzetek Prispevek predstavlja zasnovano notranje procesne evalvacije, ki bo sledila prvi fazi testiranja učnega e-okolja *Slovenščina na dlani* v šolskem letu 2020/21. Načrtovano je preverjanje zadovoljstva z rabo e-okolja med učečimi se kot primarnimi uporabniki in uporabnicami ter pridobivanje povratnih informacij s pomočjo anketiranja učiteljic in učiteljev slovenščine.

Ključne besede:

učno
e-okolje,
ocenjevanje,
anketni
vprašalnik,
zbiranje
podatkov,
analiza
podatkov,
prijava
napak.

1 Uvod

V šolskem letu 2020/21 poteka testiranje delovanja učnega e-okolja *Slovenščina na dlani*, in sicer na vzgojno-izobraževalnih zavodih, ki sodelujejo v projektu.¹ Obenem bo glede na namen izvedena procesna oz. formativna evalvacija in glede na izvajalca notranja evalvacija² tistih funkcionalnosti učnega e-okolja, ki so v tem šolskem letu izbrane kot prednostne. Izsledki ocenjevanja ali vrednotenja ter rezultati evalvacije bodo uporabljeni kot smernice za izboljšanje e-okolja. Če je slednje premišljeno zasnovano in učinkovito, lahko namreč prispeva k doseganju višjih učnih dosežkov, ki ne obsegajo samo znanja temeljnega predmeta (torej slovenščine), temveč tudi razvoj drugih veščin, npr. digitalne pismenosti.³

2 Prednostne funkcionalnosti učnega e-okolja v šolskem letu 2020/21

V prvi fazi testiranja bomo ponudili temeljne funkcionalnosti učnega e-okolja, v okviru katerih lahko učiteljica oz. učitelj:

- upravlja skupine učencev, učenk oz. dijakov, dijakinj;
- izbira naloge in jih dodeljuje posameznim skupinam;⁴
- pregleduje rezultate rešenih nalog;
- pošilja in prebira sporočila (Verdonik idr. 2020).

Učenec, učenka oz. dijak, dijakinja pa lahko:

- rešuje naloge, ki mu jih določi učiteljica oz. učitelj;
- samostojno izbira in rešuje naloge;⁵
- dobiva virtualne spodbude (medalje, žetone ipd.);

¹ V projekt so vključeni vzgojno-izobraževalni zavodi iz vzhodne in zahodne kohezijske regije. Od začetka projekta sodeluje sedem osnovnih šol in sedem srednjih šol oz. šolskih centrov, v letu 2020 pa se je na novo priključila še ena osnovna šola. Več na projektni spletni strani: <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/o-projektu/>.

² Prim. Kopal Tomc idr. 2019.

³ Več o evalvaciji kakovosti v sistemu vzgoje in izobraževanja v KEKS (2015: 31).

⁴ Iz vseh štirih vsebinskih sklopov (pravopis, slovnica, frazemi in pregovori, besedila), vendar samo tiste, ki bodo v določenem obdobju definirane, vnesene in interno pregledane.

⁵ Iz vseh štirih vsebinskih sklopov (pravopis, slovnica, frazemi in pregovori, besedila), vendar samo tiste, ki bodo v določenem obdobju definirane, vnesene in interno pregledane.

- dobi takojšnjo povratno informacijo o rešeni nalogi oz. samoovrednoti svoj odgovor oz. odgovor ovrednoti vrstnik, vrstnica,⁶
- pošilja in prejema sporočila (Verdonik idr. 2020).

V šolskem letu 2020/21 še niso predvidene naslednje funkcionalnosti: 1) Sodelovanje, 2) Tutorstvo, 3) Testi, 4) Znanje (Verdonik idr. 2020).

3 Pridobivanje povratnih informacij

Povratne informacije pridobivamo na naslednje načine:

1. preko prijavljenih napak,
2. z anketnim vprašalnikom za učiteljice in učitelje slovenščine,
3. s preverjanjem zadovoljstva med učenci, učenkami oz. dijaki, dijakinjami neposredno po uporabi e-okolja,
4. s statistiko, ki nam jo nudi sistem (reševanje nalog, uspešnost ipd.).

V sistem pridobivanja povratnih informacij vključujemo tako učiteljice in učitelje slovenščine kot tudi njihove učence, učenke oz. dijake, dijakinje. Pri pripravi načrta za pridobivanje povratnih informacij o uporabi e-okolja izhajamo iz prednostnega scenarija uporabe e-okolja v šolskem letu 2020/21 (Verdonik idr. 2020) in upoštevamo metodologijo za evalvacijo didaktičnih gradiv. Pri tem bomo (glede na namen) uporabili formativno evalvacijo in notranjo evalvacijo (glede na izvajalca) (Kobal Tomc idr. 2019: 8–9). Preverjamo ustreznost in učinkovitost posameznih postavk in pri tem uporabljamo ocenjevalno lestvico 1–5.

4 Prijavljanje napak

V e-okolju bo na voljo gumb za prijavo napak. Napake že v interni fazi testiranja opredelimo po kategorijah, npr. 1) napaka v navodilu, 2) napaka v zgledu, 3) napaka v postopku reševanja, 4) drugo. Skupina, ki je sodelovala pri pripravi nalog, zbrane napake razreši. V času testiranja nalog na osnovnih in srednjih šolah bo postopek sporočanja in popravljanja napak podoben. Prijava napak bo možna tudi po

⁶ Samovrednotenje in medvrstniško vrednotenje sta predvidena pri tistih nalogah, kjer avtomatsko vrednotenje odgovorov ni možno (povzemanje besedil, tvorjenje novih besedil ipd.).

končanem projektu (prijava napak se bo vnašala sproti, razreševanje napak pa bo potekalo ob določenem številu prijav).

5 Anketni vprašalnik za učiteljice in učitelje

Za učiteljice in učitelje slovenščine smo pripravili kratek anketni vprašalnik,⁷ ki ga bodo predvidoma izpolnili začetek junija 2021. Ima štiridelno strukturo. Uvodoma jih bomo prosili za podatek o tem, ali poučujejo na osnovni šoli, srednji strokovni šoli, srednji poklicni šoli ali gimnaziji. Sledijo ocenjevalne postavke, ki se nanašajo na grafično podobo e-okolja (splošno podobo, in sicer na like, ikone, barve; velikost elementov, črk; postavitev elementov; primernost za učeče se s posebnimi potrebami; statistične prikaze), zasnovo in delovanje e-okolja (intuitivnost in najdljivost vsebin, preglednost, vrednotenje odgovorov, odzivnost in delovanje v različnih spletnih brskalnikih), učinkovitost rabe e-okolja (na računalnikih, tablicah in pametnih telefonih), funkcionalnosti, ki jih okolje nudi učiteljicam in učiteljem (upravljanje skupin, izbiranje nalog, pregled rezultatov, komunikacija z učečimi se), pripravljene vsebine (usklajenost z učnimi načrti, raznolikost in aktualnost), didaktično ustreznost vaj in nalog (za posamezne vsebinske sklope: pravopis, slovnica, frazemi in pregovori, besedila); predvidena je tudi splošna ocena učnega e-okolja, in sicer z vidika kakovosti, strokovnosti in uporabnosti pri pouku ter izven njega. Ocenjevalna lestvica tega dela je petstopenjska, pri čemer 1 pomeni neustrezno, 5 pa zelo ustrezno). Sledi osem trditev, vezanih na uporabniško izkušnjo (tehnična nezahtevnost, hitro privajanje, pomoč učiteljicam in učiteljem oz. podpora pri njihovem delu), primernost e-okolja za poučevanje in učenje na daljavo, motiviranje učečih se za jezikovni pouk slovenščine, jasnost in razumljivost navodil ob nalogah, ustreznost uporabljenih zgledov ter mnenje o ustrezni didaktični obogatitvi jezikovnega pouka slovenščine s pomočjo učnega e-okolja. Za posamezne trditve označijo, ali držijo, delno držijo ali ne držijo. V zadnjem delu imajo učiteljice in učitelji možnost vpisati še svoje komentarje, vezane npr. na opažene prednosti in pomanjkljivosti učnega e-okolja. Prim. prilogo 1.

⁷ Za zbiranje podatkov bomo uporabili kvantitativni pristop z anketnim vprašalnikom, kot metodi pa bomo uporabili metodo zbiranja in metodo analiziranja podatkov. Za analizo anketnega vprašalnika bo uporabljena kvantitativna obdelava podatkov, pri analizi komentarjev pa bomo te kvalitativno analizirali (prim. Kobal Tomc idr. 2019: 22–28).

6 Preverjanje zadovoljstva pri učečih se

Pri učečih se smo se odločili za preprost sistem sprotnega preverjanja uporabniške izkušnje, tj. zadovoljstva ob uporabi učnega e-okolja, in sicer z izražanjem mnenja na osnovi grafične oz. vizualne podobe (emotikonov) na številčni ocenjevalni lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni nezadovoljen/nezadovoljna, 5 pa zelo zadovoljen/zadovoljna. Zadovoljstvo razumemo kot pozitiven in odobravajoč odnos do učnega e-okolja, ki je tesno povezan s prepoznavanjem prednosti in koristnosti rabe učnega e-okolja ter z izpolnitvijo pričakovanj, kar navsezadnje vodi tudi v željo po njegovi ponovni uporabi (vzbuja pozitivna čustva, prijetno počutje, motivacijo ...).

Uporabnicam in uporabnikom se bo neposredno po uporabi e-okolja izpisala naslednja poved:

»Oceni svoje zadovoljstvo z rabo e-okolja Slovenščina na dlani.« Svoje mnenje bodo izrazili s klikom na enega izmed petih ponujenih emotikonov (prim. tabela 1).

Tabela 1: Ocenjevanje zadovoljstva z rabo e-okolja pri učečih se

Grafična ocenjevalna lestvica					
Številčna ocenjevalna lestvica	1	2	3	4	5
Opisna ocenjevalna lestvica	nezadovoljen/ nezadovoljna				zelo zadovoljen/ zadovoljna

S takim načinom ocenjevanja se skušamo približati primarnim uporabnikom in uporabnicam, tj. najstniški populaciji. Učenke in učenci oz. dijakinje in dijaki bi namreč v tej fazi težje relevantno ocenjevali koristnost učnega e-okolja, veliko lažje pa doživljanje zadovoljstva ob uporabi. Mnenje primarnih uporabnikov in uporabnic je pomembno tudi zaradi tega, ker, kot je znano, »poleg učitelja 'poučuje' tudi učno okolje, tako fizično kot socialno« (KEKS 2015: 34); v sodobnih in inovativnih pristopih torej lahko vlogo poučevanja prevzema tudi učno e-okolje.

7 Statistični podatki

Učno e-okolje je v veliki meri zasnovano po principu avtomatiziranega sprotnega beleženja odgovorov in preverjanja njihove ustreznosti. V času testiranja bomo imeli podatke o rabi e-okolja, številu rešenih nalog, uspešnosti reševanja in s tem posredno o posameznikovem oz. posamezničinem napredku.

8 Sklep

Uporabnikov in uporabnic v fazi testiranja ne želimo pretirano obremenjevati z obsežnim anketiranjem, obenem pa želimo pridobiti relevantne in čim bolj sprotne povratne informacije o rabi, uporabnosti in kakovosti, ki nam bodo omogočale, da e-okolje do zaključka projekta čim bolj izpopolnimo in približamo pričakovanjem tako učiteljic in učiteljev kot tudi učečih se. Vse povratne informacije bomo analizirali in na njihovi osnovi naredili sprotno notranjo evalvacijo učnega e-okolja.⁸

Literatura

- KEKS: *Krepitev in evalvacija kakovosti v sistemu vzgoje in izobraževanja*. Zbornik nacionalne konference. El. Knjiga. Ur. Tanja Taštanoska. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2015. Dostop 4. 11. 2020 na <https://www.zrsv.si/pdf/Zbornik-prispevkov-keks2015.pdf>.
- Barbara KOBAL TOMC, Mateja NAGODE, Nadja KOVAČ, Polona DREMELJ, Simona SMOLEJ JEŽ, Vid ŽIBERNA, 2019: *Priročnik za načrtovanje in izvajanje evalvacij*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Dostop 4. 11. 2020 na <https://www.irsv.si/Nacrtovanje%20in%20izvajanje%20evalvacij.pdf>.
- Zora KREFT, 2015: *Ocena internih učnih gradiv*. Dostop 4. 11. 2020 na <http://sts-lj.splet.arnes.si/files/2015/06/Poro%C4%8Dilo-o-oceni-gradiv-15.pdf>.
- Slovenščina na dlani*. Dostop 4. 11. 2020 na <http://projekt.slo-na-dlani.si/sl/>.
- Darinka VERDONIK idr., 2020: *Opis posameznih strani in funkcionalnosti e-okolja Slovenščina na dlani*. Delovno gradivo projekta Slovenščina na dlani. Maribor: Univerza v Mariboru.

⁸ Evalvacija učnih gradiv različnih predmetnih področij je ustaljena praksa, s katero se na podlagi vnaprej znanih kriterijev preverja njihova kakovost ter didaktična, jezikovna, tehnična ustreznost ipd. Gre za pomembno osnovo za oblikovanje predlogov za izboljšanje in temelj, na osnovi katerega se lahko učna gradiva razvijajo tudi v prihodnje (prim. tudi Krefc 2015).

Priloga 1

ANKETNI VPRAŠALNIK ZA UČITELJICE IN UČITELJE SLOVENŠČINE

Slovenščino poučujem v/na (obkrožite):

osnovni šoli

srednji poklicni šoli

srednji strokovni šoli

gimnaziji

OCENJEVALNE POSTAVKE	1	2	3	4	5
	neustrezno			zelo ustrezno	
Grafična podoba e-okolja					
splošna podoba (liki, ikone, barve ...)					
velikost elementov, črk					
postavitev elementov					
primernost za učeče se s posebnimi potrebami					
statistični prikazi					
Zasnova in delovanje e- okolja					
intuitivnost, najdljivost vsebin					
preglednost					
vrednotenje odgovorov					
odzivnost, delovanje v različnih spletnih brskalnikih					
Učinkovitost rabe e- okolja					
na računalnikih					
na tablicah					
na pametnih telefonih					
Funkcionalnosti za učiteljice in učitelje					
upravljanje skupin					
izbiranje nalog					
pregled rezultatov					
komunikacija z učečimi se					

Vsebine					
usklajenost z učnim načrtom					
raznolikost					
aktualnost					
Didaktična ustreznost vaj in nalog					
pravopis					
slovnica					
frazemi in pregovori					
besedila					
Splošna ocena učnega e-okolja					
kakovost, strokovnost					
uporabnost pri pouku					
uporabnost izven pouka					

TRDITVE	Drži.	Delno drži.	Ne drži.
<i>Učno e-okolje Slovenščina na dlani:</i>			
– je za učiteljice in učitelje tehnično nezahtevno in se ga zlahka privadiš;			
– olajša delo učiteljev in učiteljic;			
– je primerno za poučevanje na daljavo;			
– je primerno za učenje na daljavo;			
– učence in učenke oz. dijake in dijakinje motivira za jezikovni pouk slovenščine;			
– vsebuje jasna, razumljiva navodila za reševanje vaj in nalog;			
– v vajah in nalogah vsebuje primerne zglede;			
– je didaktično ustrezna obogatitev jezikovnega pouka slovenščine.			

Komentar:⁹

⁹ Izhajate lahko iz vprašanj: Katere *prednosti* učnega e-okolja ste prepoznali? Katere *pomanjkljivosti* učnega e-okolja ste prepoznali?

SLOVENŠČINA NA DLANI 3

NATALIJA ULČNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.
E-pošta: natalija.ulcnik@um.si

Povzetek Monografija predstavlja sprotne rezultate projekta Slovenščina na dlani (2017–2021), v okviru katerega pripravljamo inovativno prosto dostopno učno e-okolje za jezikovni pouk slovenščine. E-okolje je zasnovano kot obsežna zbirka vaj in nalog iz štirih vsebinskih sklopov (pravopis, slovnica, frazemi in pregovori ter besedila), ki temeljijo na zajemanju primerov iz aktualnih in avtentičnih besedil. Dodane so tudi nazorne razlage, ki jih lahko učeči se uporabljajo kot pomoč pri reševanju nalog ali v obliki samostojnega jezikovnega priročnika. Prispevki, vključeni v monografijo, podrobneje predstavljajo ozadje priprave vaj in nalog, podajajo koncept priprave razlag, se dotikajo pomena frazeološke kompetence in predstavljajo zanimive rezultate anketiranja o pomenu frazemov, prikažejo pa tudi načrtovano notranjo evalvacijo e-okolja ter ovrednotijo e-okolje v kontekstu prožnih oblik učenja in poučevanja. S tem je strokovni javnosti omogočen vpogled v razvoj in izvajanje posameznih faz priprave učnega e-okolja, ki se bo od leta 2021 lahko uporabljalo za obogatitev pouka slovenščine.

Ključne besede:

učenje,
poučevanje,
e-okolje,
slovenščina,
pravopis,
slovnica,
frazelogija,
besedilo,
prožne
oblike
učenja in
poučevanja.

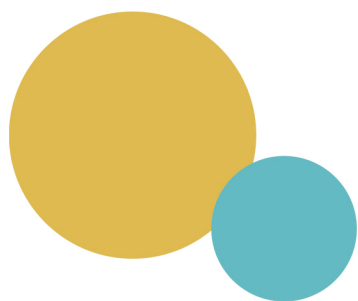
SLOVENE IN THE PALM OF YOUR HAND 3

NATALIJA ULČNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia.
E-mail: natalija.ulcnik@um.si

Abstract The monograph presents the on-going results of the Slovene in the Palm of Your Hand project (2017-2021). Within the project's framework, we are preparing an innovative, freely accessible e-environment for language learning. The e-environment comprises four thematic sets (orthography, grammar, idioms and proverbs, and texts) and is designed as an extensive exercise collection utilizing examples from current and authentic texts. Moreover, the e-environment provides demonstrative explanations that learners can use as an aid when completing exercises or as an independent language handbook. The monograph's contributions present the background of the exercise preparation process in greater detail, provide the concepts of preparing the explanations, touch on the significance of phraseology competence and describe interesting results of an idiom meaning questionnaire. Furthermore, the contributions outline the planned internal e environment evaluation and evaluate the e environment with regard to flexible learning and teaching pathways. Therefore, specialized readership can gain insights into the development and implementation of the individual preparation stages of the e-environment, which will be able to further enrich Slovene lessons from the year 2021 onwards.

Keywords:
learning,
teaching,
e-environment,
Slovene,
orthography,
grammar,
phraseology,
text,
flexible
learning and
teaching
pathways.

Monografija je v celoti posvečena inovativnemu učnemu e-okolju Slovenščina na dlani. Avtorice in avtorji osvetljujejo ozadje nastajanja okolja in pri tem predstavljajo različne vidike priprave pravopisno-slovničnih vaj, dotikajo se vprašanj, vezanih na razumevanje in učenje frazemov, tudi v kontekstu pozitivnega medjezikovnega prenosa, ponujajo konkretne ideje za pripravo nalog s področja besedil, dajejo pomembne smernice za sodoben jezikovni pouk in iščejo možnosti za učinkovit prenos okolja v prakso. Monografija temelji na dosedanjih projektnih aktivnostih, a je hkrati izrazito usmerjena v prihodnost, ko bo okolje, ki ima tudi vsečno grafično zasnovano, prosto dostopno zainteresiranim uporabnikom in uporabnicam.

Red. prof. dr. Vesna Mikolič

Slovenščina na dlani 3 nudi podrobnejši vpogled v oblikovanje vaj in nalog, pripravo razlag in zunanjo podobo ter funkcionalnosti, ki jih bo e-okolje ponujalo, posebna pozornost pa je namenjena tudi učnemu e-okolju z vidika prožnih oblik učenja in poučevanja. Iz zapisanega lahko razberemo, da bo inovativno e-okolje omogočalo kakovostno popestritev jezikovnega pouka slovenščine, prikazana zunanja podoba pa priča o preiščenem nagovarjanju ciljne publike, torej zlasti mladostnikov. Monografija je koristen vpogled v nastajanje učnega e-okolja, zato jo priporočam za objavo in v branje strokovni javnosti, zlasti učiteljicam in učiteljem slovenščine ter študentkam in študentom pedagoških študijskih programov.

Doc. dr. Gjoko Nikolovski

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

Univerza v Mariboru

Pedagoška fakulteta